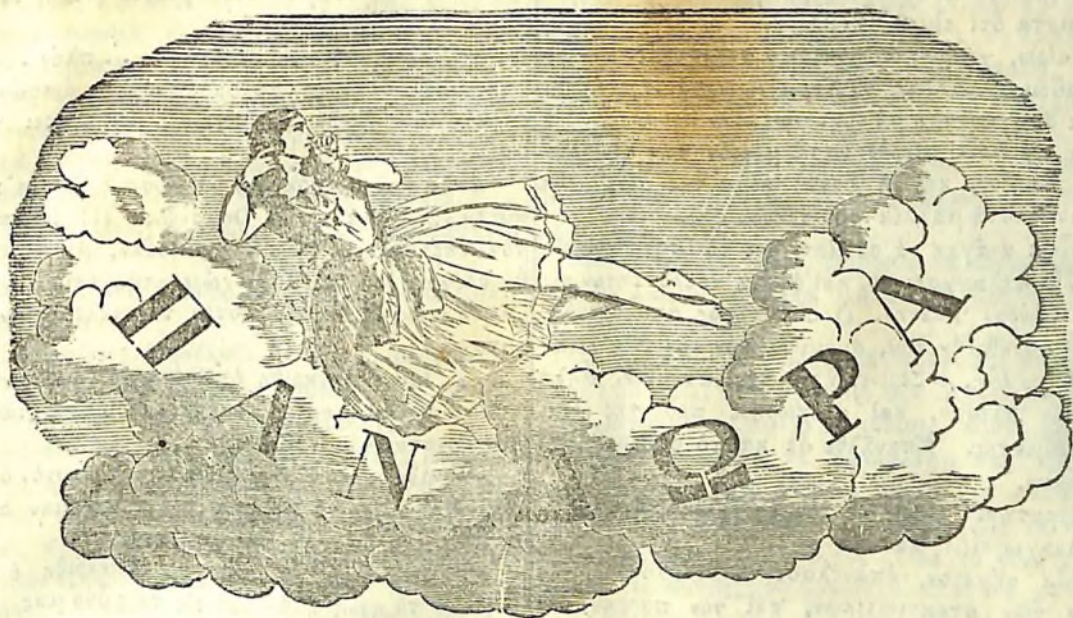

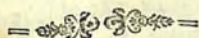

ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΙΣ.

—ο—

Ἐπειδὴ ἐξέλιπεν ἀπὸ τὸ Γραφεῖον τῆς Πανδώρας ὁλόκληρος ὁ τόμος τοῦ πρώτου ἔτους αὐτῆς, ὅσοι ἔχοντες τοιοῦτους εὐχαριστοῦνται νὰ τοὺς πωλήσωσιν, ἢ τοὺς στείλωσιν εἰς αὐτό· καὶ ἐὰν μὲν ἦναι πολὺ μεταχειρισμένα τὰ φυλλάδια θέλουσι λάβει ἀνὰ δρ. 8. τὸν τόμον, ἐὰν δὲ μετρίως, ἀνὰ 10.

Τὸ γραφεῖον τῆς Πανδώρας ἀγοράζει προσέτι καὶ τὰ ὑπὸ Στοιχ. Β. Γ. Δ. καὶ Ε. φυλλάδια.

ΕΛΕΝΗ.

(Ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ)

(Συνέχεια καὶ τέλος. Ἴδε φυλλάδ. ΕΖ').

—η—

Ἀκούσασα τὴν φωνὴν ταύτην ἀνεσκήρτησεν ἡ νέα σύζυγος· ἀλλ' ἐπέβαλε τὰς χεῖρας εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, καὶ τὰ δάκρυά της ἐξήρρανθησαν ὡς διὰ θαύματος.

— Ἢλπιζα νὰ εὕρω ἐδῶ τὸν Ὀσμόνδον, εἶπεν ὁ στρατηγός.

— Πλῆθε τωόντι, ἀπεκρίθη ἡ Ἐλένη, ἀλλ' ἀνεχώρησεν.

— Εἶπεν ἂν θὰ ἐπιστρέψῃ;

— Δὲν μὲ φαίνεται.

— Εἶχ' ἀνάγκην νὰ τὸν ἰδῶ, ἐπανέλαβε δυσθύμως μετὰ μικρὰν σιωπὴν ὁ στρατηγός· διὰ τί νὰ μὴ περιμένῃ;

Εἶπε καὶ ἐσήμανε τὸν κώδωνα. Εἰς ὑπηρετὸς εἰσήλθεν.

— Ὑπαγε εἰς τοῦ Κ. Σερινιῦ, εἶπεν ὁ στρατηγός, καὶ πικραλέσέ τον ἐκ μέρους μου νὰ ἔλθῃ εὐθὺς ἐδῶ· ἐὰν δὲ δὲν τὸν εὕρῃς παράγγειλε νὰ τὸν εἰποῦν ὅτι τὸν περιμένω τὸ πρῶτ' ἀπὸ τῶν ὀκτώ.

Καὶ μεταβὰς εἰς γωνίαν τινὰ τοῦ θαλάμου ἐμεινεν ἐκεῖ λεπτά τινα τῆς ὥρας· μετὰ δὲ ταῦτα πλησιάσας τὴν Ἐλένην ἔλαβε φιλοστοργῶς τὴν χεῖρά της, καὶ εἶπε·

— Συγχώρησέ με, ἀγαπητὴ μου· εἶμαι ἀκόμη χαλισμέος ἀπὸ μίαν διεξοδικωτάτην καὶ ἀηδεστάτην ἐργασίαν τὴν ὁποίαν μόλις ἐτελείωσα ἀπόψε.

Καὶ ἠσπάρθη τὸ μέτωπόν της.

— Τὸ μέτωπόν σου καίει, Ἐλένη, εἶπεν εὐθὺς ταραχθεὶς, καὶ αἱ χεῖρές σου εἶναι κατάψυχροι! πάσχεις, φιλτάτη μου;

— Ὀλίγον, ἀπεκρίθη ἡ σύζυγός του.

— Ἐχεις βλέπω πυρετόν!

Ἡ Ἐλένη ἀπέσυρε ταχέως τὴν χεῖρά της, καὶ εἶπε·

— Πυρετόν . . . ὄχι, δὲν μὲ φαίνεται. Δίσθάνομαι μάλιστα ὅτι εἶμαι καλῆτερα.

— Χαίρω, χαίρω, ἀνέκραξεν ὁ στρατηγός.

Καὶ λαβὼν ἐν φύλλον τοῦ Στρατιωτικοῦ Ἀγγέλου, ἤρχισεν νὰ ἀναγινώσκῃ μὲ συντονιστάτην προσοχήν. Ἡ δὲ Ἑλένη, ἐκλινε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν κεφαλὴν πρὸς τὸ στήθος, καὶ ἡ ξανθὴ κόμη της ἀνεμίσχθη μὲ τὰ νεοδραστῇ μαλλία τοῦ τέκνου της.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ σὲ εἰπῶ ὅτι τὸ ἐσπέρας ἐκεῖνο παρήλθε μελαγχολικόν, καὶ ἐφάνη ἀτελεύτητον εἰς τὴν ταλαίπωρον Ἑλένην. Ὁ στρατηγὸς ἀπεκοιμήθη, κατὰ τὴν συνήθειάν του, ἀναγινώσκων τὸν Στρατιωτικὸν Ἀγγέλου, ὁ Σερινὺ ἦλθε τὴν ἐπαύριον, ἀλλὰ δὲν ἶδε τὴν Ἑλένην, καὶ ἀνεχώρησε πρὸ τῆς ὥρας τοῦ προγεύματος. Ἐπανήλθε δὲ καὶ τὸ ἐσπέρας περὶ τὴν ἐβδόμην.

— Στρατηγέ! εἶπεν εἰς τὸν Σαιγγεράν, ἀναχωρῶ.

— Ἀναχωρεῖς! καὶ διὰ τί;

— Ἰδὼ σήμερον, ἐπανελάθεν ὁ Ὀσμόνδος, τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μὲ στείλῃ εἰς τὴν Ἀφρικὴν.

Μόλις δὲ ἐτελείωσε τὴν φράσιν του καὶ ἔστρεψε τὸ βλέμμα πρὸς τὴν Ἑλένην ὥς νὰ τῇ ἔλεγε. Βλέπεις ὅτι ἐφύλαξα τὸν λόγον μου; Ἐκείνη δὲ ἐχαμήλωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ δύο δάκρυα ἀναβλύσαντα ἀπὸ αὐτοὺς, ἔπεσαν εἰς τὰς ἡνωμένας χεῖρας της. Δὲν ἐτόλμα νὰ ἰδῇ τὸν Ὀσμόνδον ἐπειδὴ ἠσθάνετο κλονουμένην ἐκ βάθρων τὴν καρδίαν της. Ἰδοὺ, εἶπε, καθ' ἑαυτὴν, ψυχὴ εὐγενὴς καὶ γενναία!

— Ἀ! ἄ! ἀνέκραξεν ὁ στρατηγός· ὑπάγεις εἰς τὴν Ἀφρικὴν. Εὖγε! . . . Ἐννοῶ, φίλε μου, ὅτι εἰς τὴν ἡλικίαν σου εἶναι σκληρόν νὰ κάθῃσαι μὲ χεῖρας σταυρωμένας καὶ μὲ τὸ σπαθίον εἰς τὴν θήκην, καὶ νὰ τρέχῃς εἰς τοὺς δρόμους τῶν Παρισίων ὥς οἱ μυροφόροι ἐκεῖνοι στρατιωτικοὶ οἱ ὅποιοι βάλλουν τὴν στολὴν των διὰ νὰ ὑπάγουν εἰς τοὺς χοροὺς τῆς αὐλῆς. Σ' ἐπαινῶ· ὕπαγε νὰ μὲ διορθώσῃς ἐκείνους τοὺς διαβολοφράδας, καὶ ἐπίστρεψε μ' ἓνα βαθμὸν ἀνώτερον.

— Ὡ! καί μω τὰ δυνατό μου, στρατηγέ, εἶπεν ὁ Ὀσμόνδος, προσπαθήσας νὰ μειδιάσῃ.

— Καὶ μάλιστα ἐὰν ἔχῃς τὴν ἀνάγκην μου, γράψε με. Ὡ! ὁμιλήσω εἰς τὸν ὑπουργόν, ὅστις ὥς ἡξεύρεις, εἶναι παλαιὸς σύντροφός μου.

Ὁ νέος δὲν ἀπεκρίθη, ἀλλὰ παρετήρει τὴν Ἑλένην στρέψασαν τὴν κεφαλὴν διὰ νὰ κρύψῃ βέβαια τὰ δάκρυά της. Ναί μὲν δὲν τὰ ἶδεν, ἀλλὰ τὰ ἐμάντευσε. Ταλαίπωρος Ἑλένη! Αἱ δυνάμεις της δὲν ἀνταπεκρίνοντο εἰς τὴν γενναϊότητά της.

— Καὶ πότε ἀναχωρεῖς, Ὀσμόνδε; ἠρώτησεν ὁ στρατηγός.

— Αὖριον.

— Ὡ! ἔλθῃς λοιπὸν ἀπόψε μαζί μας εἰς τὸ θέατρον;

Ὁ Ὀσμόνδος συνεταράχθη· δὲν ἐπερίμενε τοιαύτην πρόσκλησιν, καὶ μόλις ἐτραύλισεν ἀσυναρτήτους τινὰς λέξεις.

— Ὡ! περᾶσωμεν τοῦλάχιστον μαζί τὸ τελευταῖον ἐσπέρας.

— Εὐχαριστῶ . . . στρατηγέ . . . πλήν . . .

— Δὲν δέχομαι προφάσεις . . . ἀνεφώνησεν ὁ στρατηγός. Τί λέγεις, Ἑλένη; δὲν πρέπει νὰ ἔλθῃ μαζί μας;

Ἀλλὰ ποῖαν ἀπόκρισιν νὰ δώσῃ ἡ Ἑλένη; . . . αὐτὴν ἐπερίμενε καὶ ὁ Ὀσμόνδος. Ὡ! ἐὰν καὶ αὐτὴ τὸν ἐπροσκάλει, μὲ ποῖαν σπουδὴν, μὲ ποῖαν χαρὰν θὰ ἐδέχετο! Ἀφοῦ θ' ἀνεχώρει τὴν ἐπιούσαν, διὰ τί νὰ μὴ προμηθεύσῃ εἰς αὐτὸν τὴν τελευταίαν αὐτὴν εὐτυχίαν;

— Ἰσως, ἀπεκρίθη ἡ Ἑλένη, ὁ Κ. Σερινὺ ἔχει ἀπόψε προετοιμασίαν τοῦ ταξιδίου του, τὰς ὁποίας δὲν δύναται νὰ ἀναβάλῃ.

— Δὲν θέλει νὰ δεχθῶ, εἶπε καθ' ἑαυτὸν ὁ Ὀσμόνδος. Καὶ ὅμως νὰ περάσω τὴν τελευταίαν αὐτὴν ἐσπέραν μακράν της! ὅποιον βόσκανον!

— Περιέργον, στρατηγέ, ἀπεκρίθη ὁ Σερινὺ, σήμερον τὸ πρωτὸ ἦλθε καὶ εἰς τοὺς δύο μας ἡ αὐτὴ ἰδέα· καὶ ἐγὼ ἐνοικίασα θεωρεῖον.

— Τότε σιωπῶ, εἶπεν ὁ Σαιγγεράν.

Μετὰ ἐν τέταρτον τῆς ὥρας ἀνεχώρησαν καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ θέατρον. Παριστάνοντο τότε, ὅπως καὶ σήμερον, οἱ Ὑγερότοι, ἦτον ἐπίσης μεγάλη συρροή, καὶ κατ' εὐτυχίαν ὁ Σερινὺ εὖρε θεωρεῖον ὄχι πολὺ μακρὰν τοῦ τῆς Ἑλένης. Ἐκάθησε λοιπὸν μακριζὼν ἑαυτὸν διὰ τὴν τελευταίαν αὐτὴν εὐτυχίαν του. Βεβαίως μεγίστη ἦτον ἡ θυσία τοῦ ἀποποιουθέντος τὴν πρόσκλησιν τοῦ στρατηγοῦ· ἀλλὰ τὸ βλέμμα τῆς Ἑλένης ἐξέφρασε διὰ τοῦτο τοιαύτην εὐγνωμοσύνην, ὥστε ὁ ταλαίπωρος Ὀσμόνδος ἠσθάνθη δακρύοντας τοὺς ὀφθαλμοὺς του.

Τὴν ἐπιούσαν ἐμελλαν νὰ τελειώσουν ὅλα, καὶ μόνη ἡ ἐσπέρα ἐκείνη ἔμενε τελευταία διὰ νὰ ζήσῃ ἀληθῶς· ὅθεν ἐννοεῖς κάλλιστα, φίλε μου, ὅτι ἤκουσε τοὺς Ὑγερότους ὅπως τοὺς ἀκούεις καὶ σὺ ἀπόψε, καὶ ἔβλεπε τὸ ὠχρὸν καὶ μελαγχολικὸν πρόσωπον τῆς Ἑλένης ὅπως καὶ σὺ. Τὸ περίλυπον ἐξωτερικόν της κατεπλήγωσεν ὑπὲρ ποτε τὴν καρδίαν του· διότι, κύπτουσα τὴν κεφαλὴν, ὁμοίαν ἄνθος ἡμισυντριβθὲν πρὸς τὴν ρίζαν του. Ὁ ταλαίπωρος νέος ἔπασχε καὶ δι' ἐκείνην καὶ δι' ἑαυτόν. Ὡ! ἔλθουν ἄλλοι, εἶλεγε καθ' ἑαυτόν, σκληροὶ καὶ ἀσπλαγχνοὶ οἵτινες θ' ἀνασύρουν τὸ κάλυμμα τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς ἀθωότητος, τῆς ἀπομονώσεως καὶ τῆς μητρικῆς στοργῆς, ὅπισθεν τοῦ ὁποίου κάθεται τρέμουσα, καὶ τότε θὰ πάσχῃ ὥς ἔπασχε καὶ χθὲς, τὰ δάκρυά της θὰ τρέχουν χωρὶς ἴσως νὰ μαλαζοῦν τὴν ἀνιερῇ καρδίαν των, καὶ ἴσως αὐτῇ γλυκεῖα καὶ ἀσθενὴς, θὰ πέσῃ ὑπὸ τὰ βέλη των.

Τοιαῦτα ἀνελογίζετο ὁ Ὀσμόνδος καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς τρίτης· πράξεως· ἡ αὐλαία εἶχεν ἤδη καταπέσει, αὐτὸς δὲ παραδεδωμένος ὅλως εἰς τὴν ἐσωτερικὴν θλίψιν του, ἐλησμόνησε καὶ τὸ δράμα, καὶ τὸ πλῆθος, καὶ ἐβυθίσθη εἰς σκέψεις βαθυτάτας. Αἰφνίς ἤκουσε πλησίον του τὸν ἀκόλουθον διάλογον.

— Γνωρίζεις τὴν νέαν ἐκείνην ἢ ὁποία εἶναι εἰς τὸ δεύτερον θεωρεῖον, ἀριστερά;

— Τὴν κόμησαν Σαιγγερὰν.

Ἀκούσας τὸ ὄνομα τοῦτο ὁ Ὀσμόνδος ἀνεσκήρτησεν ἀκουσίως καὶ ἀνύψωσε τὴν κεφαλὴν.

— Πρὸ ὀλίγου, εἶπεν ὁ πρῶτος, ἦτον πλησίον τῆς ἑνῆς γέρων ἀσπρομάλλης· ὁ πατὴρ τῆς βέβαια.

— Ἐξ ἐναντίας, ὁ συζυγὸς τῆς, ὁ στρατηγὸς Σαιγγερὰν.

— Πῶς! σύζυγος ἐκείνης τῆς νέας ἢ ὁποία μόλις θά ᾔναι εἰκοσιν ἐτῶν!

— Τί σημαίνει; ἐπανελάβε μὲ φωνὴν χαμηλωτέραν ἐκεῖνος ὅστις εἶχε προφέρει τὸ ὄνομά τῆς· ἐὰν ἐκεῖνος εἶναι γέρων ἔχει νέους ὑπακιστάτας.

Ὁ Ὀσμόνδος ἠσθάνθη παγῶσαν τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας του, καὶ ἀνεσκήρτησεν ὡς ἂν ἐδαγκάσθῃ ἀπὸ ὄφιν εἰς τὸν πόδα· ἠτένισεν ἐκεῖνον ὅστις ὠμίλησεν οὕτω πως, ἀλλ' αὐτὸς δὲν τὸν παρατήρησεν. Ὁ διάλογος λοιπὸν ἐξηκολούθησε.

— Τότε, ἀπεκρίθη ὁ ἄλλος, τὰ ἄσπρα μαλλία γίνονται ἄφρατα· ἤθελα νὰ ἤμην κ' ἐγὼ ὑπακιστὴς τοῦ στρατηγοῦ. Βλέπεις ὅτι ἔχει καὶ ὁ στρατιωτικὸς βίος τὸ καλὰ του.

Φαντάσθητι, φίλε μου, τί ὑπέφερον ὁ δυστυχὴς Ὀσμόνδος, καθήμενος πλησίον τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων, καὶ ἀκούων τὴν ἀτιμον καὶ ἀνανδρον συνομιλίαν των, ἥτις ἐπροσπάθει νὰ στιγματίσῃ τὴν ἀγνωτέραν καὶ τὴν ἀθωοτέραν τῶν γυναικῶν, ἥτις ἐξῆρθε ἐκείνην ἢ ὁποία ἦτον ἀξία τοῦ σεβασμοῦ ὅλου τοῦ κόσμου. τὸ εὐγενὲς ἐκεῖνο θυμὸς τῆς τιμῆς καὶ τοῦ καθήκοντος. Ὡ! μεταξὺ τῶν τόσων του θλίψεων ἢ θλίψεως αὐτὴ ἦτον βεβαίως ἢ δεινότερα· καὶ ποτὲ μὲν τὸ πρόσωπόν του ἐξήπτετο καὶ ἐφλογίζετο, ποτὲ δὲ ἐγίνετο κάτωχρον καὶ μελανόν.

Ὁ εἰς τῶν δύο ἐπανελάβε.

— Εἶναι πολλὰ νέα καὶ πολλὰ εὐμορφος διὰ τὸν παλαιότερον ἐκεῖνον· ὥστε ἔχει ἐραστὴν ἓνα κάποιον Σερινιύ.

Ὁ Ὀσμόνδος ἔτρεμεν, ὁ ἰδρὼς ἔρρεεν ἀπὸ τὸ μέτωπόν του, καὶ δὲν ἐτόλμα οὔτε κἀν νὰ κινηθῇ φοβούμενος καὶ τὸν ἴδιον ἑαυτὸν του. Τὸ βλέμμα του ἐστράφη ἀκουσίως πρὸς τὴν Ἑλένην... ἢ ὁποία... Θεέ μου... εἶχεν ἀκούσει ὅλην αὐτὴν τὴν συνδιάλεξιν! Τὰ αἰσχρὰ ἐκεῖνα λόγια τὰ ὁποία τὴν ἐσυκοφάντουν, εἶχον φθάσει εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς ὡς ἡ τελευταία βάσανος τῆς πληγωμένης καρδίας τῆς. Ὁ Ὀσμόνδος ἐπέσθη περὶ τούτου, ἰδὼν τὴν ὄψιν αὐτὴν τῆς Ἑλένης· τὴν ὠχρότητα τῆς διεδέχθη ἐρύθημα φλογερὸν τὸ ὅποιον κατεκοκκίνισε τὸ πρόσωπόν τῆς, καὶ εἰς τοὺς ἀπολιθωμένους ὀφθαλμούς τῆς ἐκυκλοφόρουν δάκρυα.

Ὁ Ὀσμόνδος ἠσθάνθη πυρετὸν μανίας εἰς τὴν κεφαλὴν· ἀδύνατον εἶναι νὰ περιγράψῃ τί συνέβη εἰς τὴν καρδίαν του. Ἐπηκόηθη ὡς ἀστραπὴ, καὶ χωρὶς νὰ ἤξεύρῃ τί ἔλεγε καὶ τί ἔκαμνε, προσέβαλε τὸν συκοφάντην. Τίς ἀπὸ ἡμᾶς δὲν θὰ ἔκαμνε τὸ ἴδιον; Ἡ σκηνὴ ὑπῆρξε ζωηρὰ καὶ φρικτὴ, καὶ ἐξῆλθον καὶ οἱ τρεῖς.

Τί εἶπαν οἱ τρεῖς αὐτοὶ ἀφοῦ ἐσηκώθη ὁ Ὀσμόνδος, ἢ Ἑλένη οὔτε τὸ ἤκουσεν, οὔτε τὸ ἔμαθε διότι καὶ οἱ τρεῖς ὠμίλουν συγχρόνως, αὐτὴ δὲ εἶχε κύψει τὴν κεφαλὴν τρωθεῖσα ἀπὸ τὴν αἰσχροὺν συκοφαντίαν.

Ἐπεριπάτουν εἰς τὰς διόδους τοῦ θεάτρου, ὅταν ἰδὰ ἐρχόμενον τὸν Κ. Σερινιύ, ὠχρόν καὶ τεταραγμένον.

— Κύριε, μὲ εἶπεν, ἐπιθυμῶ νὰ σὲ ὁμιλήσω.

Καὶ λαβὼν με κατὰ μέρος μὲ διηγήθη τὰ διατρέξαντα.

— Εἰμαι μόνος ἐδῶ, ἐπρόσθεσεν ἐπὶ τέλους, καὶ αὐριον τὸ πρῶτ' ἀναχωρῶ διὰ τὴν Ἀφρικὴν. Θέλω νὰ τελειώσῃ ἀμέσως αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις, διότι ἡ ἐλαχίστη ἄργοπορία ἐνδέχεται νὰ προκαλέσῃ καὶ νέας ἐξηγήσεις, καὶ τὸ ὄνομα τῆς Κ. Σαιγγερὰν τόσῳ ἀτίμως προσβολῇ, ἐνδέχεται νὰ σηκοφαντηθῇ ἐκ νέου. Δὲν πρέπει νὰ μάθῃ καὶ ἄλλος ξένος τὸ μυστικὸν τῆς προσβολῆς αὐτῆς, τὸ ὅποιον θ' ἀποθάνῃ μετ' ὀλίγον ὁμοῦ μὲ τὸν ἓνα τῶν δύο μας. Σὲ τὸ λέγω, κύριε, ἐπειδὴ σὲ ἰδὰ ἄλλοτε εἰς τῆς Κ. Σαιγγερὰν. Ἐὰν τὴν γνωρίζεις, θὰ τὴν ἀγαπᾷς βεβαίως καὶ θὰ τὴν τιμᾷς ὅπως ἀξίζει.

Καὶ ταῦτα λέγων ἔβηκε καὶ τὰς δύο μου χεῖρας, καὶ ἠσθάνομην τρέμον ὅλον τὸ σῶμά μου.

— Ἠπατήθην τάχα, ἐξηκολούθησεν, ὑποθέσας ὅτι θὰ συγκατετίθεσο νὰ χρησιμεύσῃς ὡς μάρτυς μου; Δὲν ἔχω ἀνάγκην νὰ σὲ βεβαιώσω καὶ νὰ ὀρκισθῶ, κύριε, μὰ τὰ ἱερὰ κόκκαλα τῆς μητρός μου, ὅτι ὅλα αὐτὰ εἶναι καθαρὰ ψεύδη.

— Σὲ πιστεύω, κύριε, ἀπεκρίθη, καὶ δέχομαι.

— Ἄ! εὐχαριστῶ! εὐχαριστῶ!... μὲ εἶπεν εὐγνωμόνως, καὶ ἂν ποτε λάβῃς ἀνάγκην ἀγάπης καὶ ἀποσιώσεως ἀδελφικῆς, ἐνθυμήσου με.

Ἐξήλθαμεν εἰς τὸν δρόμον, καὶ δὲν ἐβραδύναμεν ν' ἀπαντήσωμεν τοὺς ἀντιπάλους περιδιαβαζόντας εἰς τὴν ὁδὸν Lepelletier. Ὑπήγαμεν καὶ ἡτοιμάσαμεν ὀπλα, καὶ ὁ τόπος τῆς μάχης εὐρέθη εὐκόλως, διότι οἱ δύο μονομάχοι ἦσαν ἐξ ἴσου ἠρεθισμένοι, καὶ ἐξ ἴσου ἀποφατισμένοι νὰ φονεύσῃ ὁ εἰς τὸν ἄλλον. Ἐτάθημεν εἰς ἓνα δρόμον ὁ ὁποῖος μᾶς ἐφάνη ἐρημὸς, μεταξὺ τινῶν ἐρεπίων. Ὁ φανὸς διέδιδε φῶς ἀμυδρὸν καὶ ἀβεβαῖον. Καὶ ἀμέσως ἐγύμνωσαν τὰ ξίφη.

Φρικωδέστερον θέαμα δὲν μί' ἔτυχε νὰ ἰδῶ! Φαντάσθητι τοὺς δύο ἐκείνους ἀντιπάλους τοὺς ὁποίους κανὲν μέσον δὲν ἐδύνατο νὰ συμφιλώσῃ, καὶ οὔτινες καὶ οἱ δύο, κάτωχροι καὶ τριζόντες τοὺς ὀδόντας, ἰστάμενοι ὁ εἰς ἀντικρὺ τοῦ ἄλλου, ἀντήλλασαν βλέμματα ἄγρια. Φαντάσθητι ἔπειτα τὴν σιωπὴν τῆς νυκτὸς διακοπτομένην ἀπὸ τὸν ὅζον ἤχον τοῦ σιδήρου κυτυπούντος τὸν σίδηρον, καὶ τὴν συνεχῇ καὶ ἀσθματικῇ πνοῇ τῶν δύο μονομάχων, κ' ἐνόησε τὴν θέσιν μου. Τὸ αἷμά μου ἐπάγανε, καὶ δὲν ἐδυνάμην οὐδὲ νὰ ἰδῶ τὰς περιπετείας τῆς θηριώδους ἐκείνης μάχης· διότι ποτὲ μὲν τοὺς ἐβλεπα καὶ τοὺς δύο, ποτὲ δὲ ἐγίνοντο ἄφαντοι εἰς τὸ σκότος. Τέλος πάντων τί συνέβη; δὲν ἤξεύρω· ἤξεύρω μόνον ὅτι ὁ Ὀσμόνδος ἐκλονήθη, καὶ ὅτι ἔτρεξε πρὸς αὐτὸν, καὶ

τὸν ἔλαβας εἰς τὰς ἀγκάλας μου· ἦτον πληγωμένος εἰς τὸ στῆθος.

— Ἐπληρώθην, μὲ εἶπε, θανατηφόρος.

— Ὅχι δὲ, ἀνέκραξεν εὐθὺς, προσπαθῆσας νὰ δῶ σω εἰς τὴν φωνήν μου ἐκφρασιν ἀταράξις καὶ πεποιθήσεως, τὴν ὁποίαν βεβαίως δὲν εἶχα· κ' ἐγὼ ἐπληρώθην ἄλλοτε εἰς τὸ στῆθος, πλήρῃ ζῶ.

Τοῦτο δὲν ἦτον ἀληθὲς, ἀλλ' ἤθελα ν' ἀπομακρύνω ἀπὸ αὐτὸν τὴν ἰδέαν τοῦ θανάτου.

— Ὅχι, μὲ ἀπεκρίθη, τελειώνω, τὸ αἰσθάνομαι . . . μόλις θὰ ζήσω ὀλίγας στιγμὰς.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀντίπαλος καὶ ὁ μάρτυς τοῦ μᾶς ἐπληρώσαν, αὐτὸς μὲ εἶπεν·

— Ἀς μᾶς ἀνήσουν μόνους, ἔχω νὰ σὲ ὁμιλήσω καὶ ὀλίγος καιρὸς μὲ μένει.

— Εἰπέ, κύριε, εἶπα εἰς τὸν μάρτυρα, νὰ πλησιάσῃ ἡ ἀλαζία μου διὰ νὰ παραλάβῃ τὸν Κ. Σερινύ.

Μόλις ἐπρόφρα τὸ ὄνομα τοῦτο, καὶ οἱ δύο ἐστάθησαν ἐκθαμβοί· τότε ἐνόησαν τὴν ἀληθινὴν αἰτίαν τῆς μονομαχίας.

— Κ. Σερινύ, εἶπεν ὁ ἀντίπαλος μονομάχος, τὸ ὄνομά σου μὲ μακινᾷ τὴν ἀληθῆ αἰτίαν τῆς ὀλεθρίας μάχης μας. Συγχώρησόν με παρακαλῶ διὰ τὰς ἀξιοκατακρίτους ἐκφράσεις μου, τὰς ὁποίας δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκβάλω πώποτε ἀπὸ τὸ στόμα μου· θὰ μετανοῶ ἐφ' ὅλης μου τῆς ζωῆς.

Ὁ ταλαίπωρος Ὀσμὸνδος ἔδωκε πρὸς αὐτὸν τὴν χεῖρα.

Ὅταν δὲ ἐμείναμεν μόνοι, ἐστηρίχθη ἐπάνω μου, καὶ σύρας ἀπὸ τὸ θυλάκιόν του χαρτίον διπλωμένον.

— Εἶται, μὲ εἶπε, τίμιος ἄνθρωπος· θὰ σὲ ἀναθεσω τὴν ἐκτέλεσιν τῆς τελευταίας παραγγελίας μου, καὶ ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐκπληρώσῃς τὴν θελήσιν μου. Ἀνάθε τοῦτο τὸ χαρτίον . . . διευθύνεται εἰς τὴν Κυρίαν Σαυγεράν. Αὐρίον . . . νὰ τὸ ἐγχειρίσῃς εἰς αὐτήν . . . ἀνγκνῶτε πρὶν τί περιέχει, καὶ θα ἴδῃς ὅτι προσησθάνομην τὸν θάνατόν μου . . . λοιπὸν . . . λοιπὸν . . . δὲν θὰ τὸ ἐγχειρίσῃς εἰς τὴν κυρίαν, . . . ὦ ! . . . ἀποθνήσκω . . . ὕψις !

Ἀπὸ δὲ ἔλαβας τὸ χαρτίον, ἐνῷ ἐκεῖνος ἔκειτο ἀναίσθητος εἰς τὰς ἀγκάλας μου, τὸν μετεπέραμεν εἰς τὴν ἀλαζία μου. καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν οἰκίαν του. Ἀλλ' ὁ ἄθλιος ! δὲν ἀνένηψε πλέον ! Μόλις παρήλθε μία ὥρα καὶ ἐξέπνευσεν.

— Ὁ ταλαίπωρος ! ἀνέκραξεν ὁ Ρέυβαλ, ἐνῷ, καταβληθεὶς ἀπὸ τὴν θλίβεράν ταύτην ἀνάμνησιν, ἐσιώπων.

— Ὁ ταλαίπωρος ! ἐπαύλαθε καὶ δεύτερον τρομερόν, τφόντι ! καὶ ἡ κυρία Σαυγεράν ;

— Εἶχε τελειώσει καὶ ἡ τετάρτη πράξις ὅταν ἐπανήλθεν ὁ στρατηγὸς εἰς τὸ θεωρεῖον· ἦτον κάτω χροῖς, καὶ τὸ ἡλλαιωμένον πρόσωπόν του ἐπρόδιδε τὴν ἐσωτερικὴν του ταραχὴν τὴν ὁποίαν ἐπροσπαθεῖ νὰ κρύψῃ. Ἐκάθισεν δὲ ὀπίσθεν τῆς γυναικὸς τοῦ ἥτις δὲν ἐτόλμα νὰ τὸν ἐρωτήσῃ, καὶ μετ' ὀλίγον εἶπεν·

— Βεβίος ὁ Ὀσμὸνδος ἐστάθη πάντοτε εὐερέθιστος· πρὸ ὀλίγου ἐπληρώθη δὲν ἤξεύρω μὲ ποῖον

. . . καὶ ἐμονομάχησε μὲ αὐτὸν πλησίον ἐνὸς φανού. Ἡ τύχη δὲν τὸν ἐβοήθησε καὶ ἐφονεύθη.

— Ἐφονεύθη ! ἀνέκραξεν ὁ Ἑλένη ὠχρῶσασα ὡς ὁ θάνατος· ἐνῷ ἐσκωθῆ μηχανικῶς πῶς ὡς διὰ νὰ τρεῖξῃ . . . ποῦ, καὶ αὐτὸ τὸ ἡγνῶει.

Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς, βελὼν ἀταράχως τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ ὤμου τῆς, τὴν ἠνάγκασε νὰ καθίσῃ, καὶ εἶπε·

— Δὲν ἐπερίμενε τουλαχιστὸν τὴν Ἀφρικὴν καὶ τὸ πεδῖον τῆς μάχης ;

Ἡ τρομερὰ αὐτῇ εἰδήσις δοθεῖσα οὕτω πῶς ἀποτόμως, παρελυσεν διὰ μιᾶς καὶ τὴν καρδίαν καὶ τὰς δυνάμεις τῆς ταλαίπωρου Ἑλένης· Ἐπθάνθη ἐκλείπουσαν τὴν ψυχὴν τῆς, καὶ μόλις κατώρθωσε νὰ τραυλίξῃ διὰ τὼν μελανῶν καὶ συνεσφιγμένων χειρῶν τῆς,

— Δὲν αἰσθάνομαι τὸν ἐκυτόν μου καλὰ, ὡς ἀναχωρήσωμεν . . .

— Θα περάσῃ, ἀπεκρίθη μὲ φωνὴν ἀτάραχον ὁ στρατηγὸς, λαβὼν τὴν ἀποθέσμιον περὶ τοῦσαν ἀπὸ τὰς χειρῶν τῆς. Σὲ εἶχε εἰπεῖ, ἀγαπητὴ μου, ὅτι ἡ ὁσμὴ τῶν ἀθῶων αὐτῶν θὰ σὲ περάξῃ.

— Σὲ παρακαλῶ, νὰ ἀναχωρήσωμεν . . . λοιπὸν θυμῷ . . . ἐπανελέχθην ὅπως ἐνδ' αὐρῆς ἡ Ἑλένη.

Ὁ στρατηγὸς δὲν ἀπεκρίθη· ἡ οὖν τὴν θύραν, κρατῶν διὰ τῆς μιᾶς χειρὸς τὴν σύζυγόν του, καὶ μετέβησαν εἰς τὴν οἰκίαν των.

Μετὰ τὸ θλίβερόν τοῦτο συμβεβηκός, ἐπανήλθα περιλυπὸς εἰς τὴν οἰκίαν μου, καὶ διενυκτέρευσα ἀγρυπνῶς.

Τὴν ἐπιούσαν ἠθέλησα νὰ ἐκπληρώσω τὴν τελευταίαν παρακλήσιν τοῦ Ὀσμὸνδος λαβὼν ὅμως ἀπὸ χειρῶν τὸ χαρτίον ἵδα ὅτι εἶχε στίγμα αἵματος. Νὰ τὸ ἐγχειρίσω οὕτω πῶς καθημαγμένον εἰς τὴν Ἑλένην, καὶ νὰ προσθέσω εἰς τὰς τότας ὁδύνας τῆς καὶ τὴν ὁδύνην αὐτῆς ; Ἐδίστασα ἐπὶ πολὺ· ἠπόρουν πῶς νὰ τοιμάσω νὰ ἐκπληρώσω τοιαύτην ἐντολήν.

Πολλὰ ὥραι παρελθόν ἐν τοιαύτῃ ἀμηχανίᾳ· μετέβην μέχρι τῆς πύλης τῆς οἰκίας τῆς, καὶ ἐνῷ ἤτοιμασθην νὰ κρύσω αἱ δυνάμεις μου μὲ κατέλειπον. Ἀνεπίστως ἐνθυμήθην ὅτι εἰς τῶν φίλων μου κατεγίνετο εἰς χηρικὰς ἐργασίας καὶ ἔδραμα πρὸς αὐτόν. Ἐπειδὴ δὲ δὲν τὸ εἶδον παρεκάλεσα νὰ τὸν ἀδοκιμήσουν νὰ μὲ περιμενῇ τὴν ἐρχομένην πρωΐαν. Ἴψ' ἔδαιξα τὴν ἐπιούσαν τὸ χαρτίον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐκαθάρισε χωρὶς νὰ μείνῃ ἡ ἐλαχίστη κηλίς.

Ἐσβρακινὴν ἡ τετάρτη ὅταν ἐβῆσα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κ. Σαυγεράν· ἡ εἰσοδος ἦτον ἀπηγορευμένη, ἀλλ' ἐγὼ ἐπιμείνεις ἐμβῆκα.

Ἀλλ' ὦφίλε μου ! δὲν θὰ λησμονήσω πώποτε ὅ, τι ἴδω. Ἡ Ἑλένη ἦτον μόνη, καὶ τὸ ὠραῖον πρόσωπόν τῆς, ἀσπρὸ μέλαν, ἦτον καταβεβημένον ἀπὸ δάκρυα. Ὁ πόρος τῆς ἦτον ἄμετρος· εἶχε τὴν κεφαλὴν προσκλινῇ καὶ τὰς χεῖρας ἠνωμένους, ἐνῷ οἱ μὲν ὀρθοί μοί τῆς, τῶν ὁποίων τὸ ἀνδρόν βλέμμα ὑψόετο πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐξέπραζαν, ἀπειπισαν, τὰ δὲ χεῖλη τῆς ἐβύβριζαν προσευχῇ. Ἐφαίνετο ὁλόκληρος ὅτι δὲν ἐπασχε πλέον εἰς τὴν γῆν, ἀλλ' ὅτι ἦτον πλησίον τοῦ οὐρανοῦ. Ὅθ' ἔλεγέ τις ὅτι ἦτον ἄγγελος

ἄλπη. Σταθείς εἰς τὸ κατώφλιον δὲν ἐτόλμων οὔτε νὰ πλησιάσω, οὔτε καὶ νὰ κινηθῶ· μ' ἐφάνετο ὅτι καὶ ὁ ἐλάχιστος κρότος, καὶ ἡ ἐλάχιστη πνοὴ ἐδύνάτο νὰ διασπείρῃ τὴν οὐρανίαν ἐκείνην ὀπτασίαν. Ἡ ὁδὸν τῆς γυναικὸς ἐκείνης ἦτον τότε θεία, τόσῳ δειλῇ, καὶ τόσῳ ἀγνῇ, ὥστ' ἐμάντευσε τὴν παρουσίαν μου. Ἐστρεψε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐγὼ ἐπροχώρησα. ἤφερε τὰς δύο χεῖρας εἰς τὸ πρόσωπόν της διὰ νὰ κρύψῃ τὰ δάκρυά της, καὶ ἠσθάνθη ὅτι ἔτρεμε μέτρι βήθους καρδίας.

— Συγχωρήσατέ με, Κυρία, εἶπα, διότι ἐμῶκα γωρὶς ἄδειαν· πλὴν ἐρχεται νὰ σὰ; ἰδὲ φίλος γνωρίζων πόσον καθαρά εἶναι ἡ λύπη σας καὶ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων... Κυρία, ἄφρατε νὰ τρεξύν ἀπόβως τὰ δάκρυά σας· αἱ χεῖρες σας ἂς μὴ κρύπτουν τὸ πρόσωπόν σας.

Ἡ Ἑλένη δὲν ἀπεκρίθη, ἀλλ' ἐπανεφερε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὰς χεῖρας εἰς τὰ γόνατά της, καὶ ἀνεσήκωσε ἀταράχως τὴν κεφαλὴν. Οἱ ὀφθαλμοὶ της ἦσαν ξηροὶ, ὥστε θὰ ἔλεγέ τις ὅτι δὲν ἐπάσχε· ἡ ἀπελπισία της ἐσυγκεντρῶτο σιωπηλῶς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς καρδίας της. Ἐφοδοῦν μὴν ἔλθῃ ὁ στρατηγός, καὶ δὲν ἐτόλμων νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιβουλήν ἐντολήν. Τέλος πάντων τὴν ἐπλησίασα, καὶ στηριχθεὶς ἐπὶ τῆς ἐστίας διὰ νὰ κρύψω τὴν ταραχήν μου,

— Κυρία, ὑπερβύλισα, ὁ Ὀσμόνδος μ' ἐφάνε ρωπε τὰ πάντα.

Ἄμ' ἀκούσασα τὸ ὄνομα τοῦ Ὀσμόνδου συνεταράχθη ὅλη, ἐβαλεν ἀμποτέρας τὰς χεῖρας εἰς τὸ στήθος της, καὶ μετ' ἐτέλεον. Ἐγὼ δὲ ἐξηκολούθησα.

— Ἦμην προχθὲς εἰς τὸ θέατρον· ὁ Κ. Σερινιὺ δὲν μ' ἐγνώριζεν, ἀλλὰ με εἶχεν ἰδεῖ εἰς τὴν οἰκίαν σας, καὶ ἔλθων πλίστιον μου, μ' ἐνεπιστεύθη τὰ συμβάντα· με εἶπεν ὅτι ἀχρεῖός τις ἐτόλμησε νὰ σὰς συκοφαντήσῃ, σὰς τὸ πρωτότυπον πάσης ἀρετῆς, ὅτι ἐμελλε μετ' ὀλίγον νὰ μονομαχήσῃ μετ' ὁν συκοφάντην, καὶ με παρεκκλεῖ νὰ γίνω μάρτυς του. Ἰὸν παρεκολούθησα, καὶ ἐδέχθην εἰς τὰς ἀγκάλας μου... τὸν ταλαίπωρον Ὀσμόνδον, ὅστις εἰς σὰς ἀφιέρωσε καὶ τὸν τελευταῖον λογισμόν, καὶ τὴν τελευταίαν εὐλογίαν του.

Ἀφ' αὐτοῦ καὶ ἀκίνητος με ἤκουεν ἡ Ἑλένη· ἡ πνὴξ της ἦτον βαρεῖα καὶ τὸ στήθος της ἐξωγχοῦτο. Ἀρῶν δὲ διέκλυε ἐπὶ μικρὸν τὸν λόγον μου, διότι ἡ λύπη με κατέβαλεν, ἐπανελάβε.

— Ἐστρεψε πρὸς ἐμέ τὸ πρόσωπόν του καὶ εἶπε· θ' ἀποθάνω· σ' ἐξευστρηρέθη τὸν εὐσεβῆ ἔρωτά μου· ὅταν ἐκπεύσω ὑπάγε εἰς τὴν οἰκίαν της, δὸς εἰς αὐτὴν τὸ χαρτίον τοῦτο, καὶ εἰπὲ ὅτι εἶναι ἐκ μέρους τοῦ Ὀσμόνδου ὅστις εὐχεται δι' αὐτήν.

Καὶ ἐνεχείρισά πρὸς τὴν Ἑλένην τὸ χαρτίον.

Αὕτῃ δὲ τὸ παρετήρησε πολλὴν ὥραν χωρὶς νὰ φαίνεται ὅτι ἐνοεῖ, καὶ ἔπειτα τείνασα τὴν χεῖρα, τὸ ἔλαβεν. Ὡ φίλε μου! ἡ χεῖρ της ὅταν με ἤγγισεν μ' ἐφλόγισεν ὡς πῦρ· τὸ ἤνοιξε βραδέως, ἐσηκώθη, καὶ ἀνέγνω με φωνὴν ἀσθενῆ.

« Ὑγίαινε, κυρία, ὑγίαινε διὰ παντός· ἀλλὰ δὲν

ἤμπόρεσα νὰ μείνω ἀδιάφορος καὶ ψυχρὸς ἀπέναντι ἐκείνης... »

Ἀλλ' ἡ φωνὴ ἐξέλειπεν ἀπὸ τὰ τρέμοντα χεῖλη της, αἱ δυνάμεις της τὴν ἐγκατέλειπον, καὶ μόνος ὁ νοῦς της ἐπέζη. Ἐπειτα ἔπεσεν εἰς τὸ θρανιὸν της.

— Ὀσμόνδε! ἀνέκραξε με φωνὴν πνιγνῆν, ῥίψασα καὶ νέον βλέμμα ἀλγεινὸν εἰς τὸ χαρτίον τὸ ὁποῖον ἐκράτει εἰς τὴν ἀνοικτὸν εἰς τὰς χεῖρας της.

Τὴν ὥραν ἐκείνην ἠνθίσθη ἡ θύρα, καὶ εἰσῆλθεν ὁ στρατηγὸς Σαίγγερν. Ἐνόησα δὲ ἀμέσως πόσον ἦτον ἀνγκαιὸν νὰ κρύψω καὶ τὸ ἐλάχιστον σημεῖον τῆς ταραχῆς μου. Διευθύθη λοιπὸν ἀδισταστάτως πρὸς αὐτόν, καὶ εἶπειν τὴν δεξιάν· ἀλλ' ἐτρόμαξεν ἰδὼν τὴν ὀχρότητα τοῦ προσώπου καὶ τὸ βλέμμα τοῦ βλέμματός του. Μοῦ ἀπέσφιγξε καὶ αὐτὸς τὴν χεῖρα, νεύσας διὰ τῆς κεφαλῆς, καὶ δὲν εἶπεν οὐδὲ λέξιν πρὸς τὴν Ἑλένην. Μετὰ μικρὸν ἀνεχώρησα.

Ἰδοὺ δὲ τί διέτρεξε μετὰ ταῦτα.

Ὁ στρατηγὸς ἐκάθισεν εἰς γωνίαν τινὰ τῆς αἰθούσης, καὶ ἐκβαλὼν ἀπὸ τὸ θυλάκιόν του γραμματίον εἰσόδου, εἶπε μετ' ἡδονῆς ἀτάραχον·

— Ἀπόψε θὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ θέατρον· παριστάνουν τοὺς Ὑγρονότους.

Ἡ Ἑλένη ἀνεσήκωσε τὴν κεφαλὴν, καὶ τὸ ὄνομα θέατρον συνετάραξε καὶ αὐτὰ τὰ σπλάγχνα της.

Ἰδοὺ τὸ εἰσιτήριο, ἐπανελάβε ὁ στρατηγός. Καὶ τὸ ἔβαλεν ἐπὶ τῆς ἐστίας.

Μετὰ μικρὸν σιωπὴν ἡ Ἑλένη, στραφεῖσα ὀλίγον πρὸς τὸν σύζυγόν της,

— Κύριε, εἶπε με φωνὴν χαμηλὴν, πάσχω πολὺ σήμερον.

— Θὰ σὲ ὠφελήσῃ.

— Πλὴν, κύριε!

Καὶ ἐσιώπησε, διότι ἶδε τὸ βλέμμα τοῦ Κ. Σαίγγερν προσηλωμένον ἐπάνω της, κατὰ ψυχρὸν καὶ διαπεραστικόν.

Καὶ ὁμως δὲν ἐδύνατο νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ θέατρον.

— Μὴν ἄλλην ἡμέραν, ἴσως... εἶπε· σήμερον ὁμως δὲν ἡμπορῶ...

— Θὰ με συντροφεύσης, ἀγαπητή μου.

— Σὲ βεβαιῶ ὅτι πάσχω πολὺ, καὶ θὰ λειποθυμήσω εἰς τὸ θέατρον.

— Ἐξ ἐναντίας ἡ μουσικὴ θὰ σὲ ὠφελήσῃ. Δὲν ἐνθυμίζεις ὅτι, ὅταν ἦσο πρό τινος καιροῦ ἀσθενής, πόσον ἡ μουσικὴ ἐμπόδιζε τὴν προσοδὸν τοῦ πυρετοῦ; Θὰ ὑπάγωμεν ἀφεύκτως.

Ἡ Ἑλένη δὲν ἀπεκρίθη, ἀλλ' ἐκυψε τὴν κεφαλὴν! Ἐκεῖνος δὲ καλέτας ἔνα ὑπνῶσκα,

— Νὰ ἦναι, εἶπεν, ἐτοίμη ἀπόψε ἡ ἀμαξία εἰς τὰς ἐπτὰ.

Καὶ ὑπῆγεν εἰς τὸ θέατρον, εἰς τὸ αὐτὸ θεωρεῖν, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν! Ἐν μόνον ἔστρεψε τὴν κεφαλὴν ἡ Ἑλένη θὰ ἔβλεπε τὸ θεωρεῖν ὅπου ἐκάθητο πρὶν δύο ἡμέρων ὁ Σερινιὺ ἐκκλινόμενος τόνος, ἐκίστη φωνὴ, ἀνεθυμίζε τὴν φρικτὴν σκηνήν. Φαντάσθητι, φίλε μου, τί θὰ ὑπέφερεν ἡ ἀθλίη! Φαντάσθητι ὁμως καὶ τὴν ἐκστασίαν μου ὅταν, στρέψας μηχανικῶς τὸ

βλέμμα πρὸς τὸ θεωρεῖόν της τὴν ἰδᾶ! Μὲ ἐράνῃ ὅτι ὠνευρέωμην. Αὐτὴ εἰς τὸ θέατρον! αὐτὴ ἐκείνη, τὴν ὁποῖαν εὗρεκα τὸ πρῶτ' σχεδὸν νεκράν! Μὲ ἐφαίνετο ἀδύνατον. Ἀπὸ τῆς ὥρας ἐκείνης δὲν ἐβλεπα παρὰ μόνην αὐτήν.

Ἐκάθητο ἀκίνητος ὅπως τὴν βλέπεις ἀπόψε. Ὅταν δὲ ἐφθασεν ἡ τρίτη πρᾶξις, ἐμάντευσά πόσον θὰ ἐπασχεν. Οἱ ὀφθαλμοὶ της ἐξήφθησαν, καὶ προτείνασα τὴν κεφαλὴν ἤκουε μὲ προσοχήν· παριστάνετο τότε ἡ σκηνὴ τῆς μονομαχίας.

Ὅταν ἤκουσθῃ ἡ φράσις αὕτη· «διὰ νὰ μὲ διεκδικήτης ἐξυβρισθεῖσαν,» ἐπρεπε νὰ τὴν ἐβλεπες, φίλε μου! Ἐφαίνετο, εἰ καὶ σιωπῶσα καὶ ἀκίνητος, ὁλόκληρον τὸ τρομερὸν μαρτύριόν της. Ὅλοι ἐνόμιζαν ὅτι ἡγάπα περιπαθῶς τὴν μουσικὴν, καὶ κανεὶς δὲν ἐμάντευσεν τί ἐκρύπτετο ὑπὸ τὰ ἄνθη τῆς κεφαλῆς της. Ἐγὼ μόνος τὸ ἤξευρα, ἐγὼ μόνος συνέπασχα μὲ αὐτήν, ἐγὼ μόνος ἐγνώριζα τὸ μυστικόν της. Ταλαίπωρος Ἑλένη! ὅποια ψυχὴ γενναία καὶ καρτερικὴ!

Ἄλλ' ἤγγιζεν ἡ ὁλερῖα ὥρα.

Ἀντήχει φαλλόμενος ὁ στίχος οὗτος·

« Et bonne épée et bon courage.

» chacun pour soi et Dieu pour tous. »

Ἐάν ποτε ἤκουσες, φίλε, τὸ μέρος τοῦτο, θὰ ἡσθάνης βεβαίως τὸ ἀνδρικόν, τὴν ἰσχὺν, τὸ ἐνθουσιαστικόν του. Ἡ μουσικὴ εἶναι θαυμασία, εἶναι φοικτὴ ὡς αἱ σπᾶθαι ἐκείναι τὰς ὁποίας αἱ χεῖρες τῶν πολεμιστῶν πάλλουν ὑπὲρ τὰς κεφαλὰς των, καὶ πᾶς τόνος ἤχει ὡς φωνὴ ἐμμανὲς ἢ ὡς ἀπειλὴ θανάτου. Ἄν ἡ μουσικὴ αὕτη ἐπενεργῇ ἀκατασχέτως ἐφ' ἡμῶν, φαντάσθῃ τί πόσον θὰ κατεσπάρασσε τὴν ψυχὴν τῆς ταλαίπωρου ἐκείνης. Ἐφαίνετο ὅτι δὲν ἐζῆ πλέον εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἀλλ' ὅτι κατείχετο ὁλόκληρος ἀπὸ τὴν μνήμην τοῦ φονευθέντος, ἰσταμένου ἐνώπιόν της, συμβαδίζοντος μὲ τὸ δράμα, καὶ συνενόντος τὰς φωνάς του μὲ τοὺς τόνους τῆς μουσικῆς. Ἐνθυμούμαι εἰσέτι τὴν ὥραν ἐκείνην ὡς ἂν ἦτον τώρα· ἔβαλε τὰς δύο χεῖρας εἰς τοὺς ὀφθαλμούς της, ὡς φοβουμένη νὰ ἰδῇ, καὶ ἔπειτα τὰς ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ στήθους της. Μὲ ποῖαν δύναμιν νευρικὴν θὰ ἐκράτει τὴν καρδίαν της! τὸ βλέμμα της ἦτον ἀκίνητον καὶ ἀπλανές, καὶ φλογερὸν καὶ ἀμυρόν συνάμα.

Τὸ ἄσμα εἶχε τελειώσει, καὶ οἱ δύο ἀντίπαλοι ἀντιπαραταχθέντες ἀντέκρουσαν τὰ ξίφη των, καὶ δύο ἐγχειρίδια ἐλαμψαν εἰς τὰς ἀριστεράς των. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἡ Ἑλένη ἠθέλησε νὰ ὀρμήσῃ· ἀλλ' ἔπειτα ἀφῆκε φωνὴν βραγχώδη, οἱ ὀφθαλμοὶ της ἐκλείσθησαν, καὶ ἔπεσε λειποθυμήσασα.

Ἐξ αἰτίας τῆς περιστάσεως ταύτης διεκόπη ἡ παράστασις, καὶ ἐν ἀκαρεῖ διεδόθη ἀπὸ θεωρείου εἰς θεωρεῖον ἡ εἰδήσις ὅτι ἡ Κ. Σαγγερὰν ἔπαθε.

Καὶ ἔτιον τοῦτο τὸ διάστημα τὸ ψυχρὸν καὶ γαλήνιον πρόσωπον τοῦ στρατηγοῦ δὲν ἡλλοιώθη οὐδὲ κατὰ μικρόν. Ὅταν μόνον ἐλειποθύμουν ἡ Ἑλένη, αἱ δύο ὀφθαλμοὶ της συνεστάλησαν, καὶ παραλαβὼν αὐτὴν ἀταράχως εἰς τὰς ἀγκάλας του ὡς ἂν ἐκοιμάτο, ἔδωκε πρὸς αὐτήν τὴν ἀκίνητον ζωογονικὴν τινα εὐ-

ωδίαν. Αὐτὴ δὲ ἀνανήψασα μικρόν κατὰ μικρόν, παρετήρησεν ἑκθαμβος· καὶ περίφοδος τὸ περὶ αὐτὴν πλῆθος, καὶ εἶπε μὲ φωνὴν χαμηλήν.

— ὦ Θεέ μου! τί συνέβη; θὰ ἔπαθα πολὺ.

Καὶ ὁ μὲν σύζυγός της δὲν εἶπε πρὸς αὐτὴν οὐδὲ λέξιν, μετ' ὀλίγον δὲ ἀνεχώρησαν καὶ οἱ δύο.

Ἡ πένθιμος αὕτη σκηνὴ ἐξωγραφήθη ἔκτοτε ἀνεξαλείπτως εἰς τὴν μνήμην μου. Κατ' ἐμὲ τοῦ Ὀσμὸνδου ἡ τύχη ἦτον προτιμωτέρα διότι αὐτὸς τοῦλάχιστον δὲν ἡσθάνετο.

Μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας παριστάνοντο ἐν νέου οἱ Ὑγρονότοι, καὶ ἡ Ἑλένη ἦτον εἰς τὸ αὐτὸ θεωρεῖον, εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἔχουσα τὸ αὐτὸ ὠχρὸν καὶ ἀκίνητον πρόσωπον. Ἐπασχε μόνον μὲ πλειότεραν καρτερίαν καὶ δύναμιν, καὶ ὑπέστη μέχρι τέλους τὸ νέον μαρτύριόν· τὴν ἐβλεπα ἀδιακόπως, καὶ ἡσθάνομην παγόνουσαν τὴν καρδίαν μου. Οὐδ' ἐκινεῖτο, οὐδ' ἐδάκρυζεν, οὐδὲ ὠμίλει, ἀλλὰ φοικῶδες ἦτον τὸ ἦθός της! Δὲν ἐπίστευα πρὶν διόλου ὅτι ὁ πόνος τῆς ψυχῆς συγκεντρούμενος οὕτω πως ἐντὸς αὐτῆς, ἀλλοιώνει εἰς τοιοῦτον βαθμὸν τὸ πρόσωπον.

— Ἄλλ' ὁ σύζυγός της, ἡρώτησεν ὁ Ρεῦβάλ, δὲν παρετῆρει τὴν ὠχρότητα της αὐτῆς;

— Ἄγνοῶ· ἦτον πάντοτε ὀπίσω της, ψυχρὸς, ἀτάραχος καὶ ἀπαθὴς ὅσον καὶ ὅταν τὸν ἐπρωτογνώρισα. Καὶ ὅμως μὲ εἶχε φανῇ, ὅταν ἐπέστρεψα ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν, ὅτι ὁ τραγὸς καὶ ἀναίσθητος αὐτὸς χαρακτήρ του εἶχε γενεὶ ἡπιώτερος· εἶχα πολλάκις υποθέσει ὅτι ἐμειδίων τὰ κατὰψυχρα χεῖλη του, καὶ ὅτι ἐπρόφερε λέξεις τινὰς γλυκείας καὶ φιλοφρόνους... Δὲν ἤξευρα τί νὰ συλλογισθῶ. Θὰ τὸ πιστεύσεις, φίλε μου; ὁσάκις παρέστησαν τοὺς Ὑγρονότους, ἡ Ἑλένη ἦτον εἰς τὸ θέατρον, πάντοτε εἰς τὸ αὐτὸ θεωρεῖον, πάντοτε εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν, καὶ μὲ τὸ αὐτὸ κάτωχρον πρόσωπον τὸ ὁποῖον ἔχει ἀπόψε.

Πολλάκις μὲ ἤλθεν ἡ ἰδέα νὰ ὑπάγω εἰς τὸν Κ. Σαγγερὰν καὶ νὰ τὸν εἰπῶ, «εἶσαι λοιπὸν τυρλός; δὲν βλέπεις πόσον τήκεται ἡ ταλαίπωρος αὕτη; Δὲν ἐννύεις ὅτι τὴν φονεύεις καὶ ὅτι καμμεῖν ἐσπέραν θὰ τὴν ἐκβάλῃς νεκράν ἀπὸ τὸ θέατρον;» Καὶ διὰ νὰ σώσω τὴν Ἑλένην, ἤμην ἑτοιμὸς νὰ διηγηθῶ καὶ τὴν ἱστορίαν της. Τὴν γνωρίζω φίλε μου τὴν νέαν αὐτήν· τὰ πάθη, τὰ δάκρυα, ἡ λύπη, ἡ καρτερία, ἰδοὺ ὅλη ἡ ὑπαρξὶς της. Θὰ προχωρήσῃ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἕως οὗ τὴν ἐγκαταλείψουν ὅλοι της αἱ δυνάμεις, ἕως οὗ ἡ καρδία της παύσῃ νὰ πάλῃ· ἀλλ' ἕως τότε οὔτε λῆξιν, οὔτε παράπονον, οὔτε πόθον, δὲν θὰ προφέρουν τὰ χεῖλη της· ἀλλ' οὔτε ἐλεγχοῦς συνευδήσεως δὲν θὰ τὴν τύπτῃ. Θὰ πέσῃ διὰ νὰ μὴ σηκωθῇ πλέον, καὶ θὰ κλείσῃ τοὺς ὀφθαλμούς της διὰ νὰ μὴ τοὺς ἐξανανοήξῃ.

Ἰδοὺ, Ρεῦβάλ, ἰδοὺ ἡ θλιβερά ἱστορία τῆς γυναικὸς ἡ ὁποία εἶναι εἰς ἐκεῖνο τὸ θεωρεῖον, πλησίον τῶν ἄλλων γυναικῶν, αἵτινες γελοῦν καὶ εἶναι ἴσως εὐτυχεῖς, φέρουσαι ἀδάμαντας καὶ ἄνθη. Πόσα μυστήρια καὶ πόσα δάκρυα, φίλε μου, κρύπτονται μετὰ τῆς τύχης τοῦ κόσμου!

— Ταλαίπωρος Ἐλένη! ἀνέκραξε μὲ πάλλουςαν φωνὴν ὁ Ρεῦθάλ, πόσον πρέπει νὰ πάσχη ἀκόμη!

Τρεῖς ἐβδομάδες παρήλθαν ἔκτοτε.

Μίαν ἐσπέραν ἐμῶς εἰς τὸ θέατρον, καὶ ἴδ᾽ ὅτι παρίσταναν τοὺς Ῥ' γερότους. Ὁ Ρεῦθάλ ἦλθε πρὸς ἐμὲ, καὶ εἶπε·

— Τὸ θεωρεῖον εἶναι κενὸν ἀπόψε.

— Ναί. . . κενὸν, ἀπεκρίθη.

Καὶ ἐκαθίσταμεν εἰς τὸ αὐτὸ μέρος ὅπου καὶ πρὸ τριῶν ἐβδομάδων· καὶ ἀτενίσας ἐπερίλυπον τὸν φίλον μου, εἶπα·

— Ἀπέθανε! Ναί ἡ Ἐλένη ἀπέθανεν εἰκοσαετής! Πλὴν, φίλε μου, ἀς μὴ λυπώμεθα· ἡ ζωὴ της ἦτον σειρά ἀδιάκοπος βυσάνων, καὶ ὁ Θεὸς τὴν εὐσπλαγχνίσθη καὶ τὴν ἔκοψε.

Μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ὀσμύδου, καθ' ἐσπέρας, μόλις ἐσήμενιν ὅσῳ ὄρα, [καὶ μία φωνὴ ἀνέκραξε τραχέως τὰς λέξεις ταύτας·

— Εἰς τὸ θέατρον, κυρία!

Καὶ ἡ ἀθλία Ἐλένη, ὑπακούουσα εἰς τὴν ἀπάνθρωπον ταύτην τοῦ ἀνδρός της διαταγὴν, ἤρχετο εἰς τὸ θέατρον, καὶ, καταδικασμένη νὰ βλέπῃ τὸ αὐτὸ δράμα, ν' ἀκούῃ τὰς αὐτὰς λέξεις, ν' ἀνεθυμῆται τὴν εὐγενῆ ἐκείνην καρδίαν ἣτις, μόλις φανεῖσα ἐνώπιόν της, ἐδέσθη ὡς ὄνειρον, ἐβιάζετο νὰ παρίσταται αἰωνίως μάρτυς τῆς τραγωδίας ἣτις ὑπέσκηπτε τὴν ζωὴ της, ἀρῶν κατέστρεψε μίαν ἄλλην. . .

Μόλις ἐλάβανεν ἐπιστρέφουσα εἰς τὴν οἰκίαν της μικρὰν ἀναψυχὴν, καὶ ἡ ἀσπλαγχνος φωνὴ ἤκούετο ἐκ νέου,

— Εἰς τὸ θέατρον, κυρία!

Καὶ τὸ μαρτύριον αὐτὸ ἀνενοῦτο ἀκαταπαύστως, καὶ τὸ θυμὸς ἐσύρετο εἰς τὴν σφαγὴν. Μεταξὺ μιᾶς καὶ ἄλλης παραστάσεως, ἡ Ἐλένη ἐγένετο ὡχρεότερα· μεταξὺ μιᾶς καὶ ἄλλης παραστάσεως νέα ρυτίς ἐχαράσσετο εἰς τὸ μέτωπόν της· διότι ἡ λύπη γηράσκει τὸν ἄνθρωπον. Ἀλλ' ἡ ἀθλία ἐβίβητο χωρὶς νὰ γογγύσῃ, χωρὶς νὰ παραπονεθῇ, καὶ ὅταν ἐνόησεν ὅτι ὁ θάνατος ἐπλησίαζεν, ἐπάσχειν ἴσως εὐγνωμονοῦσα! Τὸ θυμὸς λοιπὸν ἐδέχετο ἐν σιωπῇ τὸ ἔγκλημα, τὸ ὅποιον ἐπραττεν ὁ δῆμιος χωρὶς ν' ἀπαντᾷ ἐμπόδιον.

Ἀλλὰ μίαν ἐσπέραν, καθ' ἣν αἱ λέξεις αὐταί· «εἰς τὸ θέατρον, κυρία!» ἤκούσθησαν ἐκ νέου, ἡ Ἐλένη ἦτις παρηκολούθει ἀμέσως τὸν σύζυγόν της, ἔμεινεν ἀκίνητος εἰς τὸν σκίμποδά της. Αἱ λέξεις ἀντήχησαν τραχύτερον καὶ ἐντονώτερον· ἀλλ' ἐκείνη μόλις ἀνασηκώσασα τὸ κάτωχρον πρόσωπόν της,

— Κυρίε, ἀπεκρίθη μὲ φωνὴν μόλις ἀκουσθεῖσαν, δὲν ἤμπορῶ πλέον νὰ σηκωθῶ,

Καὶ ἐκλείσθησαν οἱ ὀφθαλμοὶ της, καὶ στεναγμοὶ ἐξέφυγεν ἀπὸ τὸ στήθος της, καὶ αὐτὴ ἔμεινεν ἀναισθητος!

Τὴν μετέφεραν εἰς τὴν κλίνην της, καὶ ἰατρός, προσκληθεὶς ἀμέσως, ἐδήλωσε μὲ τρόπον θετικόν, ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ ἀσθενοῦς ἐκείνου σώματος ἦτον ἐν τῷ σβέννυσθαι, καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχε πλέον ἐλπίς σωτηρίας.

Ἐμίλησε δὲ παρρησία, διότι ἐβλεπεν ἐνώπιον αὐτοῦ γυναῖκα μειδιδῶσαν πρὸς τὸν θάνατον, ἄνδρα ἀναμένοντα αὐτὸν ἀνιλεῶς, καὶ θρῆνος μὴ ἐννοοῦν. Ἡ ψυχὸρραγούσα ἐζήτησε τὸ παιδίον της, τὸ ὅποιον ἐγέλασεν ὡς ὅλα τὰ παιδιά ὁσάκις τὰ καλοῦν αἱ μητέρες των. Ταλαίπωρον θρῆνος, τὸ ὅποιον δὲν ἤσθάνετο ὅτι τελευταίαν τότε φορὰν ἔτεινε πρὸς αὐτὸ τὰς χεῖρας ἡ μήτηρ του!

Ἐβόλε τὴν ξανθὴν κεφαλὴν του εἰς τὸ στήθος της, ἐφίλησε τὴν κόμην, τὸ μέτωπον καὶ τὰ μειδιδῶντα χεῖλη του, καὶ ὕψωσε τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς οὐρανόν. Ἡ ταλαίπωρος μήτηρ! ἀρῶν ἔστρεψε τὸ βλέμμα περὶ αὐτὴν, ζητοῦσα εἰς τίνα νὰ ἐμπιστευθῇ τὸ τέκνοντός της, μὴ θεωροῦσα κανένα ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπετάθη εἰς τὸν Θεόν!

Τὰ χεῖλη της ἐκινήθησαν ἐλαφρῶς καὶ ἐψιθύρισε λέξεις τινὰς ἀπὸ μόνον τὸν Θεὸν ἀκουσθεῖσας. Καὶ μετὰ ταῦτα ἐφίλησεν ἐκ νέου τὸν υἱὸν της ὅστις ἀπεκοιμήθη ἀταράχως εἰς τὰς ἀγκάλας της, καὶ τὸν ἠτένισεν ὥρας πολλὰς διότι αὐτὸς ἦτον ἡ μόνη της γὰρ καὶ ἡ μόνη της παρηγορία, καὶ αὐτὸν μόνον ἐλυπεῖτο ἀποθνήσκουσα. Ἐμεινεν δὲ ἱκανὴν ὥραν εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, καὶ μετὰ ταῦτα ἐνευσσε διὰ νὰ θάλῃσι τὸ μικρὸν της εἰς τὴν κοιτίδα του.

Σταυρώσασα ἀκολούθως τὰς χεῖρας ἐπὶ τοῦ στήθους της, ἐκλείσσε τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ ἐξήπλωσε τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ προσκέφαλόν της. Ὡς ἂν ἐτελείωσαν ὅλα τὰ ἔργα της ἐπὶ τῆς γῆς, ἀνεπαύθη ὡς τις ἀναμένων τὸν ὕπνον· ἀλλὰ τὸ ἐσπέρας ἐκεῖνο, ὁ ὕπνος ἐμελλε νὰ ἦναι αἰώνιος!

Ὁ δὲ στρατηγὸς μὲ μέτωπον ζοφερὸν καὶ μὲ βλέμμα ἄγριον ἴστατο ὀρθὸς παρὰ τὴν κλίνην· οἱ ὀφθαλμοὶ του ἦσαν προσηλωμένοι εἰς τὸ κάτωχρον πρόσωπον τῆς γυναίκος του, καὶ μὲ ἀπάθειαν παρετήρει τὰς ταχεῖας προόδους τῆς τελευταίας της ἀγωνίας. Καὶ τῶντι τὸ στήθος τῆς Ἐλένης ἐξωγκούτο μὲ δυσκολίαν, αἱ χεῖρές της συνεσφίγγαντο σπασμωδικῶς, καὶ λεληθότα τινὰ παράτονα ἐξέφευγαν ἀπὸ τὰ χεῖλη της. Καὶ ἦλθεν ὥρα, ὥρα ἀπευκταία, καθ' ἣν ἐφάνη ὅτι τὸ εὐθραυστον ἐκεῖνο πλάσμα θὰ συνετρίβετο διὰ παντός!

Τότε ὁ στρατηγὸς ἔκυψε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν γυναῖκά του· τὸ βλέμμα του ἐζήθη ἀπαισίως, καὶ ἡ ἀκάθεκτος σκληρότης τῆς σιδηρᾶς καρδίας του μετέβη εἰς τὸ πρόσωπόν του. Ὅλον του τὸ σῶμα ἀνέφριξε, καὶ μὲ φωνὴν πνιγνὴν ἐψιθύρισε εἰς τὰ ὠτία τῆς Ἐλένης,

— Τὰ ἤξευρα ὅλα, καὶ ἐκδικήθην! . . .

Οἱ ὀφθαλμοὶ τῆς ψυχὸρραγούσης ἠνείχθησαν ἀμέσως, ἡ ζωὴ ἐφάνη ἐπανελθούσα, καὶ τὸ μέτωπόν της ἀνυψώθη εὐγενὲς καὶ υπερήφανον. Ναί, φίλε μου, εὐγενὲς διὰ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν ἀγνότητά της, ὑπερήφανον διὰ τὰ παθήματα καὶ τὸν θάνατόν της. Τὰ χεῖλη της συνεστάλησαν περιφρονητικῶς, διότι δὲν εἶχε τὴν δύναμιν οὐδὲ λέξιν νὰ προφέρῃ. Ἐνθ' δὲ προσήλωσεν εἰς τὸν σύζυγόν της βλέμμα ἀγανακτισεως, ἡ χεὶρ της ἤρπασεν ἐπιστολὴν κρυμμένην ὑπὸ τὸ προσκέφαλόν της. Τὸ χαρτίον ἦτον γραμμένον ἀπὸ

τὰ δάκρυα . . . ἠθέλητε δὲ νὰ τὸ δώσῃ πρὸς τὸν σύζυγόν της, ἀλλὰ τὴν ἐγκατέλειπον αἱ δυνάμεις της, καὶ αὐτὸ ἐπέσεν εἰς τοὺς πόδας τοῦ στρατηγοῦ. Οὗτος δὲ τὸ ἤρπασεν ἀμέσως, καὶ πλησιάζας εἰς τὸν φανὸν ἀνεγνώσθη τὰ ἐφεξῆς·

«Υγιαίνειτε, κυρία, υγιαίνειτε διὰ παντός· ἀλλὰ δὲν ἐδυνήθην νὰ μείνῃ ψυχρὸς καὶ ἀπαθὴς ἀπέναντι τῆς ἐδελυρᾶς συκοφαντίας ἣτις ἐπρόσπαθει νὰ στιγματίσῃ τὴν εὐγενῆ καὶ καθάραν σας καρδίαν. Ἐμεῖς λα ν' ἀναχωρήσω αὐριον, καὶ ὑπακούσας εἰς τὰς θελήσεις σας, νὰ ἀναχωρήσω ἀπὸ τὸν τόπον ὅπου κατοικεῖτε. Δὲν ἐγόγγυσσα πώποτε, διότι, ὡς καὶ ὑμεῖς, ἐσεβάσθην τὸν ἱερὸν δεσμὸν ὅστις σας συνδέει μετ' ἄλλου. Πρῶτον ὅμως πλεονέκτερον ἀφ' ὅσον ἐξικτήσατε· ἀναχωρῶ ἀπὸψε διὰ νὰ μὴν ἐπιστρέψω πλεον. Υγιαίνειτε, κυρία· ὁ Θεὸς νὰ διαχύσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς σας ἀξίας ν' ἀπολαύῃ πάσης εὐδαιμονίας, τῆς πολυτιμοτάτης εὐλογίας του. Ἐνίοτε δὲ, ὅταν προσεύχεσθε, ἀνακαλῆτε εἰς τὴν μνήμην σας καὶ τὸν

πιστὸν δούλόν σας

Ὁσμόνδορ Σερνιῦ.»

Δάκρυα κατέβρεξαν τὸ πρόσωπον τοῦ στρατηγοῦ.

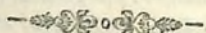
— Ἐλένη! . . . ἀνέκραξε μὲ φωνὴν σπαριζικάρδιον ὁρμήσας πρὸς τὴν κλίνην της.

Ἄλλ' ἡ Ἐλένη δὲν ἔζη πλεον!

Τὸ πρόσωπόν της διετῆρει τὴν γαληνίαν ἀγανάκτησιν ψυχῆς καθαρᾶς καὶ εὐγενοῦς, ἀνάνδρου συκοφαντηθείσης. Εἰς μίτην ὁ στρατηγός, λαβὼν τὰς εἰσέτι θερμὰς χεῖρας της τὴν ἐλάλει . . . Τὴν ἀνεσῆκωσεν εἰς τὰς ἀγκάλας του κράζων·

— Συγχώρησόν με! . . . συγχώρησόν με! . . .

Ἄλλ' ἡ Ἐλένη ἔκειτο ἄπνους! εἶχεν ἤδη προσφέρει τὸν τελευταῖον λόγον, λόγον ἀθωότητος, λύπης, θάρρους καὶ ἀρετῆς, ἀλλ' ἴσως καὶ ἐπιπληξέως.

ΠΕΡΙ

ΑΝΑΤΡΟΦΗΣ

ΤΩΝ

ΑΡΧΑΙΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ.

(Συνέχεια. Ἰδε Φυλλ. Ξς').

— 0 —

Ὁ παιδαγωγὸς ἦτο δούλος τις. Ἐξελέγοντο δὲ ὡς παιδαγωγοὶ βεβαίως ὅχι μόνον οἱ φρονιμώτατοι καὶ ἐπισκευαστάτοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀνωτέρως παιδείας κήτοχοι. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι τοῦτο σπανίως συνέβαινε, καὶ εἰς εὐκαταστάτους οἰκονομίας· οὕτω περιγράφει ὁ

Πλάτων (Λύσι.) τοὺς τοῦ Μενεξένου καὶ Λύσιος ἵδως ὑποβαρβαρίζοντας. Δεινότερα δ' ὁμιλεῖ ὁ Πλούταρχος (1) περὶ τῆς ἀτυχευμένης τῶν συγγενῶν του γονέων α ἐπεὶ νῦν γε τὸ γινόμενον πολλοὺς ὑπερκαταγέλαστον ἐστὶ τῶν γὰρ δούλων τῶν σπουδαίων τοὺς μὲν γεωργοὺς ἀποδεικνύουσι, τοὺς δὲ νευκλήρους, τοὺς δὲ ἐμπόρους, τοὺς δὲ οἰκονόμους, τοὺς δὲ δανειστας· ὅτι δ' ἂν εὖρωσιν ἀνδράποδον οἰνολήπτον καὶ λίχνον πᾶσαν πραγματείαν ἄχρηστον, τοῦτω φέροντες ὑποβάλλουσι τοὺς υἱούς.»

Οἱ παιδαγωγοὶ λοιπὸν οὗτοι παρεκκοινοῦν τοὺς παῖδας πανταχοῦ, ἰδίως δὲ εἰς τὸ Σχολεῖον καὶ εἰς τὸ Γυμνάσιον, καθὼς πληροφροσύμεθα ἤδη ἀπὸ τὸν Λύσιον τοῦ Πλάτωνος, ὅπου ῥητῶς λέγεται: «τί δὲ ποιῶν αὐτὸς ὁ παιδαγωγὸς σου ἄρχει; Ἄγων δὴ ποί, ἐφηεῖς διδασκάλου» καὶ μεταξὺ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ὑπῆρχε κατὰ τὸν Αἰσχίνην (κ. Τιμάρχ.) νόμος τις α περὶ παιδαγωγῶν ἐπιμελείας, π ἀφορῶν αὐτὴν ταύτην τὴν εἰς τὰ σχολεῖα καὶ γυμνάσια φοίτησιν. Οἱ παιδαγωγοὶ ἔφερον τὰ βιβλία τῶν παίδων καὶ τὰλλα τὰ ἀναγκαῖα εἰς τὸ Σχολεῖον, ἥτοι τὴν κιθάραν, ἂν καὶ πολλὰ καὶ ἰδιαιτεροὶ δούλοι ἔφερον αὐτὴν (2). Δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸν ἂν οἱ παιδαγωγοὶ ἔμενον παρόντες εἰς τὰ Σχολεῖα, καθὼς εἰς τὰ γυμνάσια, ἢ ἐπανήρχοντο διὰ νὰ ἄγωσι τοὺς παῖδας εἰς τὴν οἰκίαν. Ἐπειδὴ ἂν καὶ τὸ κυριώτερον σῆμα τοῦ Σχολείου ὀνομάζεται παιδαγωγεῖον (τὸ ὅποιον καὶ φωλεὸς ὀνομάζετο), ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἔχει οὐδεμίαν σχέσιν μὲ τοὺς παιδαγωγούς. Ἄλλως τε ἡ τὸν ἀπρηγορευμένον εἰς πάντα ἄνδρα, καὶ μάλιστα ἐπὶ ποινῇ θανάτου, ἢ εἰς τὸ Σχολεῖον εἰσόδος ἐν καιρῷ παραδόσεως, ἐξαίρουμένων τῶν πλησιεστέρων συγγενῶν τοῦ διδασκάλου. α καὶ μὴ ἐξέστω, λέγει ὁ Αἰσχίνης (3), τοῖς ὑπὲρ τὴν τῶν παίδων ἡλικίαν οὖσιν εἰσέναι τῶν παίδων ἐνδον ὄντων, ἐὰν μὴ υἱὸς διδασκάλου, ἢ ἀδελφός, ἢ θυγατὶς ἀνδρὸς· ἐὰν δὲ τις παρὰ ταῦτ' εἰσῇ, θανάτῳ ζημιούσθω. π Ἀλλ' εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους φαίνεται ὅτι δὲν διετηρεῖτο αὐστηρῶς ὁ νόμος οὗτος τοῦ Σόλωνος· ἐπειδὴ ὁ Θεόφραστος μεταξὺ τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ λάλου ἀναφέρει καὶ τοῦτο, ὅτι ὑπάγει εἰς τὰ Σχολεῖα καὶ τὰς παλαιστράς, καὶ διὰ τῶν ἀδολεσχίων του ἐμποδίζει ἀπὸ τὸ ἔργον τῶν διδασκάλων καὶ μαθητῶν. Ἐμενον δὲ οἱ νέοι ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τούτων τῶν παιδαγωγῶν μέχρι τῆς ἐφηβικῆς ἡλικίας ὡς δηλοῦται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Τερεντίου (4) καὶ τοῦ Πλουτάρχου (5). Παρδειγμα παιδαγωγοῦ μὲ ἀρχαῖα ἦθη, εἰς τὸν ὅποιον δὲν ἤθελε νὰ ὑπακούσῃ ὁ νέος, εὕρεται παρὰ τῷ Πλάτῳ (6).

Ἀπὸ τοῦδε ἤρχε καὶ ἡ διδασκαλία, ἥτις ἐν γένει ἐκτὸς τῆς οἰκίας ἐγένετο, καὶ ἦτο διαμεμευσμένη εἰς τὰ σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια. Ἀληθινὰ ὁ Σωκράτης

- (1) π. Παιδ. ἀγωγ. 7.—παράβ. Λυκούργ. 16. Ἀλκιβ. 1. (2) Λιβαν. Αἰγ. XXIV.—Λουκιαν. Ἐρώτ. 44. παράβ. Πλουδ. X, 59. (3) κ. Τιμάρχ. (4) Andr I, 1, 24. (5) π. T; Ἀκου. I. (6) Baech. I, 2. III, 1, 3.

της παρὰ Πλάτωνι (Πρωταγ.) διηγείται ὅτι· «Κλεινίαν τὸν Ἀλκιβιάδου τούτου νεώτερον ἀδελφὸν ἐπιτροπεύον ὁ αὐτὸς ἀνὴρ Περικλῆς, δεδιώκει περὶ αὐτοῦ, μὴ διαφθορῇ δὴ ὑπὸ Ἀλκιβιάδου, ἀποσπάσας ἀπὸ τούτου, καταθέμενος ἐν Ἀρίφρονος ἐπαίδευσι, καὶ πρὶν ἔξ μῆνας γεγονέναι ἀπέδωκε τούτῳ, οὐκ ἔχων ὅ,τι χρῆσταιτο αὐτῷ· ἢ ἀλλ' εἰς τὰς λέξεις ταύτας δὲν ὑπάρχει ἡ ἐλαχίστη ἐννοία ἰδιωτικῆς κατ' οἶκον διδασκαλίας, ὡς ὑπέθεσεν ὁ Κράμερ (1). Τούτωντιόν εἶναι πρόδηλον ὅτι τὸ ἐπαίδευσεν κυρίως σημαίνει τὴν ἡπιωτέραν οἰκιακὴν παιδείαν. Ἐπειδὴ δὲ νὰ χωρίσῃ ὁ Περικλῆς τὸν Κλεινίαν καὶ τὸν Ἀλκιβιάδην ὡς πρὸς τὰ μαθήματα, δὲν ἐχρειάζεται νὰ κάμῃ ἄλλο τι, εἰμὴ νὰ τοὺς στείλῃ εἰς δύο διαφόρους διδασκάλους.

Ἀπὸ ποῖον δ' ἔτος τῆς ἡλικίας των ἤρχιζον κυρίως νὰ φοιτῶσιν εἰς τὰ σχολεῖα, οὐδαμοῦ λέγεται ῥητῶς [καθὼς εἶδομεν προλαβόντως, ὅτι καὶ τὸ πότε παρεδίδοντο οἱ παῖδες εἰς τοὺς παιδαγωγοὺς δὲν ἀναφέρεται ῥητῶς]. Ὁ Πλάτων φαίνεται μὲν ὅτι μέχρι τοῦ δεκάτου ἔτους μόνον προτρέπει τοὺς παῖδας εἰς τὸ γυμνάσιον, ἢ κυρίως εἰς τὰς σωματικὰς ἀσκήσεις, λέγων (2)· «μετὰ δὲ τὸν ἔξέτη καὶ τὴν ἔξέτην διακρινέσθω μὲν ἡδὴ τὸ γένος ἐκατέρων. — πρὸς δὲ τὰ μαθήματα τρέπεσθαι χρεὼν ἐκατέρων· τοὺς μὲν ἄρρενας ἐρ' ἵππων διδασκάλους καὶ τῶν καὶ σπενδονήσεως· καὶ ὅτι τὸ δεκάτον ἔτος διορίζει δι' ἑναρξίν εἰς τὰ γράμματα, ἀλλὰ τοῦτο πραγματικῶς σπανίως συνέβαινε, καὶ κατὰ συνέπειαν ἀξιώματός τινος, τὸ ὁποῖον καὶ τὴν σήμερον πολὺ συχνὰ ἀκούομεν, ἔστειλλον τοὺς παῖδας εἰς τὰ σχολεῖα πολὺ πρωϊκίτερον διὰ νὰ μὴ κάμωσι τρεῖς ἡμέρας εἰς τὴν οἰκίαν. Οὕτω λέγει ὁ Λουκιανὸς (3)· «ἐπεὶ καὶ αἱ τίτθαι τοιαύτας λέγουσι περὶ τῶν παιδίων, ὡς ἀπιτέον αὐτοῖς εἰς διδασκάλου· καὶ γὰρ ἂν μηδέπω μαθεῖν ἄγαθόν τι δύνωνται, ἀλλ' οὖν φαῦλον οὐδὲν ποιήσουσιν ἐκεῖ μένοντες.» Ὅχι πολὺ διαφορετικὰ παρὰ τὸν Πλάτωνα διηγείται καὶ ὁ Ἀριστοτέλης (4) τὴν μέχρι πέντε ἐτῶν ἡλικίαν σημειῶν ὡς ἡλικίαν· «ἦν οὖν πρὸς μάθῃσιν καλῶς ἔχει προσάγειν οὐδεμίαν, οὐτε πρὸς ἀναγκαίους πόνοους.» ἀκολούθως λέγει· «ἐδιδάσκοντων δὲ τῶν πέντε ἐτῶν τὰ δύο μέχρι τῶν ἐπτὰ, δεῖ θεωροῦν ἤδη γίνεσθαι τῶν μαθήσεων, ἃς δεήσει μαθεῖν αὐτοὺς.» Μὲ ταῦτα ἐννοεῖ ἀναμφιβόλως τὴν Γυμναστικὴν, ἥτις κατ' αὐτὸν πρέπει ἐπίσης νὰ προηγήται τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας· ἐπειδὴ ἐν τῇ Πολιτείᾳ VIII. 3. λέγει· «ἐπεὶ δὲ φανερόν, πρότερον τοῖς ἔθελον ἢ τῷ λόγῳ παιδεύτέον εἶναι, καὶ περὶ τὸ σῶμα πρότερον ἢ τὴν διάνοιαν, ὁ δὲ ἐκ τούτων ὅτι παραδοτέον τοὺς παῖδας γυμναστικῇ καὶ παιδαγωγικῇ.» Ἄν ὅμως ἡ ἑναρξὶς μὲ γράμματα ἐγένετο, περὶ τούτου οὐδεμίαν διασάφην ὑπάρχει.

Καθὼς ἀπορρῶ τὰ σχολεῖα, ἐν γένει ἡ πολιτεία μικρὸν μέρος ἐλάμβανεν εἰς τὴν περὶ τούτων φροντίδα, καὶ τοὺς παρὰ Πλάτωνι (Ἀλκιβ. I.) λόγους τοῦ Σωκράτους· αὐτῆς δὲ σῆς γενέσεως, ὡς Ἀλκιβιάδης, καὶ τροφῆς καὶ παιδείας ἡ ἄλλου ὁποῦν Ἀθηναίων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδενὶ μέλει, εἰ μὴ τις ἐραστὴς σου τυγχάνει ὧν·» δυνάμεθα ἐξ ὁλοκληροῦ ἐνταῦθα ἰδίως ν' ἀναφέρωμεν. Ἀληθινὰ ὑπῆρχον νόμοι ἀφορῶντες τὴν πρὸς τὰ Σχολεῖα φοίτησιν, ὡς παρὰ Πλάτωνι (Κρίτων) λέγεται· «Ἀλλὰ τοῖς περὶ τὴν τοῦ γενομένου τροφὴν τε καὶ παιδείαν (νόμοις μέμφει), ἐν ἧ καὶ σὺ ἐπαυδέυθης; ἢ οὐ καλῶς προσέταττον ἡμῶν οἱ ἐπὶ τούτοις τεταγμένοι νόμοι, παραγγέλλοντες τῷ πατρὶ τῷ σῷ, σὲ ἐν μουσικῇ καὶ γυμναστικῇ παιδεύειν;» κατὰ πόσον ὁμως ἐξήτειτο εἰς αὐτὰ ἡ βία δὲν δυνάμεθα νὰ εἰκάζωμεν κυρίως ἕνεκα τῆς ἡπιωτέρας ἐκφράσεως παραγγέλλειν, ἐνῷ οἱ νόμοι τοῦ Σόλωνος εἶναι καθόλου μόνον ἀπαγορευτικοῦ εἶδους, καὶ ἀποτρεπτικοὶ ἡθικῶν καταχρήσεων. Ἄν δὲ τῶντι ὑπῆρχεν εἰς τὰς Ἀθήνας ῥητὸς νόμος διατάσσων αὐτοὺς τοὺς παῖδας διδάσκεισθαι πρῶτον νεῖντε καὶ γράμματα (1)·» τοῦλάχιστον δὲν ἔλαβε χώραν νέα ἐπιθεώρησις αὐτοῦ.

Πολὺ ὀλιγώτερον δ' ἐφρόντιζεν ἡ πολιτεία δι' ἀνέγερσιν δημοτικῆς δαπάνης συντηρηθησομένων καταστημάτων, καὶ ἂν ἐκ τῶν ἐξῆς λόγων τοῦ Δημοσθένους (κ. Βοιωτ. ὄνομ.). «Ἀλλὰ καὶ πρὶν ἡμέτερος φάσκεν συγγενὴς εἶναι εἰς Ἱπποβοωντίδα ἐφοῖτα φυλὴν εἰς παῖδας χορεύσων» τῶντι ἐξάγεται, ὡς ὑποθέτει ὁ Βοικησιος, ὅτι αἱ φυλαὶ ἐφρόντιζον ἐνὶ μέρει διὰ τὴν εἰς Μουσικὴν καὶ τοὺς γυμνικούς ἀγῶνας ἐκπαιδεύειν τῆς νεολαίας, δι' ἀποκαταστάσεως διδασκάλων, πρὸς οὓς ἐμελλε νὰ ὑπάγῃ ὅλη ἡ νεολαία τῆς φυλῆς, καὶ ἂν δὲν πρέπη νὰ νοήσωμεν τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Δημοσθένους μᾶλλον περὶ χορηγίας τινος (ἴδ. Ἀντιφ. π. χορευτ.), τότε θεαίως τοιαύτη τις ἐταιρεία ἤθελεν ἔχει τὸν χαρμητῆρα μιᾶς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρήσεως. Πλείοτερον δὲ περὶ ὀργανισμοῦ τοιοῦτου εἶδους δυνάμεθα ἴσως νὰ εἰκάζωμεν, παρὰ ταύτας τὰς λέξεις τοῦ Δημοσθένους, ἐκ τῶν παρ' Ἀριστοφάνει (2) ἀπαντωμένων, συνδέοντες αὐτὰ μὲ τὰς σκοτεινὰς λέξεις τοῦ παρ' Αἰσχίνῃ (κ. Τιμαρχ.) περὶ τῆς συμφορῆς τῶν παίδων νόμου, ἂν οἱ τελευταῖοι λόγοι δὲν ἀνήκωσιν εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα ἀναφερομένους ἐγκυκλίους χοροὺς. Ὅσα δὲ λέγει ὁ Πλάτων περὶ δημοσίου διορισμοῦ, καὶ μισθοδοτήσεως διδασκάλων, ὡς ἐν Νόμ. VII. ἂν δὲ τούτοις πᾶσι (διδασκαλείοις καὶ γυμνασίοις) διδασκάλους ἐκάστων πεπεισμένους μισθοῖς, οἰκοῦντας ξένους, διδάσκων τε πάντα, ὅσα πρὸς τὸν πόλεμον ἐστὶ μαθήματα, τοὺς φοιτῶντας, ὅσα τε πρὸς μουσικὴν οὐχ ὅν ἂν ὁ πατὴρ βουληται, ὅν δ' ἂν μὴ, ἔωντα τῆς παιδείας·» ταῦτα εἶναι μόνον ἰδικαὶ τοῦ μηδέποτε πραγματοποιηθεῖσαι ἰδέαι, καὶ ἡ νομοθεσία τοῦ Χερώνδου, περὶ οὗ παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ (4) λέγεται· «Τὴν γὰρ γραμματικὴν

(1) gesch. d. erz. u. d. untterr. im alterth. Th. I, s. 275.

(2) Νόμ. VII. (3) Ἑρμοτιμ. 82.

(4) Πολιτ. VII, 17.

(1) Petit Leg. Att. p 12. 239.

(2) Νεφ. 964. (4) XII, 13.

παρὰ τὰς ἄλλας μαθήσεις προέκρινεν ὁ νομοθέτης. — Ὅθεν ὡς μεγάλων τινων ἀγαθῶν ἀποστερουμένους τοὺς ἀγραμμάτους διωρῶσατο τῇ νομοθεσίᾳ τὴν αὐτήν, καὶ δημοσίᾳ ἐπιμελείας τε καὶ δαπάνης ἤξιωσε, ὅχι ὀλίγον κύρος. — Τοιαῦτα κατχοτήματα κατὰ πρῶτον πολὺ μεταγενεστέρως ἀναγέρονται.

Ἐν γένει ἔμενεν εἰς τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν γονέων ἢ περὶ τῆς παιδεύσεως τῶν παιδῶν αὐτῶν φροντίς, καὶ μάλιστα εἰμποροῦσάν τινες νὰ μείνωσιν ἐστέρημένοι πάσης μαθήσεως, ὡς ὁ παρ' Ἀριστοφάνει (ἰππ. 1234) Ἀλλαντοπώλης. Ἐν τούτοις τοιαῦται περιστάσεις σπανίως συνέβαινον, καὶ ἡ καθημερινὴ εἰς τὰ σχολεῖα φήμησις ἐφάνετο τύσον σύνθεσις καὶ ἀναγκασίον, ὥστε οἱ Τροιζήνιοι, ὅτε αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ τῶν Ἀθηναίων ἔνεκα τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν πολέμου κατέφυγον εἰς αὐτοὺς, ἐκτὸς τῆς λοιπῆς περιποιήσεως, καὶ διδασκάλους ἐφρόντισαν διὰ τὰ παιδιὰ ταῦτα. «Καὶ τρέφειν ἐψηφίσαντο, λέγει ὁ Πλούταρχος (1), δημοσίᾳ, δύο ὁδολοὺς ἐλάσσειν διδόντες, καὶ τῆς ὁπώρας λαμβάνειν τοὺς παῖδας ἐξείναι πανταχόθεν· ἐτι δ' ὑπὲρ αὐτῶν διδασκάλους τελεῖν μισθοῦς.» Ἀπο δὲ τῆς παρ' Αἰλιανῷ (2) εἰδήσεως φαίνεται πόση ἦτον ἡ ἀξία, ἣν ἔδιδον εἰς τὰ γράμματα. «Ἦνίκα, λέγει, τῆς θαλάσσης ἤρξαν οἱ Μιτυληναῖοι τοῖς ἀφισταμένοις τῶν συμμάχων τιμωρίαν ἐκείνην ἐπήρτησαν, γράμματα μὴ μνησθῆναι τοὺς παῖδας αὐτῶν, μηδὲ μουσικὴν διδάσκεισθαι πασῶν κολάσεων ἠγασμένοι βαρυτάτην εἶναι τὴν αὐτῇ, ἐν ἀμαθίᾳ καὶ ἀμοσίᾳ καταδιδόναι.» περὶ τοῦ ἀξιοπρίστου αὐτῶν δύναται ἕκαστος νὰ κρίνῃ ὅπως θελεῖ. Μολταυτὰ πλείστον ἐκέμετο ἀπὸ τὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀγαθὴν συνειδητὴν τῶν γονέων, ἐπεὶ εἰς αὐτοὺς μάλιστα ἦτον ἐπιτετραμμένη ὅλως ἡ ἐκλογὴ τῶν διδασκάλων. Ἀλλὰ καὶ αὕτη ἡ ἐκλογὴ πολλάκις ἐγένετο μὲ τὴν μεγαλητέραν ἀδιαφορίαν, καὶ μεγάλην ἐπιφρόνην εἶχον ἐπ' αὐτῆς αἱ συστάσεις καὶ ἄλλα αἰτία· οὕτω λέγει τοῦλάχιστον περὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ ὁ Πλούταρχος (3): «Νῦν δὲ τις καὶ καταπτύσεις τῶν πατέρων ἐνίων, οἵτινες πρὶν δοκιμάσαι τοὺς μέλλοντας διδάσκειν, δι' ἀγνοίαν, ἐστὶ ὅτε καὶ δι' ἀπειρίαν ἀνθρώποις ἀδοκίμοις καὶ παρατήμοις ἐγχειρίζουσι τοὺς παῖδας» καὶ ἀμέσως μετὰ ταῦτα· «ἐνίοτε γὰρ εἰδότες, αἰσθημένων μᾶλλον αὐτοῖς τοῦτο λεγόντων, τὴν ἐνίων τῶν παιδευτῶν ἀπειρίαν ἅμα καὶ μοχθηρίαν, ὅμως τούτοις ἐπιτρέπουσι τοὺς παῖδας· οἱ μὲν ταῖς ἀρεσκομένων ἡττώμενοι κολακείαις· εἰσι δὲ οἱ δεομένοις χαρίζομενοι φίλοις.»

Οἱ διδάσκαλοι ἦσαν μὲν κάπως ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς πολιτείας, καὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ Σόλωνος (κατὰ τὸν Αἰσχίνην ἐν τῷ κ. Τιμάρχ.) ἦσαν κάποιαι ἀρχαὶ ἐπὶ τούτῳ ὀρισμέναι, πιθανῶς οἱ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μνημονευόμενοι παιδονόμοι, ὡς καὶ ὁ Πλάτων (4) ἐκφράζεται τὴν ἐπιθυμίαν του ὅτι πρέπει νὰ ἐκλεχθῇ ἡ ἀρχὴ, ὁ τῆς παιδείας ἐπιμελητής

πάσης θηλείων τε καὶ ἀρρένων· ὁ δ' ἄλλ' ἡ ὑψηλὴ αὐτῶν ἀνεφέρετο μόνον εἰς τὴν ἐκτέλεσιν ὀρισμένων τινῶν νόμων ἀφορώντων τὴν ἠθικὴν. Τούναντίον περὶ τῆς ἱκανότητος τῶν διδασκάλων καὶ περὶ τῆς μεθόδου αὐτῶν μολίς ἐμερίμνα ἡ πολιτεία, εἶναι ὅμως πιθανόν ὅτι ἀπηγγέλλετο εἰς τοῦτο κάποια ἡλικία. Ἐπειδὴ καὶ οἱ χορηγοὶ τῶν παιδῶν ἐπρεπε νὰ ἔχωσιν ἡλικίαν ὑπὲρ τὴν τῶν τεσσαράκοντα ἐτῶν. Ὅθεν καὶ τινες χωρὶς νὰ παρατηρήσουσιν τὴν κλίσιν καὶ ἱκανότητα αὐτῶν, ὑπὸ ἐνδείας κινούμενοι κέρρους ἕνεκα μόνον ἐνησχολοῦντο εἰς τοῦτο τὸ ἔργον, ἰδίως δὲ ἐπηγγέλλοντο τὸν γραμματοδιδάσκαλον. Ἐκ τούτου καὶ ὁ Δουρικανὸς (1) ἀπειρώς ἐφαρμόζει τὴν τοιαύτην κατάστασιν καὶ εἰς τοὺς ἐν ἄλλῃ· «πολλοὶ δ' αὖ αἰμαὶ, λέγει, μᾶλλον ἐγέλκας, εἰ ἐθέλωσιν τοὺς παρ' ἡμῖν βασιλέας καὶ σατράπας πτωχεύοντας παρ' αὐτοῖς, καὶ ἦτοι ταριχοπωλοῦντας ὑπ' ἀπορίας, ἢ τὰ πρῶτα διδάσκοντας γράμματα.» Ἄλλοι μάλιστα ἐμίσθωναν ἐκ τούτου ὡς συνεργοὺς εὐπορήτων διδασκάλων, καθὼς δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ἀρ' ὅσα λέγει ὁ Δημοσθένης (2) περὶ τῆς τύχης τοῦ Αἰσχίνου κατὰ τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, τοῦ ὁποίου ὁ πατήρ παρὰ τινι τοιοῦτῳ διδασκάλῳ ἦτο. Τὸ χωρίον τοῦ Δημοσθένους περιέχει καὶ ἄλλας μερικὰς λεπτομερείας, ἱκανὰς νὰ μᾶς παρέχωσιν ἰδίαν τινὰ περὶ τοῦ ἀττικοῦ παιδευομένου. α δι' ἣν (τὴν), λέγει, παῖς μὲν ὦν μετὰ πολλῆς ἐνδείας ἐτρέφετο, ἅμα τῷ πατρὶ πρὸς τῷ διδασκαλείῳ προτεδρεύων, τὸ μέλαν τρίβων, καὶ τὰ βάρβαρα σπογγίζων καὶ τὸ παιδαγωγεῖον κορῶν, οἰκέτου τάξιν, οὐκ ἐλευθέρου παιδὸς ἔχων. Ὅμοιον τι διηγείται περὶ τοῦ Ἐπικούρου καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Διογένης ὁ Αἰερίτιος (3) «καὶ σὺν τῷ πατρὶ γράμματα διδάσκειν λυπρὸν τινος μισθαρίου.» Ἐκ πάντων τούτων βλέπομεν ὅτι τὸ ἔργον τούτων, «τῶν τὰ πρῶτα γράμματα διδασκόντων,» δὲν εἶχεν ἰδιαιτέραν τινὰ ὑπόληψιν. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται καὶ ὁ λόγος τοῦ Ἀλκιβιάδου ζητήσαντος παρὰ τοιοῦτοις διδασκαλοῖς τὰ Ὀμήρου ποιήματα, «ἐτέρου δὲ φήσαντος,» λέγει ὁ Πλούταρχος (4), «ἔχειν Ὀμηρον ὑφ' αὐτοῦ διωρθωμένον· εἰτ' ἔφη, γράμματα διδάσκεις, Ὀμηρον ἐπανορθοῦν ἱκανὸς ὢν, καὶ οὐχὶ τοὺς νέους παιδεύεις;» Παιδιὰ εὐκαταστάτων γονέων δὲν ἐπήγαινον εἰς τοιοῦτους ἐξ ἀνάγκης διδασκάλους, ὡς ὁ Δημοσθένης μὲ ἐνδόμυχον συναισθητὴν ἐαυτοῦ λέγει (π. Στεφ.), «ἐμοὶ μὲν τοῖνον ὑπῆρξεν, Αἰσχίνην, παιδί μὲν ὄντι φοιτᾶν εἰς τὰ προσήκοντα διδασκαλεῖα· ἄλλ' ἐκ τῆς κατωτέρας τάξεως τῶν πολιτῶν εὗρισκον πάντοτε μαθητὰς οἱ τοιοῦτοι διδάσκαλοι ἔνεκα τῆς εὐτελείας τῶν διδασκτρων.

Ὅποιός τις περὶ τοῦ ἦν ὁ μισθὸς τῶν διδασκάλων, δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσω. Ἐπειδὴ ἀφ' ὅσα οἱ ῥήτορες καὶ οἱ σοφισταὶ ἐπληρώνοντο, δὲν δύναται τις ὀπισθοπορικῶς νὰ εἰκάσῃ καὶ περὶ τῶν προη-

(1) Νεκρομ. 10.

(2) Ποικ. Ἰστ. κ', Ις'. (3) Π. παίδ. ἀγωγ. 7.

(4) Νόμ. VI.

(1) Νεκρομ. 17.

(2) Περὶ Στεφ.—παράβαλε καὶ Ἀπολλώνιον καὶ

Λιβάν. ἐν βίῳ Αἰσχίνου. (3) Χ. 4.

(4) Ἀλκιβ. 7.

γουμενων. Ἄλλ' ἑτερόν τι εἰσὸδῆμα, ἐκτὸς τοῦ ἐπι-
τηδεύματός των δὲν εἶχον, ὡς ἤδη ἐρρέθη, καὶ ἀπὸ
τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν ἐκρέματο ἡ εὐδαμονία των.
Τούτου ἕνεκα ὁ Αἰσχίνης (κ. Τιμάρχ. λέγει· «Οἷς ἔ-
στιν ὁ μὲν βίος ἀπὸ τοῦ σωφρονεῖν, ἡ δ' ἀπορία ἐκ
τῶν ἐναντίων. » Καὶ κατὰ ποίαν προθεσμίαν ἐπλη-
ρώνοντο οἱ διδάσκαλοι δὲν λέγεται τόσον εὐκρινῶς.
Κατὰ τὸν Θεόφραστον δύναται νὰ φανῇ ὅτι κατὰ
μῆνα ἐπληρώνοντο, ἐπεὶ δὲ λέγει περὶ ἐνὸς μικρολό-
γου· α καὶ τὸν Ἀνθεστηριῶνα τὸν ὅλον μὴ πέμπειν
αὐτοὺς (τοὺς παῖδας) εἰς τὰ μαθήματα διὰ τὸ θέας
εἶναι πολλὰς, ἵνα μὴ τὸν μισθὸν ἐκτίνῃ. » Ἐν τού-
τοις εἰμποροῦσαν καὶ περισσότεραι ἡμέραι νὰ παρέλ-
θωσιν, καὶ ἀπ' αὐτὰς νὰ ἀφαιρεθῶσιν αἱ ἀπουσίαι
τῶν μαθητῶν, καὶ οὕτω λέγεται ἀμέσως πρὸ τῶν
ἀνωτέρω· α καὶ τῶν υἱὸν δὲ μὴ πορευομένων εἰς τὸ
διδασκαλεῖον διὰ τὴν ἀρρώστειαν ἀφαιρεῖν τοῦ μισθοῦ
κατὰ λόγον. » Τούναντίον ὑπερασπίζεται ἐκυτὸν ὁ
διδάσκαλος παρὰ Λιβανίῳ (1). φαίνεται λοιπὸν ὅτι
πολὺ κανονικῶς δὲν ἐγένετο ἡ πληρωμὴ, ἐπεὶ δὲ καὶ
ὁ Δημοσθένης (2) κατηγορεῖ τὸν Ἀφρόβον ὅτι εἰς
ὅλον τὸ διάστημα τῆς παιδικῆς του ἡλικίας δὲν ἐ-
πλήρωσε τοὺς διδασκάλους του· « ὥστε καὶ τοὺς δι-
δασκάλους τοὺς μισθοὺς ἀπεστέρηκε. »

Ἔς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν μαθητῶν, τοὺς ὁποίους
ἠδύνατο νὰ δεχθῇ εἰς διδάσκαλος, ἦτον, ὡς φαίνεται,
εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ νόμου προσδιωρισμένος ὁ ἀνώ-
τατος ὅρος. Οὕτως ἐννοοῦμεν τὰς ἀκολουθοῦς λέξεις
τοῦ Αἰσχίνου (κ. Τιμάρχ.)· « πρῶτον μὲν ἦν ὥραν
προσθήκει εἶναι τὸν παῖδα τὸν ἐλεύθερον εἰς τὸ διδα-
σκαλεῖον, ἔπειτα μετὰ πόσων παίδων εἰσιέναι. » Ὁ
νόμος οὗτος περαιτέρω δὲν ἐξηγεῖται. Ἔς παράδειγ-
μα τοῦ λόγου μας δυνάμεθα νὰ μεταχειρισθῶμεν τὰ
παρὰ Πausanias (3), ὅστις διηγούμενος περὶ τοῦ Κλεο-
μήδους, πῶς ἀποτυχὼν εἰς τοὺς ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνας
τοῦ βραβείου παρεφρόνησεν, λέγει ὅτι ἐξήκοντα πε-
ρίπου παῖδες εὐρίσκοντο εἰς ἓν σχολεῖον τῆς Ἀστυ-
παλαίας· « Καὶ ἀνέστρεψε μὲν εἰς Ἀστυπαλαίαν, δι-
δασκαλείῳ δ' ἐπιστάς, ἐνταῦθα ὅσον ἐξήκοντα ἀρι-
θμὸν παῖδες, ἀνατρέπει τὸν κίονα, ὃς τὸν ὄροφον
ἀνείχεν. » Ἐν τούτοις καὶ πολὺ μικρότερος εἴμπο-
ροῦσε νὰ ᾔναι ὁ ἀριθμὸς, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ
ἀσπεῖόν τι ἀνέκδοτον περὶ τοῦ Στρατονίκου (ἂν καὶ
αὐτὸς δὲν ἦτο γραμματικὸς, ἀλλὰ καθαριστής)· « δι-
δάσκων γὰρ κιθαριστάς, ἐπεὶ δὲ ἐν τῷ διδασκαλείῳ
εἶχεν ἐννέα μὲν εἰκόνας τῶν Μουσῶν, τοῦ δὲ Ἀπόλ-
λωνος μίαν, μαθητὰς δὲ δύο, πυθνανομένου τινος πό-
σους ἔχοι μαθητὰς, ἔφη, σὺν τοῖς θεοῖς δώδεκα. »
παράβαλε Διογένην Λαέρτιον (VI, 69), ὅστις τὰ αὐτὰ
σχεδὸν διηγείται περὶ τοῦ Διογένηος. Ἐκ τούτων
εἰμπορεῖ τις ταυτοχρόνως νὰ συμπεράνῃ, ὅτι μερικὰ
σχολεῖα εἶχον καὶ πολὺ μεγαλοπρεπῶς καὶ κομψῶς
κατεσκευασμένους τόπους. Ἄλλως δὲ ἐκτὸς τῶν βί-
θρων, καθισμάτων διὰ τὰ παῖδια ὑψηλοτέρων ἴσως
κατὰ βαθμοὺς, τίποτ' ἄλλο δὲν μνημονεύεται. Ἐπει-

δὲ ἂν ὁ θρόνος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συνήθως ἀντικρὺ εἰς
τὰ βάθρα ἐκάθηντο οἱ σοφισταὶ ἐν καιρῷ παραδόσεως,
ὑπῆρχε καὶ ἐνταῦθα, δυνατόν νὰ ἐπιδέχνηται ἀμφιβο-
λίας. Περὶ τῆς ἐκφράσεως θρόνος καὶ βάθρα ἰδὲ
κυρίως τὸν Βυττεμβάχιον. (1).

Ἀφ' οὗσα διηγείται ὁ Ἰουστίνος (2) περὶ τοῦ Διο-
νυσίου, ὅτι τὸν γραμματοδιδάσκαλον ἐπαγγελλόμε-
νος ἐδίδασκε τοὺς παῖδας ἐν τριόδῳ, δύναται νὰ εἰ-
κᾷ τις, ὅτι μερικοὶ διδάσκαλοι ἐπὶ τῶν ἀγυιῶν,
καὶ ἰδίως εἰς τὰς τριόδους ἐδίδασκον, καὶ ταύτην τὴν
εἰκασίαν ὑποστηρίζει ὁ Κ. Φ. Ἑρμᾶννος (3) βασιζόμενος
εἰς τὰ παρὰ τῷ Δίωνι τῷ Χρυσοστόμῳ. Τούτο βε-
βαίως εἰς τὰς Ἀθήνας δὲν ἀρμόζει. Ἐν τούτοις λέγε-
ται παρὰ τῷ Δίωνι (4), α οἱ γὰρ τῶν γραμμάτων
διδάσκαλοι μετὰ τῶν παίδων ἐν ταῖς ὁδοῖς κάθη-
νται. » Τὸ δὲ νὰ θελήσῃ τις ἐκ τούτου νὰ παράγῃ τὸ
ὄνομα τὰ ἐκ τριόδου σχολεῖα εἶναι πολὺ ἐβδισμέ-
νον. Ἡ παροιμιώδης φράσις ἐκ τριόδου, e trivio,
κυρίως λέγεται διὰ πᾶν ὅ,τι πολὺ σύνθετος καὶ κοινὸν
(συνεχῶς πεπατημένον) εἶναι, ἐπεὶ δὲ αἱ τριόδοι
συνήθως εἶναι αἱ πολυανθρωπώτατοι θέσεις τῶν πό-
λεων. Οὕτω παραδείγματος χάριν παρὰ τῷ Λουκίανῳ
(5) λέγεται ἐκ τριόδου ἀρετῇ, καὶ τοιαῦτά τινα.
Τὴν καλλήτεράν δ' ἐξήγησιν μᾶς παρέχει ὁ αὐτὸς (6)
λέγων· α οὐδ' ἀναινομαίη πλητοπλάθος ἀκούειν, εἰ καὶ
φαιλότερος ἐμὸς ὁ πηλὸς, οἷος ἐκ τριόδου, ἐόρβορός
τις παρὰ μικρόν. »

Τὰ μαθήματα ἤρχιζον ἅμα τῇ πρώτῃ· καθὼς οἱ
ἄνδρες, οὕτω καὶ οἱ παῖδες ἐσυνήθιζον νὰ ἐγεφθονται
πολὺ πρῶτ'· « ἡμέρας δὲ ὀρθροῦ τε ἐπανιόντων, » λέγει
ὁ Πλάτων (7) « παῖδας μὲν πρὸς διδασκάλους που
τρέπεσθαι χρεών. » Καὶ τῷόντι οὕτω συνέβαιεν. Μά-
λιστα ὑπῆρχε, κατὰ τὸν Αἰσχίνην, νόμος τις τοῦ Σό-
λωνος ἐπιτάσσων τὰ ἑξῆς· « οἱ δὲ τῶν παίδων διδά-
σκαλοι ἀνοιγέτωσαν μὲν τὰ διδασκαλεῖα μὴ πρότε-
ρον ἡλίου ἀνιόντος, κλειέτωσαν δὲ πρὸ ἡλίου δύον-
τος. » Οὕτω συνέβαιεν καὶ εἰς ἄλλους τόπους, κα-
θὼς πληροφοροῦμεθα ἀπὸ τὸν Θουκυδίδην (8), ὅστις
διηγείται, ὅτι οἱ ὁρᾶκες ἐπέπεσον ἐπὶ τῶν Μυκαλησι-
σίων, καὶ κατέκοψαν πάντας τοὺς εἰς τὸ διδασκα-
λεῖον συνθροισμένους παῖδας. Ἡ ἐφοδος ἐγένετο
ἅμα τῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐπιπεσόντες, λέγει, διδασκα-
λείῳ παίδων, ὅπερ μέγιστον ἦν αὐτόθι καὶ ἄρτι ἐτυ-
χον εἰσεληλυθότες κατέκοψαν πάντας. » — Καθὼς
πληροφοροῦμεθα ἤδη ἐκ τοῦ ἀνωτέρω νόμου, οἱ μα-
θηταὶ ἤρχοντο εἰς τὸ διδασκαλεῖον καὶ μετὰ μεσημ-
βρίαν, μετὰ τὸ ἄριστον, καὶ ἐτι σαφέστερον λέγει
τούτο ὁ Λουκιανός (9) α καὶ σοὶ λοιπόν, ὥσπερ οἱ
παῖδες, ἀφίξομαι καὶ ἑφός καὶ μετ' ἄριστον, μαθη-
σόμενος τὴν τέχνην. » Πῶς δὲ συνεδέοντο μὲ τὰ μα-
θήματα αἱ γυμναστικαὶ ἀσκήσεις περὶ τούτου ἄλ-
λοτε.

(1) Δόγ. ΛΒ'. (2) κ. Ἀφρόβ. 1.

(3) VI, 9, 3.

(1) εἰς Πλούταρχ. π. Ἀκου. 12 Σημ. I. σελ. 375.

(2) XXI. 5. — (3) εἰς Λουκιαν. π. 8. ιστορ.

συγγρ. (4) XX. (5) π. Περφεγρ. Τελ.

(6) Προμ. 1. (7) Νόμ. VII. (8) Ζ'. 29.

(9) π. Παρασίτ. 61.

Ἄπαντα ἡ διδασκαλία τῶν νέων, ἧτις περιελάμβανεν ὅλα τὰ πρὸς ἐκπαίδευσιν συντείνοντα, διηρθεῖτο εἰς τρεῖς ἐπιστήμας, Γραμματικὴν, Μουσικὴν, καὶ Γυμναστικὴν, (γράμματα, μουσική, γραμματική) • Οὐκ ἐδιδάξατό σε, λέγει ὁ Πλάτων (Θεαγ.) ὁ πατήρ καὶ ἐκπαίδευσεν, ἅπερ ἐνθάδε οἱ ἄλλοι παιδεύονται οἱ τῶν καλῶν ἀγαθῶν υἱεῖς, οἷον γράμματα τε καὶ κιθαρίζειν. καὶ παλαίειν, καὶ τὴν ἄλλην ἀγωνίαν; καὶ ὁ Πλούταρχος (1) α ἐν γράμμασι καὶ περὶ λύραν καὶ παλαίστραν. » Ἀλλὰ τὸ κυριώτερον περὶ τούτου χωρίον εὐρίσκεται παρ' Ἀριστοτέλει (2), ὅστις προσθέτει, ἂν καὶ ὡς ἐξαίρεσιν, καὶ τέταρτον κλάδον, τὴν διδασκαλίαν τῆς γραφικῆς ἥτοι τὴν ζωγραφικὴν, καὶ ἐπιφέρει κρίσεις περὶ τῆς ὠφελείας ἐνὸς ἐκαστοῦ κλάδου ὡς ἐξῆς • « ἔστι δὲ τέτταρα σχεδὸν ἃ παιδεύειν εἰώθασιν, γράμματα καὶ γυμναστικὴν, καὶ μουσικὴν, καὶ τέταρτον ἐνίοι τὴν γραφικὴν. τὴν μὲν γὰρ γραμματικὴν καὶ γραφικὴν ὡς χρησίμους πρὸς τὸν βίον οὖσας καὶ πολυχρήτους, τὴν δὲ γυμναστικὴν ὡς συντείνουσιν πρὸς ἀνδρίαν τὴν δὲ μουσικὴν ἤδη διαπορήσειεν ἂν τις. » νῦν μὲν γὰρ ὡς ἡδονῆς χάριν οἱ πλείστοι μετέχουσιν αὐτῆς. » μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιφέρει • α δοκεῖ δὲ καὶ γραφικὴ χρήσιμος εἶναι πρὸς τὸ κρίνειν τὰ τῶν τεχνιτῶν ἔργα κάλλιον ».

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο κατὰ πρῶτον λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν τὰ γράμματα ὡς τὸ ἀπαραίτητον μέρος τῆς διδασκαλίας, τὸ ὁποῖον φυσικὰ οὐδαμοῦ παρημελεῖτο ὅλως διόλου. Ἐπειδὴ ἂν καὶ ὁ Ἰσοκράτης (3) περὶ τῶν Σπαρτιατῶν λέγῃ • α οὗτοι δὲ τοσοῦτον ἀπολειμμένοι τῆς κοινῆς παιδείας καὶ φιλοσοφίας εἰσιν ὥστ' οὐδὲ γράμματα μαθησάμενοι, ἃ τηλικαύτην ἔχει δύναμιν, ὥστε τοὺς ἐπισταμένους αὐτὰ καὶ χρωμένους ὀρθῶς αὐτοῖς, μὴ μόνον ἐμπείρους γίνεσθαι τῶν ἐπὶ τῆς ἡλικίας τῆς αὐτῶν προχθέντων, ἀλλὰ καὶ τῶν πρόποτε γενομένων • ἐκ τῶν τελευταίων λέξεων αὐτοῦ ἤδη ἐννοεῖται ὅτι τὰ γράμματα ἐδῶ καθ' ὑψηλοτέρην σημασίαν λαμβάνονται. Τούναντίον λέγει περὶ αὐτῶν ὁ Πλούταρχος (4) α Γράμματα μὲν οὖν ἐνεκα τῆς χρᾶς ἐμάθανον, » ἐπομένως ὅσον ἐχρειάζοντο ἀναγκαίως εἰς τὸν καθημερινὸν βίον.

Περιελάμβανον δὲ τὰ γράμματα κατὰ τὴν ἀπλοστάτην αὐτῶν ἐννοίαν, τὴν ἀνάγνωσιν, τὴν γραφὴν, καὶ τὴν Ἀριθμητικὴν, ἃ καὶ ὁ Πλάτων (5) λέγῃ • « τὰ δὲ περὶ τὰ γράμματα πρῶτον, καὶ δεύτερον λύρας πέρι καὶ λογισμῶν, » καὶ ἐπομένως χωρίζῃ τὴν Ἀριθμητικὴν ἐκ τούτων. Ἀλλὰ τοῦλάχιστον μετὰ ταῦτα λέγει ὅτι ἡ Ἀριθμητικὴ πρέπει νὰ διδάσκηται ἅμα γράμμασιν. Εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀναγνώσεως ὄφειλον νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν μέθοδον τοῦ συλλαβισμού (συλλαβίζειν). Τὸ περὶ τούτου κυριώτερον χωρίον εὐρίσκεται παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασσέει (6) • α ταύτην γὰρ (τὴν γραμματικὴν) ὅταν ἐκμάθωσιν, πρῶτον μὲν τὰ ὀνόματα τῶν στοιχείων

τῆς ὥωνῆς ἀναλαμβάνομεν, ἃ καλεῖται γράμματα • ἔπειτα τύπους τ' αὐτῶν καὶ δυνάμεις • ὅταν δὲ ταῦτα μάθωμεν, τότε τὰς συλλαβὰς αὐτῶν καὶ τὰ περὶ ταῦτα πᾶθη. » Ἐπειτα εἶπετο κατὰ πρῶτον ἡ περὶ τῶν μερῶν τοῦ λόγου διδασκαλία • κρατήσαντες δὲ τούτων τὰ τοῦ λόγου μόρια ὀνόματα λέγω, καὶ ῥήματα καὶ συνδέσμους • καὶ μετ' αὐτὴν ἤρχιζεν ἡ ἀνάγνωσις αὐτῆς • α ὅταν δὲ τὴν τούτων ἀπάτην ἐπιστήμην περιλάβωμεν, τότε ἀρχόμεθα γράφειν τε καὶ ἀναγιώσκειν, κατὰ συλλαβὴν μὲν καὶ βραδέως τὸ πρῶτον ἅτε νεορᾶς ἔτι οὖσης τῆς ἕξεως. » Ἀλλ' ἄρ' ὅσα ὁ Ἀθήναιος (1) περὶ τῆς γραμματικῆς τραγωδίας τοῦ Καλλιῶ ἀναφέρει, φαίνεται μᾶλλον ὅτι ἐπεκράτει καθὰ τὴν μέθοδον συλλαβισμού. Ὁ αὐτὸς ἀναφέρει καὶ τὸ εἰς τριμέτρους ἰαμβικούς συντεθειμένον Ἀλφάβητον •

Ἔστ', ἄλφα, βῆτα, γάμμα, δέλτα, θεοῦ πάρ' εἴ, ζῆτ', ἦτα, θῆτ', ἰῶτα, κάππα, λάβδα. μῦ, νῦ, ξῦ, τὸ οῦ, πῖ, ρῶ, τὸ σᾶν, ταῦ, ὦ παρὸν, ρῖ, χῖ τε τῷ ψῖ εἰς τὸ ὦ.

Κατωτέρω δὲ λέγει • ὁ χορὸς δὲ γυναικῶν ἐκ τῶν τύνδου πεπονημένος αὐτῷ ἔστιν ἑμμετρος ἄμικ καὶ μελεπονημένος τὸν δὲ τὸν τρόπον • βῆτα ἄλφα βα, βῆτα εἰ θε, βῆτα ἦ βη, βῆτα ἰῶτα βι, βῆτα οῦ βο, βῆτα ὦ βω, βῆτα ὠ βω. Καὶ πάλιν ἐν ἀντιστροφῇ τοῦ μέλους καὶ τοῦ μέτρου, γάμμα ἄλφα, γάμμα εἰ, γάμμα ἰῶτα, γάμμα οῦ, γάμμα ὦ, γάμμα ὠ καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν συλλαβῶν ὁμοίως ἐκάστων. • Τοιαῦτα παίγνια ἀπαντῶνται καὶ μετὰ ταῦτα.

Ὡς πρὸς τὸ γράφειν καὶ ἀριθμεῖν εὐρίσκομεν ἰδιαιτέρας τινὰς περιέργους ἀγγελίας. Οἱ διδάσκαλοι ἐδίδον ὑποδείγματα • ὥσπερ οἱ γραμματισταὶ, λέγει ὁ Πλάτων (Πρωτ.) τοῖς μὴπω δεινοῖς γράφειν τῶν παίδων ὑπογράφοντες γραμμάς τῇ γραφίδι οὕτω τὸ γραμματίον διδῶσι, καὶ ἀναγκάζουσι γράφειν κατὰ τὴν ὑρήγησιν τῶν γραμμῶν. • Ἐν γένει ὅμως ὁ Πλάτων μετρίαν ἐπιδεξιότητα ἀπαιτεῖ καὶ εἰς τὸ ἀναγιώσκειν καὶ εἰς τὸ γράφειν, λέγων (2) • α γράμματα μὲν τοῖνον χρὴ τὸ μέγιστον τοῦ γράφαι τε καὶ ἀναγνῶναι δυνατόν εἶναι διαπονεῖν πρὸς τάχος δὲ ἡ κάλλος ἀπαιρεῖσθαι τισιν, οἷς μὴ φύσις ἐπέσπευσεν ἐν τοῖς τεταγμένοις ἔστιν, χαίρειν ἔαν. »

Τὴν δ' Ἀριθμητικὴν ἔπρεπε, κατὰ τὸν Πλάτωνα, νὰ διδάσκωνται παῖδες, καὶ αἱ νοεραὶ ἀριθμητικαὶ ἰδέαι καὶ ἀναλογίαι ἔπρεπε νὰ παριστάνωνται, ὅσον τὸ δυνατόν, εὐκλήπτως εἰς τοὺς μαθητὰς διὰ τινος ἀριθμοῦ μῆλων, ἢ ὁμοίων τινῶν βοηθητικῶν μέσων. Ἀπῶτον μὲν γὰρ, λέγει, περὶ λογισμοὺς ἀτεχνῶς παιδὶν ἐξευρημένα μαθήματα μετὰ παιδιᾶς τε καὶ ἡδονῆς μαθησάμενοι μῆλων τέ τινων διανομὰς καὶ στεφάνων πλείοτιν ἅμα καὶ ἐλάττωσιν, ἀρροτόντων ἀριθμῶν τῶν αὐτῶν, καὶ πυκτῶν καὶ παλαιστῶν ἐφεδρείας τε καὶ συλλέξεως ἐν μέρει, καὶ ἐφεξῆς καὶ ὡς περὶ κατὰ γίνεσθαι, καὶ δὴ καὶ παῖδες

(1) π. τ. Λοκ. 17. (2) Πολιτ. VIII. 3.

(3) Παναθην. 83. (4) Λοκ. 16.

(5) Νόμ. VII. (6) π. τ. λεκτ. Δημοσθ. δεινότη. 52.

(1) X, 79. (2) Νόμ. VII.

φιλάς αμα χρυσοῦ, καὶ χαλκοῦ, καὶ ἀργύρου, καὶ τοιοῦτων τινων ἄλλων κεραυνόντες. Ἀλλὰ μετεχειρίζοντο πρὸς τοῦτο, καὶ μάλιστα οὐ μόνον εἰς τὸ διδασκαλεῖον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον, τοὺς δακτύλους, ἢ καὶ τὰς ψήφους, ὅτε ἤθελον ἀκριβέστερον νὰ λογαριάζωσιν. Ὅθεν ὁ Ἀριστοτράνης (1) λέγει.

α Καὶ πρῶτον μὲν λόγισαι φαύλως,
μὴ ψήφοις, ἀλλ' ἀπὸ χειρὸς.

Αἱ ψήφοι αὐταὶ κατὰ τὰς ἐπὶ τοῦ πίνακος θέσεις των εἶχον διάφορον ἀξίαν, ὡς βλέπομεν ἐκ τινος χωρίου τοῦ Πολυβίου (2), ὅπου ὁ Ἀπελλῆς λέγει· « ὅντως γὰρ εἰσὶν οὗτοι (οἱ εὐνοούμενοι τῶν βασιλέων) παραπλήσιοι ταῖς ἐπὶ τῶν ἀβάκίων ψήφοις· ἐκεῖναί τε γὰρ κατὰ τὴν τοῦ ψηφίζοντος βούλησιν ἀρτι χαλκοῦν καὶ παρατυχῶς τάλαντον ἔσχουσιν. ἀστέιον τι ἀπόφθεγμα, ὅπερ ὁ μὲν Διογένης Λαέρτιος (3) ἀποδίδει εἰς τὸν Σόλωνα, « ἔλεγε δὲ τοὺς παρὰ τοῖς τυράννοις δυναμένους παραπλησίους εἶναι ταῖς ψήφοις ἐπὶ τῶν λογισμῶν, καὶ γὰρ ἐκείνων ἐκάστην ποτὲ μὲν πλείω σημαίνειν, ποτὲ δὲ ἥττω. Ὁ δὲ Πλούταρχος (4) εἰς τὸν Ὀρόντην ὀλίγον τι μεταβεβλημένως· καθάπερ οἱ τῶν ἀριθμητικῶν δακτύλοι νῦν μὲν μυριάδας νῦν δὲ μονάδα τιθέναι δύναται κ. τ. λ. » Οἱ δακτύλοι ἰδίως ἐχρησίμευον διὰ τῆς σχηματίσεως διαφόρων σχημάτων πρὸς ἐκφράσιν ἀριθμῶν (5).

Ὅτε οἱ παῖδες ἦσαν ἤδη ἀρκετὰ γεγυμνασμένοι, ὥστε εἰμποροῦσαν νὰ ἀναγνώσῃσι, καὶ νὰ κατὰλαμβάνωσι τὰ ὅσα ἀνεγίνωσκον, τότε πρὸ πάντων ἤρχιζον τοὺς ποιητάς, διὰ τῆς ἀναγνώσεως τῶν ὁποίων ἐζήτουν νὰ ἐξασκῶσι τὸν νοῦν, νὰ μορφώσῃσι τὴν καρδίαν, νὰ διεγείρῃσι τὸ αἰσθημα τῆς κοσμιότητος καὶ τῶν χρηστῶν ἠθῶν, καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν ἔρωτα εἰς μεγάλας καὶ εὐγενεῖς πράξεις. Περὶ τούτων οὐ μόνον ὁμιλεῖ ὁ Πλάτων (6), ὅστις ποτὲ μὲν ὀλόκληρα ποιήματα, ποτὲ δ' ἐκλεκτὰ χωρία ποιητῶν ἀναφέρει ἀπὸ στήθους, ἀλλὰ καὶ πολυειδεῖς σῶζονται μαρτυρίαι, παριστώσαι τὴν τοιαύτην διδακτικὴν μέθοδον ὡς κοινῶς παραδεγεμένην. «Τοῦναντίον δ' (Ἐρατοσθένης), λέγει ὁ Στράβων (7), οἱ παλαιοὶ φιλοσοφίαν τινὰ λέγουσι πρῶτην τὴν ποιητικὴν, εἰσάγουσαν εἰς τὸν βίον ἡμᾶς ἐκ νέων, καὶ διδάσκουσιν ἤθη καὶ πάθη, καὶ πράξεις μετ' ἡδονῆς· οἱ δὲ ἡμέτεροι καὶ μόνον ποιητὴν ἔφασαν εἶναι τὸν σοφόν· διὰ τοῦτο καὶ τοὺς παῖδας αἱ τῶν Ἑλλήνων πόλεις πρῶτιστα διὰ τῆς ποιητικῆς παιδεύουσιν, οὐ ψυχραγωγίας χάριν δὴ πούθεν ψιλῆς, ἀλλὰ σωφρονισμοῦ.» Σηφίστατα δ' ἐκφράζεται ὁ Πρωταγόρας μὲ τὰς παρὰ Πλάτωνι ἀξιολόγους ἐκεῖνας λέξεις, αἱ δὲ διδάσκαλοι τούτων τε ἐπιμελοῦνται, καὶ ἐπειδὴν αὐτὰ γράμματα μάθωσι, καὶ μέλλωσι ξυνήσειν τὰ γεγραμμένα, ὥσπερ τότε τὴν φωνὴν, παρατιθέασιν αὐτοῖς ἐπὶ τῶν βάθρων ἀναγινώσκειν ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα, καὶ ἐκμανθάνειν ἀναγκαζοῦσιν, ἐν οἷς πολλαὶ μὲν

νουθετήσεις ἐνεῖσι, πολλὰ δὲ διέξοδοι καὶ ἔπαινοι, καὶ ἐγκώμια παλαιῶν ἀνδρῶν ἀγαθῶν, ἵνα ὁ παῖς ζηλῶν μιμῆται καὶ ὁρέγεται τοιοῦτος γενέσθαι. Πρὸ πάντων δὲ τὰ ποιήματα τοῦ Ὀμήρου ἐθεωροῦντο ὡς ἐμπεριέχοντα πρὸς διδασκαλίαν καὶ παραδειγμα ὅλα, ὅσα ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ μορφώσῃσι τὸν ἄνθρωπον καλὸν καὶ ἀγαθόν, καὶ νὰ διεγείρῃσι τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων (1), καθὼς τινόντι καὶ ὁ Νικηάτος οὕτω λέγει περὶ ἑαυτοῦ παρὰ τῷ Ξενοφῶντι (2)· «ὁ πατήρ ἐπιμελούμενος ὅπως ἀνὴρ ἀγαθὸς γενόμεν, ἠνάγκασέ με πάντα τὰ Ὀμήρου ἐπη μαθεῖν καὶ νῦν δυναίμην ἂν Ἰλιάδα ὅλην καὶ Οδύσσειαν ἀπὸ στόματος εἰπεῖν.» Καὶ διὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους σημειώνει τοῦτο Δίων ὁ Χρυσόστομος (3), «κακείνῳ μὲν (Ὀμήρῳ) ὑπολαβεῖν θεῖον ἄνδρα καὶ σοφόν, καὶ τοὺς παῖδας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ ἐπη διδάσκειν.»

Τὸν αὐτὸν σκοπὸν εἶχον καὶ ὡς πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Μουσικῆς, ἥτις φυσικὰ ἤρχιζεν ὀλίγον ὑστερότερα, ἀπὸ τὸ δέκατον τρίτον ἔτος δηλαδὴ, κατὰ Πλάτωνα (4). Καὶ ὁ Πρωταγόρας (ἐνθα ἀνωτέρω) λέγει· «Πρὸς δὲ τούτοις ἐπειδὴν καθαρίζειν μάθωσιν, ἄλλων αὖ ποιητῶν ἀγαθῶν ποιήματα διδάσκουσιν μελοποιῶν.» Ἀλλ' ἡ Μουσικὴ, περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὁποίας ἀπὸ τὴν σύνοψιν τῆς ἀρχαιότητος ὁ Ἀριστοτέλης ἐξόχως ὁμιλεῖ (5), ἔπρεπε κατ' αὐτὸν οὐ μόνον ἡδονῆς χάριν νὰ διδάσκηται, ἀν καὶ ὁμολογῇ καὶ ὁ ἴδιος ὅτι συνήθως οὕτω συνέβαινεν, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἐν τῇ σχολῇ διαγωγήν, ἥτοι ὑπὲρ τοῦ καλῶς σχολάζειν. Δὲν ἦτιν ἀναγκαῖον μέρος τῆς παιδείας (ἀδιὸ καὶ τὴν μουσικὴν οἱ πρότεροι εἰς παιδείαν ἔταζαν, οὐχ ὡς ἀναγκαῖον, οὐδὲν γὰρ ἔχει τοιοῦτον, οὐδ' ὡς χρήσιμον, ὥσπερ τὰ γράμματα), ἀλλ' ἐθεωρεῖτο ὡς εὐγενὲς καὶ ἀξιολόγος ἐνασχόλησις εἰς τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως καὶ διασκέδασεως, καὶ διὰ τοῦτο λέγει· «ὅτι μὲν ταῖνυν ἐστὶ παιδεία τις, ἣν οὐχ ὡς χρησίμην παιδεύειν τοὺς υἱεῖς, οὐδ' ὡς ἀναγκαῖαν, ἀλλ' ὡς ἐλευθέρην καὶ καλὴν, φανερόν ἐστιν.»

Ἡ λύρα εἶτε κιθάρα (διότι ἡ μεταξὺ αὐτῶν ἐνυπάρχουσα διαφορὰ πολλὰκις παραβλέπεται) ἦσαν τότε τὰ ὄργανα, τὰ ὁποῖα ἐξόχως, ἢ καὶ μόνον αὐτὰ ἐθεωροῦντο ὡς τὰ κατὰλληλα διὰ τὸν ἐλευθέρην μουσικὰ ὄργανα. Δι' ἱκανὸν χρόνον καὶ ὁ αὐλὸς ἦτο προσφιλεῖς εἰς τὰς Ἀθήνας, ἀλλ' ἔχασε τὴν ὑπόληψιν του, ὅχι μόνον διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἀσχημίζων τὸ πρόσωπον, ἀλλὰ κυρίως διότι δὲν ἐσυγχώρει τὴν ταυτοχρόνως μεταχειρίσιν τῆς φωνῆς. «Προσθῶμεν δὲ, λέγει ὁ Ἀριστοτέλης (6), ὅτι συμβέβηκεν ἐναντίον αὐτῷ (τῷ αὐλῷ) πρὸς παιδείαν καὶ τὸ καλύειν τῷ λόγῳ χρῆσθαι τὴν αὐλήσιν· διὸ καλῶς ἀπεδοκίμασαν αὐτοῦ οἱ πρότερον τὴν χρῆσιν ἐκ τῶν νέων καὶ τῶν ἐλευθέρων, καὶ περ χρῆσάμενοι το πρῶτον αὐτῷ. » Καὶ παρακατιῶν λέγει· «διὸ καὶ τὴν αὐλήν»

(1) Σφ. 656, παράβαλε Θεόφρ. Χαρ. 14. 23. 24.

(2) Υ, 26. (3) Α, 59. (4) Αποφθ. βασιλ.

(5) Ἀλκίφρ. ἐπιστ. 26 κτλ. (6) Νόμ. VII. (7) Α, 2. 3.

(1) Ἰστορ. Πανηγ. 95, Bekk. (2) Συμπόσ. Γ', 5.

(3) Λόγ. XI. σ. 308, Ρέισκ. (4) Νόμ. VII.

(5) Πολιτ. VIII. 3. (6) Πολιτ. VIII. 6.

τικὴν ἤγαγον πρὸς τὰς μαθήσεις· καὶ γὰρ ἐν Λακεδαιμονίᾳ τις χορηγὸς αὐτὸς ᾤλησε τῷ χορῷ, καὶ περὶ Ἀθῆνας οὕτως ἐπεχωρίασεν, ὥστε σχεδὸν οἱ πολλοὶ τῶν ἐλευθέρων μετεῖχον αὐτῆς. » Εἰς ταύτην τὴν προτίμησιν τῆς λύρας ὑπὲρ τὸν αὐλὸν ἀναφέρεται θεαίως καὶ ὁ περὶ τοῦ Μαρσίου μῦθος. Ἀλλὰ τοῦτο ἴσχυεν ἰδίως διὰ τὰς Ἀθῆνας, ἐνῷ εἰς ἄλλους τόπους, καθὼς παραδειγματος χάριν εἰς τὰς Θήβας, ὁ αὐλὸς διετῆρει τὴν ὑπόληψίν του. «Θιβαῖοι, λέγει ὁ Μάξιμος Τύριος (1), αὐλητικὴν ἐπιτηδεύουσι, καὶ ἔστιν ἡ δι' αὐλῶν μούσα ἐπιχώριος τοῖς Βοιωτοῖς.»

Περὶ τακτικῶν ἑορτασίων διακοπῶν εἰς ὠρισμένους καιροὺς δὲν γίνεται καμμία μνεία. Φυσικὰ αἱ πολυάριθμοι δημόσιοι ἑορταὶ ἐπέφερον τοιαύτας διακοπὰς, ὡς παραδ. χάριν κατὰ τὸν Ἀνθεστηριῶνα μῆνα (ἴδε ἀνωτ. Θεοφρ. Χαρ. 30), καὶ διὰ τὰ Σχολεῖα ὑπῆρχεν ἰδιαιτέρα ἐορτὴ, καθ' ἣν φυσικὰ ἐπαυον καὶ τὰ μαθήματα. Τουτέστι μεταξὺ τῶν νόμων τοῦ Σόλωνος ὑπῆρχε καὶ τις περὶ Μουσείων ἐν τοῖς διδασκαλείοις, καὶ περὶ Ἑρμαίων ἐν ταῖς παλαίστραις, ὀνόματα, τὰ ὅποια παρεξηγήθησαν ὑπὸ τοῦ Οὐολφίου καὶ τοῦ Ρεΐσκίου (περὶ τῶν τεμενῶν τῶν Μουσῶν). Ὁ Πολυδεύκης τούναντίον εἰς τὸ περὶ ἑορτῶν τμήμα (2) λέγει, Μουσῶν Μουσεία, Ἑρμοῦ ἑρμαῖα (ἐορταί), καὶ τοιαύτας ἑορτὰς δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἐκείνας, τῶν ἡρώων τὸν ἑορτασμὸν ὁ νόμος διέττατε. Τουλάχιστον οἱ Ἕλληνες δὲν ἐγνώριζον τετράμηνον θερινὴν διακοπὴν, καθὼς τὴν παραδέχεται ὁ Κ. Φ. Ἑρμᾶννος διὰ τὴν Ῥωμαϊκὴν, ἣ καθόλου διὰ τὴν Ἰταλικὴν νεολαίαν· ὑπόθεσις, ἥτις μ' ὅλην τὴν ἀγχίνουσαν τῶν περὶ αὐτῆς εἰκασίων, δυσκολῶς δικαιολογεῖται. — Εἰς ἰδιαιτέρας τινὰς περιστάσεις, παραδείματος χάριν ἀσθενούντος τοῦ διδασκάλου, ἡ παράλειψις τῆς διδασκαλίας ἐδήλοποιεῖτο ἴσως διὰ τινος προκηρύξεως (πρόγραμμα) προσκολλημένης εἰς τὴν θύραν τῆς οἰκίας, καθὼς παρα Λουκιανῷ (3) ἀπαντᾷ ἐν παραδείγματι, βεβαίως Σοφιστοῦ τινος· «Πινάκιον γὰρ τι ἐκρέματο, λέγει ὑπὲρ τοῦ πυλῶνος, μεγάλους γράμμασι λέγον, ΤΗΜΕΡΟΝ ΟΥ ΣΥΜΦΙΔΟΣΟΦΕΙΝ.»

Ἡ εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοίτησις ἐξηκολογεῖτο μέχρι τῆς ὠριμότερας νεανικῆς ἡλικίας (κατὰ τὴν παρ' Ἑλλῆσι σημάσιαν τῆς λεξέως), τουτέστι μέχρι τοῦ 16 ἔτους κανονικῶς. Ὁ Λουκιανὸς ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ βίου του λέγει περὶ ἐκείνου. «Ἄρτι μὲν ἐπεπαύμην εἰς τὰ διδασκαλεῖα φοιτῶν, ἤδη τὴν ἡλικίαν πρόσθετος ὦν, ὅπου ἰδὲ τὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἑμμερῶ. Ἀλλ' ἐντελής ἰσότης ὡς πρὸς τὰ ἔτη τῆς σπουδῆς φυσικὰ σπανίως συνέβαινεν, ὡς καὶ παρ' ἡμῖν. Ἡ τάξις τῶν ἀπόρων πάντοτε πρωϊαίτερον εἰσεβίβαζε τοὺς παῖδας αὐτῆς εἰς τι ἐπάγγελμα, ἐνῷ οἱ εὐκατάστατοι γονεῖς περισσύτερον χρόνον ἐπρόνοιον διὰ τὴν ἡθικὴν καὶ διανοητικὴν μόρφωσιν τῶν τέκνων αὐτῶν. Οὕτω λέγει ῥητῶς καὶ ὁ Πλάτων (Πρωτ.).» καὶ οἱ τούτων (τῶν πλουσιωτάτων) υἱεῖς

πρωϊαίτατα εἰς διδασκαλῶν τῆς ἡλικίας ἀρξάμενοι φοιτᾶν, ὀψιαίτατα ἀπαλλάττονται. » Ἐπειτα ὑπῆρχε κατὰ φυσικὸν λόγον ὑψηλότερα διδασκαλεῖα παρὰ τοῖς ῥήτορσι καὶ τοῖς σοφισταῖς, τῆς ὁποίας τὴν δαπάνην μόνον οἱ πλουσιώτεροι ἠδύναντο νὰ ἀναδέχωνται. Ἐπειδὴ οἱ ἐπιστημότεροι αὐτῶν ἐζήτουν διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν σημαντικῶν ποσόν, καθὼς παραδ. χάριν ὁ Ἀρίστιππος ἐζήτην χιλίας δραχμὰς (1) τὸ αὐτὸ ποσὸν ἐζήτην, κατὰ τὸν Πλούταρχον (2), καὶ ὁ Ἰσοκράτης, καὶ ἐπειδὴ ὁ Δημοσθένης τῷ ἐπρόσφερε μόνον διακοσίας δραχμὰς «ἐφ' ᾧ τε τὸ πέμπτον μέρος ἐκμάθη,» τῷ ἀπεκρίθη· «οὐ τεμαχίζομεν, ὦ Δημοσθένης, τὴν πραγματείαν· ὥσπερ δὲ τοὺς καλοὺς ἰχθὺς ὅλους πωλοῦμεν, οὕτω καὶ γὰρ σοι, εἰ βούλοιο μαθηταῖς, ὁλόκληρον ἀποδώσομαι τὴν τέχνην.» Ὁ αὐτὸς Πλούταρχος (3) λέγει, «καὶ τηλικούτων ἀγαθῶν διδασκάλους καὶ κυρίους σφᾶς αὐτοὺς καταστήσαντες, οὐκ αἰσχύνονται τέτταρας ἢ πέντε μνᾶς ὑπὲρ τούτων αἰτοῦντες.» Ἐν γένει οἱ σοφισταί, φαίνεται ὅτι οὐδεμίαν συγκατάβασιν ἔκαμνον, οὐδ' εἰς τοὺς πτωχοτέρους, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ ἀνάγκης μὲ τὴν μεγίστην δικανικὴν αὐστηρότητα εἰσέπραττον τὸν μισθὸν τῶν τοιούτου εἶδους ακηνῆν, βεβαίως μὲ ζωηρότερα χρώματα περιγραφόμενην, ἀπαντῶμεν παρὰ Λουκιανῷ (4). «Ἐκείνον αὐτὸν (ἕνα μαθητὴν), ἐπεὶ τὸν μισθόν, οἶμαι, μὴ ἀπεδίδου κατὰ καιρὸν, ἀπήγαγε παρὰ τὸν ἄρχοντα ἑναγχος, περιθείς γε αὐτῷ θοιμάτιον περὶ τὸν τράχηλον, καὶ ἐβόα, καὶ ὠρχίζετο, καὶ εἰ μὴ τῶν συνήθων τινὲς ἐν μέσῳ γενόμενοι ἀφείλοντο τὸν νεανίσκον ἐκ τῶν χειρῶν αὐτοῦ, εἰ ἴσθι, προσφῶς ἂν ἀπέτραγεν αὐτοῦ τὴν ῥίνα ὁ γέρον, οὕτω ἡγανάκτει.» Ἐν τούτοις ἡ ἀπηνὴς αὐτῆ αὐστηρότητος δὲν ἀπέτρεπε τοὺς φιλομαθεῖς ἀπὸ τοῦ νὰ ἀγοράσωσι μὲ τὴν μεγαλτέραν θυσίαν τοιαύτην παιδείαν, καὶ περὶ μὲν τοῦ Κλεάνθους ὁ Διογένης Λαέρτιος (5), περὶ δὲ τοῦ Μενεδήμου καὶ τοῦ Ἀσκληπιάδου ὁ Ἀθήναιος (6), διηγούνται ὅτι εἰργάζοντο τὰς νύκτας εἰς τοὺς κήπους καὶ τοὺς μύλους ἐπὶ μισθῷ, ἵνα ὑπάγωσι τὴν ἡμέραν εἰς τὰ σχολεῖα τῶν φιλοσόφων.

Ὅλη αὕτη ἡ περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας ἰδέα ἴσχυει ἐν γένει περὶ τῶν ἀπτικῶν σχολείων, καὶ ἰδίως περὶ τῶν ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις εὕρισκομένων. Φυσικὰ καὶ εἰς τὰς μικροτέρας κώμας ὑπῆρχον ὅμοια καταστήματα, καὶ οὕτω διηγούνται τινες (7) περὶ τῆς προτέρας διαγωγῆς τοῦ Πρωταγόρου· «διδάσκειν ἐν κώμῃ τινὶ γράμματα.» Περὶ τῶν σχολείων τῶν ἄλλων πόλεων ὀλίγα γνωρίζομεν, μολοντοῦτο ἡ παιδεία πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐξαιρουμένης τῆς Σπάρτης καθόλου ἦτον ἡ αὐτὴ «Πάντων τῶν Ἑλλήνων» λέγει ὁ Θεόφραστος (8) ὁμοίως παιδευμένων. Ἐν Σπάρτῃ ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις ἐν γένει ἐθεωρεῖτο ὡς πάρεργον, καὶ ὁ Ἀριστοτέλης

(1) Πλούτ. π. πιδ, ἀγωγ. 7.—Διογ. Λαέρτ. II. 72. (2) Βίβ. Γ'. Ῥητόρ. 4. (3) κ. Σοφιστ. 3.

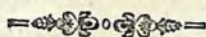
(4) Ἑρμότ. μ. 9. (5) VII, 168. (6) IV, 65.

(7) Ἀθῆν. VIII, 50. (8) Χαρ. Προοίμ.

(1) Λόγ. XXIII, 2. παράβαλε Πλούτ. Περ. 19. (2) I, 37. (3) Ἑρμότ. 11.

(1) δικαίως ὀνειδίζει τοὺς Σπαρτιάτας, ὅλους ἀν-
 ξαιρέτως, ὅτι τοὺς παῖδας αὐτῶν « θηριώδεις ἀπερ-
 γάζονται ἀπαιδαγωγήτους ποιήσαντες τῶν ἀναγ-
 κίων » ἂν καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτὸς ἀρμόζῃ μᾶλλον εἰς
 τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους (παράβαλε Μυλλέρου
 Δωριεῖς Μέρος II, σελ. 299). Καὶ ὁ Αἰλιακὸς (2) ὅχι
 ἄνευ λόγου βεβαίως, λέγει « Λακεδαιμόνιοι μουσι-
 κῆς ἀπείρους εἶχον. — εἰδὲ ποτε ἐδεδήθησαν τῆς ἐκ
 Μουσῶν ἐπικουρίας, ἢ νοσήσαντες, κτλ. — μετεπέμ-
 ποντο ξένους ἄνδρας. » Περί δὲ τῶν Θηβῶν ὁ Βιωτὸς
 Ἀριστοφάνης (ἥτοι ὁ Ἀριστοδῆμος) μᾶς διέσωσε (3)
 μαρτυρίαν τινα ὅχι τὸσον ἀγαθοῦ χαρακτηρὸς ὅτι
 δηλαδὴ ὁ Ἡρόδοτος ἠθέλησε νὰ ἀνοίξῃ ἐκεῖ σχο-
 λεῖον διὰ τοὺς νέους (τοὺς νέους διαλέγεσθαι καὶ συ-
 σχολάζειν), καὶ δὲν τῷ ἐσυγχώρησαν οἱ Θηβαῖοι
 (ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἐκωλύθη δι' ἀγροικίαν αὐτῶν
 καὶ μισολογίαν). Ἐτι σαφέστερον δ' ἀνὰφέρει ὁ Δίων
 ὁ Χρυσόστομος (4) τὸν Διογένην λέγοντα· « ἐγὼ δὲ
 ἤκουσα λέγοντος, ὅτι ἡ Σφίγξ ἡ ἀμαθία ἐστὶ ταύ-
 την οὖν καὶ πρότερον διαφθεῖραι τοὺς Βοιωτοὺς, καὶ
 νῦν, οὐδὲν αὐτοὺς εἴωσαν εἰδέναι, ἅτε ἀνθρώπων ἀ-
 μαθιστάτους. Πῶς δὲ ἐθεωρεῖτο ἐκείνη ἡ περὶ τοῦ
 Ἡροδότου εἰδήσις, καὶ πόσον σκληρὰ ἠδύνατο νὰ ἡ-
 χήσῃ μία τοσοῦτον γενικῶς ἐκπεφρασμένη κρίσις, ὅτι
 καὶ ἐκεῖ καὶ ἀλλαγῇ ὡς πρὸς τὰς Ἀθήνας πολὺ
 παρημέλουν τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς νεολαίας, ἀποδει-
 κνύει ἡ περίστασις ὅτι ἀπ' αὐτὰ ταῦτα τὰ μέρη οἱ
 συνετώτεροι γονεῖς ἐστελλον τοὺς παῖδας τῶν εἰς
 Ἀθήνας πρὸς ἐκπαίδευσιν καὶ ἕτεροι μὲν, λέγει ὁ
 Αἰσχίνης (5)· αὖς ἔοικε, τοὺς ἐαυτῶν παῖδας τοὺς ἢ
 ἐν Βοιωτίᾳ γέννηθέντας, ἢ ἐν Αἰτωλίᾳ, πρὸς ὑμᾶς
 πέμπουσι, τῆς αὐτοῦ παιδείας μετέξοντας.

(Ἀκολουθεῖ.)

ΜΕΤΑΞΟΥΡΓΕΙΟΝ.

(Ἐξακολουθεῖς. Ἰδ. Φυλλάδ. ΞΖ')

—ο—

Τοῦ μεγάλου δὲ τούτου μεταξουργείου τῶν Ἀθη-
 νῶν τοῦ ἔχοντος 400 λέβητας, ἂν, ὡς εὐχόμεθα
 καὶ ἐλπίζομεν, εὐδοθῇ ἡ ἐπιχείρησις, ἃς ἐξετάσω-
 μεν ποῖα ἔσονται τὰ ἀποτελέσματα; Ἀναλόγως τῶν
 περὶ τοῦ καταστήματος τοῦ Κ. ῥάλλη ἡμετέρων
 ὑπολογισμῶν, ἡ ἐτήσια δαπάνη αὐτοῦ διὰ τὴν ἀγο-
 ρὰν τῆς πρώτης ὕλης, τὴν ἀναπνήσιν, καὶ τὸ τέλος
 ἐξαγωγῆς, ἔσται δεκαπλασία τῆς τοῦ μεταξουργείου

τοῦ Πειραιῶς, ἥτοι ἐκ δραχ. 7,204,000, εἰς ἃς
 προσθετέα εἰσέτι μύρια δραχμαὶ ὡς τόκος τῆς πρώ-
 τας καταβολῆς δι' ἀγορὰν τοῦ καταστήματος (ἡγο-
 ρίσθη 27 χιλιάδων δραχμῶν), καὶ κατασκευὴν τῶν
 μηχανῶν. Ἡ ὅλη λοιπὸν ἐτήσια δαπάνη ἔσται 1,
 214,000, πρὸς παραγωγὴν 16000 οκάδων μετά-
 ξης, ἢ ἡ τιμὴ 1470,000 δραχμῶν, ἄρα τὸ καθαρὸν
 τοῦ καταστήματος κέρδος 256,000. Τὸ ἐτήσιον τέ-
 λος ἐξαγωγῆς διὰ τὴν ποσότητα ταύτην τῆς μετά-
 ξης ἔσται 24,000 δραχμαὶ, ἐν ᾧ ἂν ἐξήγοντο οἱ πα-
 ραγαγόντες τὴν μέταξιν ταύτην βόμβυκες, ἡ κυβέρ-
 νησις θὰ εἰσέπραττε 38,000 δραχ., ὥστε 14,000
 δραχμῶν προσγίνεται ζημία εἰς τὰς τελωνιακὰς εἰσ-
 πράξεις διὰ τῆς ἀναπνήσεως τῶν βομβύκων. Ἀλλ'
 ἄρ' ἑτέρου 240,000 δραχμαὶ διανέμονται εἰς τὰς
 βιομηχανικὰς τάξεις διὰ τὰν ἐργασίαν τῆς ἀναπνή-
 σεως, καὶ ἡ γεωργία τῶν μωρεῶν ἐμφυγχούται ἐν Ἀτ-
 τικῇ, διότι τὸ κατάστημα τοῦτο ἀπαιτεῖ κατανά-
 λωσιν σχεδὸν 5 ἑκατομμυρίων οκάδων φύλλων.

Ἀλλ' ἄρ' οὐ, φίλε ξένε, ἀνῆλθες μετ' ἐμοῦ εἰς
 Ἀθήνας, βήματ' αἰνὰ προχώρησον ἐτι ἐκεῖ πρὸς τοὺς
 πρόποδας τοῦ Λυκαβητοῦ. ὀπίσω τοῦ νοσοκομείου,
 καὶ εἰσελθὼν εἰς τὸ τετράγωνον οἶκημα, τὸ ἐν μέσῳ
 εὐρείας αὐλῆς ἐγειρόμενον, θέλεις ἰδῇ μηχανῶν πα-
 ράδωξον παράταξιν, καὶ καταπλαγῇ ἀπὸ χιλίων ἀτρά-
 κτων θορυβώδη στροφὴν. Αἱ ἐναγώνιοι ἐκεῖναι κινή-
 σεις καὶ ὁ θόρυβος, εἰσὶ τὰ πρῶτα βήματα καὶ τὰ
 πρῶτα ψελλίσματα τῆς ἀρτιγεννητοῦ Ἑλληνικῆς βιο-
 μηχανίας, ἣν παιδαγωγεῖ ἐνταῦθα μετὰ πολλῆς ἱκα-
 νότητος καὶ μεθ' ὀρίμου περινοίας ὁ ἐν τοῖς ἐργα-
 στασίοις τῆς Βιέννης ἐκδιδάχθεις Ἀθηναῖος Κ. Π.
 Στεφάνουλος. Ἐνταῦθα τὸ προϊόν τῆς Ἑλληνικῆς
 γῆς λαμβάνει ἐπὶ γῆς Ἑλληνικῆς τὴν τελευταίαν
 αὐτοῦ μορφήν, καὶ τὸ φύλλον τοῦ δένδρου μεταβάλλ-
 εται εἰς λαμπρὴν ὕφανση.

Ἐν τῷ πρωτίστῳ τοῦ καταστήματος δωματίῳ ἱ-
 στανται δύο ἀνακεκλισέντες λεγόμεναι μηχαναί.
 Αὗται ἔχουσιν ὁμοῦ ἀέμας ἐξήκοντα, εἰς ὧν ἐκάστην
 ἀπλοῦται ἀνὰ μία κυκλία ἢ δέμα, ἐκ τῶν γνωστῶν
 ἡδὴ ἡμῖν τοῦ ἀναπνιστηρίου· διὰ τίνος δὲ εὐκόλου
 μηχανισμοῦ, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀνεμῶν στρέφονται καὶ
 ἐξήκοντα σπειρωτῆρες (κρούλια), περὶ οὓς ἐλίσσε-
 ται κανονικῶς ἡ ἐκ τῶν κυκλίων ἀναλιστομένη μέ-
 ταξιν, καὶ ἐκάστη ἀνέμη δύναται νὰ κενωθῇ δις τῆς
 ἡμέρας,

Ἀλλ' ἡ μέταξιν κατὰ τὸν σκοπὸν δι' ὃν μέλλει
 νὰ χρησιμεύσῃ ἐν τῇ ὕφασει, διαιρεῖται εἰς στή-
 μοι' αἰεὶς ὑφάδιον. Πρὸς παρασκευὴν τοῦ πρώτου,
 ἀπὸ τῶν μηχανῶν τῆς ἀναπνήσεως φέρονται οἱ
 σπειρωτῆρες εἰς τὰ στρίπτῃρια. Εἰσὶ δὲ ταῦτα ξύ-
 λων κατασκευάσματα, ἀνερχόμενα εἰς ὅλον τῆς αἰ-
 θούσης τὸ ὕψος, καὶ χρησιμεύοντα εἰς τὸ νὰ στρί-
 πτωσι τὴν κλωστήν τῆς μέταξης. Τὸ κατάστημα
 περιέχει τρία τούτων, καὶ ἕκαστον στρίπτει, ἐντὸς
 24 ὥρων, ἀνὰ 144 σπειρωτῆρας, περιελίσσον τὴν
 κλωστήν ἀπὸ τῶν ἀρχαίων εἰς ἄλλους. Τὰ δύο ἐκ
 τῶν τριῶν χρησιμεύουσιν εἰς τὴν πρώτην ταύτην
 στρίψιν τοῦ στίμονος. Κινεῖνται δὲ διὰ μεγίστου

(1) Πολιτ. VIII, 4. (2) Ποικ. ἱστ. XII, 50.

(3) παρὰ Πλουτάρχῳ π. κακοηθ. Ἡροδ. 31.

(4) Λόγ. X. (5) Ἐπιστ. 12.

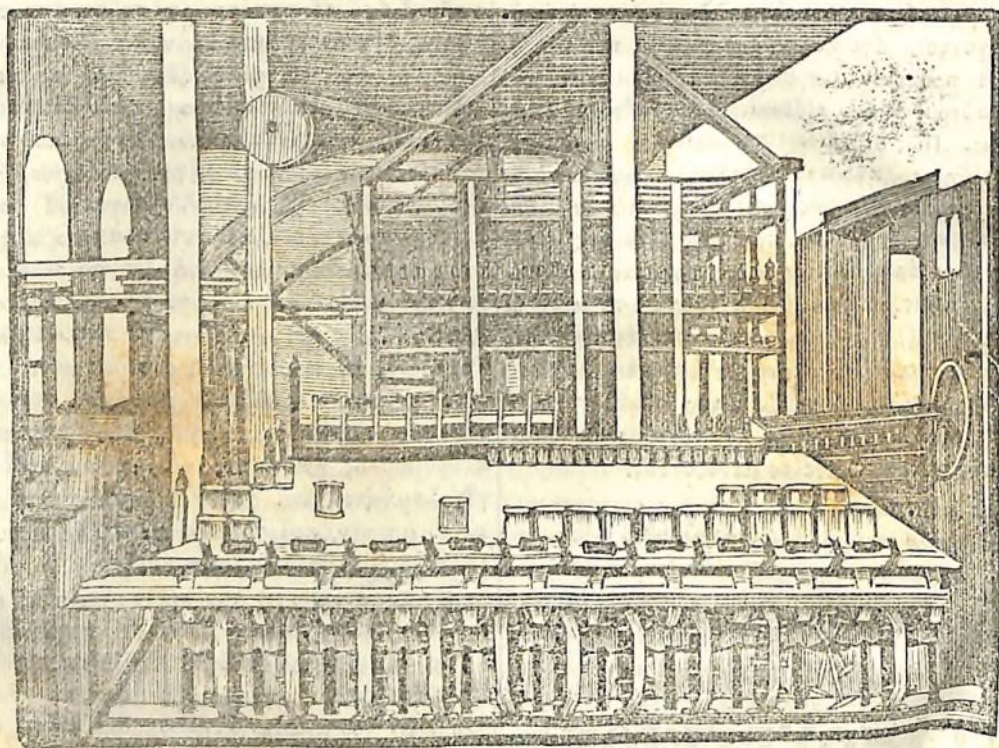
ξύλινου τροχοῦ, ὃν στρέφει ἀνὴρ πατῶν ἐπ' αὐτοῦ ἀδιακόπως ἐπὶ 12 ὥρας τὸ ἡμερονύκτιον, [ἀνάματος τῆς βιομηχανίας ἱζίων.

Ἀπὸ τῶν δύο τούτων στριπτηρίων μεταφέρεται ὁ στήμων εἰς τὸ συνδυαστήριον, τὸ δ' ὑφάδιον παραδίδεται εἰς αὐτὸ ἀμέσως ἐκ τῶν ἀνακυλιστηρίων, καὶ ἐκεῖ ἐνοῦνται δύο ἢ πλείονες κλωσταί, κατὰ τὸ πῆχος ὃ πρόκειται νὰ ἔχη τὸ ὕφασμα. Ἀπὸ τοῦ συνδυαστηρίου δὲ πάλιν ἐπιστρέφουσιν εἰς τὸ τρίτον στριπτήριον, ὅπου ὁ μὲν στήμων στρίπτεται ἰσχυρῶς, καὶ εἰς μικρὰς κυκλικὰς ἀνελιχθεῖς, παραδίδεται ἐκεῖθεν εἰς τὸ λεγόμενον διαστήριον, ἐπ' οὗ διακρίνονται αἱ κλωσταὶ τοῦ στήμονος, καὶ λαμβάνουσι τὸ ἀπαιτούμενον μῆκος· τὸ δ' ὑφάδιον στρίπτεται ἐλαφρῶς, ἀχνίζεται ἔπειτα διὰ φλοιῶν ἀμυγδάλων, ὅπως γίνῃ μαλακὸν καὶ στιλπνόν, καὶ ἔπειτα εἰς

τοῦ, τὰ ἀπλᾶ, τὰ δίμιτα καὶ πολύμιτα, τὰ διανθῆ, τὰ ἀτλάσια, καὶ τὸν κατυφέν, πάντα δηλαδὴ τὰ πρὸς κοινὴν χρῆσιν καὶ τὰ πρὸς πολυτέλειαν ἀπαιτούμενα.

Ἄλλ' εἶναι ἡ ἀνάπτυξις τοῦ καταστήματος τούτου χρήσιμος; Εἶναι συμφερώτερον νὰ μεταβάλληται ἡ μέταξα ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος εἰς ὕφασμα, ἢ νὰ στέλληται εἰς κλωστήν ἢ εἰς θόμβυκας εἰς τὰ ἄλλοδαπά τεχνουργεῖα; καὶ εἶναι τὸ πρῶτον τόσου λόγου ἄξιον, ὥστε νὰ γίνωσι πρὸς τοῦτο, ἀν ἀπαιτῆται, καὶ θυσίαι τινες κατ' ἀρχάς; Ἄς τὸ ἐξετάσωμεν, καὶ ὡς παραδείγμα ἄς λάβωμεν τὸ μαῦρον μανδύλιον καὶ τὸν κατυφέν.

Τὴν μέταξαν (τὴν καλὴν δηλαδὴ, ὡς τὴν τῶν ἐργοστασίων τοῦ Κ. Ῥάλλη) πωλεῖ, ὡς εἶπομεν, ἡ Ἑλλάς πρὸς 80 δραχμὰς τὴν ὁκτὰ κατὰ μέσον ὄρον εἰς

Ἰγάρτεϊον Κ. Στεφοπούλου.

ἄλλην μηχανήν, τὸ καλαμιστήριον, ἐλίσσεται εἰς τοὺς καλαμίσκους, οἵτινες ἐμβαίνουν εἰς τὴν ὕφαντικὴν κερκίδα.

Ὅσακις δὴμος πρόκειται καὶ νὰ βαρῇ ἡ μέταξα, ἡ ἐργασία αὕτη ἐκτελεῖται πρὸ τῆς εἰς τὸ διαστήριον ἢ τὸ καλαμιστήριον τελευταίας ἀνελίξεως. Τὰ δὲ χρώματα φέρονται ἐξωθεν, διότι ἡ Ἑλλὰς κέκτηται μὲ πολλῶν ἐξ αὐτῶν τὴν πρώτην ὕλην, ἀλλὰ στερεῖται τῆς ἐμπειρίας νὰ τὰ κατασκευάζῃ. Ἐπὶ τῆς βαφικῆς δὲ ταύτης ἐργασίας, ἥτις ἐκτελεῖται ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ καταστήματος, παρατηρητέον ὅτι ἡ μέταξα ἀπόλυσι τὸ ἐν τέταρτον τοῦ βάρους αὐτῆς, πλὴν μόνον εἶναι βάφεται μέλαινα.

Οὕτως ἡ μέταξα λοιπὸν παρσκευάσθη πρὸς ὕφανσιν. Δι' αὐτὴν εἰς τὸ κατάστημα τέσσαρας ἰστούς, δι' ὧν δύναται νὰ κατασκευάσῃ πᾶν εἶδος μεταξω-

τὴν Γαλλίαν. Ἡ ὁκτὰ δὲ αὕτη ἐπανερχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ σχῆμα ἑστώ μαύρου μανδυλίου ἢ κατυφέ. Ἐκαστον μανδύλιον ἄγει συνήθως σταθμὸν 8 δραμίων, ἐκάστη δὲ πῆχη κατυφῆ, δραμίων 18. Ἄρα ἡ ὁκτὰ τῆς μετᾶξης μετεβλήθη εἰς 50 μανδύλια, ἢ εἰς 22 πῆχεις κατυφέ. Ἄλλ' ἑκαστον μανδύλιον πωλεῖται πρὸς 5 $\frac{1}{2}$ δραχμὰς, ἐκάστη δὲ πῆχη κατυφῆ πρὸς 15 τυλλάχιστον (πολλάκις καὶ πρὸς 18). Ἄρα ἡ Ἑλλὰς ἐπώλησε τὴν μέταξάν της πρὸς 80 δραχμὰς, καὶ τὴν ἀγοράζει ἐξηργασμένην εἰς μανδύλια πρὸς δραχ. 275 (50 ἐπὶ 5 $\frac{1}{2}$), ἢ ἐξηργασμένην εἰς κατυφέν, πρὸς 333 δραχ. (22 ἐπὶ 15). Ἄν ἐξ ἐναντίας ἡ μέταξα ὕφανθῃ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, ἡ δαπάνη μιᾶς ὁκτᾶς εἶναι ἡ ἀκόλουθος.

Διὰ τὰ μανδύλια.

Ἀγορά	δρ.	80.
Ἐργασία, ἥτοι ἀντικύλισις, κκλά- μισμα, διάσιμον, βαφή		42.
Ὑφαντικὰ (πρὸς 50 λ. τὸ μανδύλιον)		25.
Ὀλικὴ δαπάνη		147.

Διὰ τὴν κατυγέρ.

Ἀγορά	δρ.	80.
Ἐργασία		42.
Ὑφαντικὰ (πρὸς 2, 50 ἡ πῆχυν)		55.
Ὀλικὴ δαπάνη		177.

Ὡστε, γινομένης τῆς ὑπάνσεως ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, προκύπτει οἰκονομία ἐφ' ἐλάχιστης ὁκάς μετὰ τῆς, διὰ μὲν τὰ μανδύλια (275—147=) 128 δραχμῶν, διὰ δὲ τὸν κατυγέρ (333—177=) 156 δραχμῶν, ἐκτὸς καὶ τοῦ ἄλλου ὠφελήματος, ὅτι ἡ τιμὴ τῆς ἀγορᾶς δὲν ἐξάγεται, ἀλλὰ μένει ἐντὸς τοῦ τόπου.

Τὸ κατὰστημα ἔχει, ὡς εἵπομεν, 4 ὑφαντικούς ἰστούς, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν μέχρι τοῦδε οἱ τρεῖς μόνον εἶχον ἐργασίαν, ὥστε ὑφαίνει 40 μόνον ὁκάδας μετὰ τῆς κατ' ἔτος, ἀν καὶ δύναται νὰ ἐργασθῇ καὶ 60. Ἡ δαπάνη ἐπομένης αὐτοῦ, λαμβανομένη εἰς μέσον ὄρον, μετὰ τῆς τοῦ κατυγέρ καὶ τῆς τῶν μανδυλίων, ἔσται ἐκ δρ. 6480 (πρὸς 162 δρ. ἡ ὁκά), ἡ δὲ εἰσπραξις αὐτοῦ, ἐπίσης κατὰ μέσον ὄρον (πρὸς 300 δρ. ἡ ὁκά) 12,000 δρ., ὥστε τὸ καθαρὸν κέρδος τοῦ ἔσται 5500 δρ. κατ' ἔτος, ὑποτιθεμένου ὅτι πωλεῖ τὰ προϊόντα του κατὰ τὰς τῆς Εὐρώπης τιμὰς· ἐξ αὐτῶν ὅμως πρέπει νὰ ἐκπεσθῶσιν οἱ τόκοι τῶν πρώτων καταβολῶν.

Εἶναι γενικῶς γνωστὸς ὁ κανὼν ὅτι τὰ κέρδη τῶν ἐργοστασίων αὐξάνουσι κατ' εὐθὺν λόγον τῆς ἐκτάσεως αὐτῶν. Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ εἶναι εὐκατάληπτος πρὸ πάντων εἰς τὸ πρὸκείμενον ὑφάντειον· διότι ἐνῷ ἔχει τέσσαρας μόνους ἰστούς, αἱ λοιπαὶ προπαρασκευαστικαὶ αὐτοῦ μηχαναὶ δύναται διὰ τῆς αὐτῆς σχεδὸν δαπάνης νὰ προπαρασκευάσῃ μετὰ τῆς διὰ δώδεκα ἢ καὶ δεκαπέντε ἰστούς, ἡ δὲ στιλβωτικὴ μηχανή, ἡ δίδουσα τὴν τελευταίαν ἀλλ' ἀναγκαίαν λαμπρότητα εἰς τὰ ὑφάσματα, αὐτὴ ἡγοράσθη 2500 δραχμῶν, καὶ ἐδύνατο διὰ τῆς αὐτῆς δαπάνης νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς διακοσίους ἰστούς.

Αὐταπόδεικτον λοιπὸν εἶναι ὅτι τὸ κατὰστημα τοῦτο ἐπιφέρει μεγάλην καὶ ἰδιωτικὴν καὶ ἐθνικὴν ὠφέλειαν, καὶ τόσῳ μείζονα, ὅσῳ πλείονας ἀποκτήσῃ ἰστούς.

ΟΛΙΓΑ ΤΙΝΑ

ΠΕΡΙ

ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟΥ.

—ο—

Τὸ Μαυροβούνιον ἐνασχολεῖ ἀπὸ τινος καιροῦ ὅλα τὰ πνεύματα· ἀλλὰ τὰ περὶ αὐτοῦ θυλλοσώμενα δὲν ἔχονται πολλῆς ἀκριθείας. Ὅθεν ἐνομίσαμεν χρήσιμον νὰ συλλέξωμεν ἐνταῦθα, ἀπὸ τῶν νεωτέρων καὶ ἀξιόπιστότερων περιηγητῶν καὶ ἱστορικῶν, ἀπάσας τὰς εἰδήσεις τὰς ἐπιτηδείας νὰ δώσωσιν εἰς τοὺς ἀναγνώστας ἡμῶν ἀληθῆ τινα ἐννοίαν περὶ τῆς θέσεως καὶ τῆς ὑπόσεως τῆς χώρας ταύτης, περὶ τοῦ πληθους καὶ τοῦ ἔθνους τῶν κατοίκων αὐτῆς, περὶ τῆς διοικήσεως καὶ τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν.

Ἡ χώρα αὕτη κεῖται παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ Ἀδριατικοῦ κόλπου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὅμως χωρίζεται διὰ παραλίας τοσοῦτον στενῆς, ὥστε ἐνιαχοῦ αὕτη δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἡμῖσι μίλιον· ἀλλὰ τὴν παραλίαν ἐκείνην, καὶ τοὶ στενωτάτην, τὸ Μαυροβούνιον οὐδέποτε κατάρθωσε νὰ ὑπερτηδήσῃ, διὰ νὰ ἀναίξῃ εἰς ἑαυτὸ τὸ ἐλεύθερον τοῦ πελάγους στάδιον· ἱσταται δὲ ἀπέναντι αὐτοῦ, ὡς γίγας ἔχων πρὸ ποδῶν κειμήλιον, τὸ ὅποιον ἡ δεσμία αὐτοῦ χεὶρ δὲν δύναται ν' ἀρπάσῃ.

Τὴν παραλίαν ταύτην ἀποτελεῖ ἡ ἀνατολικομεσημβρινωτέρα ἄκρη τῆς μεγάλης Αὐστριακῆς μοναρχίας. Ἀνερχόμενοι τὸν Ἀδριατικὸν κόλπον ἀπὸ μεσημβρίας, ἔχετε, πρὸς δεξιάν, μετὰ τὰ ἀκροκεραυνία ὄρη, τὸν Αὐλῶνα· ἔπειτα δὲ, προχωρήσαντες ὀπισθεῖν, τὸ Δυρράχιον, τὴν ἀρχαιοτέραν Ἐπίδαυρον, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἀνακαλεῖ εἰς τὴν μνήμην σας τὸν Πελοποννησιακὸν πόλεμον· μετὰ ταῦτα, προβαίνοντες πάντοτε, βλέπετε τὸν Δισσὸν (τὸ σημερινὸν Ἀλέσσιον), πολυθρύλητον διὰ τὴν τάσιν τοῦ Σκενδέρβευ· τελευταῖον ρθάνετε κατέναντι τοῦ Ἀντιβάρου. Ἀπασα ἡ παραλία αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν. Ἀμα περάσετε τὸ Ἀντιβάρων, ἀρχεται ἡ Αὐστριακὴ παραλία, ἥτις, στενωτάτῃ οὖσα κατ' ἀρχάς, ἀποβαίνει πλατυτέρα καθ' ὅσον εἰσερχεσθε εἰς τὸν κόλπον. Μικρὸν δὲ παραπλεύσαντες τὴν Αὐστριακὴν παραλίαν, ἀπαντᾷ τὴν εὐλίμενον καὶ ναυσίβιον Κάτταρον τοῦ Προκοπίου, τὴν ὁποίαν ἐπιστέφουσι, πρὸς τὸ βορειοανατολικόν, τὰ ὑψηλὰ τοῦ Μαυροβουνίου ὄρη.

Τὸ Μαυροβούνιον λοιπὸν ὀρίζεται, πρὸς τὸ δυτικόν, διὰ τῆς περὶ Κάτταρον Αὐστριακῆς παραλίας. Καὶ καθὼς ἐντεύθεν χωρίζεται τοιοῦτοτρόπως ἀπὸ τῆς θαλάσσης, ἐνῷ ἂν ᾔθελέ ποτε τοιοῦτοτρόπως ὑπὸ τῶν λαμπρῶν ἐκείνων λιμένων, ἡδύνατο νὰ ἀποβῇ ἐνὰ μίλλον τοῦ Ραουσίου ἢ τῆς Ἑνετίας· οὕτω, πρὸς τὸ βορειοανατολικόν, χωρίζεται ἀπὸ τῆς ὅλως ὁμοφύλου καὶ ὁμοδόξου Σερβίας, διὰ δύο στενῶν τμημάτων τῆς Ἐρζεγοβίνης καὶ τῆς Βοσνίας, τῶν

ὁποῖων οἱ κάτοικοι, ἀνέχουσι μὲν εἰς τὴν Σλαβικὴν φυλὴν, ὡς καὶ οἱ Μαυροβουνιώται, ἀλλὰ πολὺ ἀπέχουσι τοῦ νὰ ᾔναι ὅλοι ὀρθόδοξοι, ἀσπασθέντες κατὰ μέγα μέρος οἱ μὲν τὸν ἰσλαμισμόν, οἱ δὲ τὸν καθολικισμόν. Τελευταῖον, πρὸς τὸ νοτιοανατολικόν, τὸ Μαυροβούνιον συνορεύει μὲ τὴν βορειοτέραν Ἀλβανίαν, τὴν κατοικουμένην ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπὸ φυλῶν καθολικῶν, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ τῶν ὀρθοδόξων Μαυροβουνιωτῶν ἐπικρατεῖ ἀνέκαθεν ἀντιπάθεια σφοδρά, δοῦσα πολλάκις ἤδη ἀφορμὴν εἰς ἐχθροπραξίας.

Ἡ μετέωρος αὕτη γῶρα, καίμενη μετὰ τῆς ὑψηλοτέρας ὄρεινης σειρᾶς τῆς δυτικῆς Τουρκίας καὶ τοῦ ὄρους τοῦ παραλέγοντος τὸν Ἀδρίαν ἐν τῇ Δαλματίας, τέμνεται πάλιν ἐν τῷ μέσῳ ὑπὸ ἄλλης τρίτης ὄρεινης ἀκάνθης· τὰς κλιμακώδεις πλευρὰς τῶν τριῶν τούτων ὄρεων κατοικοῦσι, καὶ ἐνιαχοῦ καλλιεργοῦσιν, οἱ Μαυροβουνιώται. Ἐχει δὲ ὁ τόπος οὗτος σχῆμα καρδίας, τῆς ὁποίας τὴν μὲν ὀξείαν ἄκρην ἀποτελεῖ τὸ πρὸς τὴν Ἐξεγοβίναν ὄρος Ἰαβῶρ, τὸ δὲ κοίλωμα, ἡ ἀπὸ μεσημβρίας, μέχρι σχεδὸν αὐτοῦ τοῦ κέντρου αὐτοῦ, παρεμβάιουσα Ἀλβανικὴ γῶρα. Τὸ ὄνομα Μαυροβούνιον παρήχθη ἀπὸ τῶν πολλῶν στροβιλοφόρων δασῶν, τὰ ὁποῖα, μακρόθεν ὁρώμενα, παρέχουσιν εἰς τὰ ὄρη ἐκεῖνα μέλαιναν χροιάν. Εἶναι περιττὸν νὰ προσθεσώμεν, ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι μεταγενέστερον, καὶ ὅτι τὸ πάλαι τὰ ὄρη ταῦτα ἀπετέλουν μέρος τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἰλλυρίας, ἰδίως τοῦ τμήματος αὐτῆς τὸ ὁποῖον ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς Δαλματίας.

Τινὲς ἠθέλησαν νὰ εἰπωσιν ὅτι τὸ Μαυροβούνιον ἔχει ἐπιφάνειαν 54 τετραγωνικῶν μιλίων· ἄλλοι μάλιστα ὑπελόγησαν τὴν ἐπιφάνειαν ταύτην εἰς 95 καὶ 100 μίλια. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θεωρεῖται ὡς προδότηλος ὑπερβολή. Τὸ δὲ βέβαιον εἶναι, ὅτι ὁ Μαυροβουνιώτης, βαδίζων ἀνὰ 10 ἕως 12 ὥρας τὴν ἡμέραν, εἰμπορεῖ νὰ διατρέξῃ ὅλην τὴν γῶραν, ἀπὸ μεσημβρίας πρὸς ἀρκτον, εἰς ἕξ ἡμέρας, καὶ ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς, εἰς 4 ἢ 5. Οἱ κάτοικοι ὑπολογίζονται εἰς 400,000 ψυχῶν καὶ τοῦτο ὅμως τὸ ποσὸν εἶναι ὑπερβολικόν. Ἐν ἀρχῇ τῆς ἐνεστώσης ἑκατονταετηρίδος, ὁ πληθυσμὸς τῆς γῶρας ταύτης συνεσφαλαιόυτο εἰς 50,000 περίπου. Ναὶ μὲν ἐκτοτε ἐγένοντο ἐν αὐτῇ πολλὰ Σλαβῶν μεταναστάσεις· ἐν γένει δὲ αἱ οἰκογένειαι εἶναι αὐτοὶ πολυμελεῖς· ἀλλ' οὐδὲν ἦσαν 70 ἢ 80,000 ψυχῶν εἶναι ὁ ἀνώτατος ὄρος τὸν ὁποῖον ἐπιτρέπεται νὰ παραδεχθῶμεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δυναμένων νὰ ὀπλοφορήσωσιν ἀνδρῶν· οἱ τοιοῦτοι δὲν ὑπερβαίνουν πολὺ τὰς 15,000, καὶ ἂν οἱ Μαυροβουνιώται αὐτοὶ λέγῃσιν αὐτοὺς διπλάσιους, πράττουσι τοῦτο διὰ λόγους ἐθνικῆς φιλοτιμίας, ἢ πολιτικοῦ συμφέροντος, καὶ διὰ τὴν συμπεριλαμβάνουσιν εἰς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον ἅπαντας τοὺς ὠπλισμένους παῖδας.

Τὸ Μαυροβούνιον διαίρεται εἰς ὀκτὼ ἐπαρχίας, ἢ, καθὼς λέγουσιν οἱ Σλαβοί, νάτιας, ἐξ ὧν τέσσαρες, ὀρεινότεραι, οὐσὶ τῶν λοιπῶν, ὀνομάζονται ἰδίως ὄρη (Brda). οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῶν, ὀρεῖται (Brdjanin ἢ Brdjan). Ἡ δὲ ἐπαρχία περιλαμβάνει ἀριθμὸν

φυλῶν, διεσπαρμένων, ὅχι κυρίως εἰπεῖν εἰς χωρία, ἀλλ' εἰς μεμονωμένας κατοικίας, ὧν πολλὰς ὁμοῦ κατέχει μία οἰκογένεια. Ἐκάστη τῶν φυλῶν ἔχει τὴν ὀρισμένην αὐτῆς περιφέρειαν, καὶ ἕκαστη οἰκογένεια τὰ ἀκριβῶς ἐπίσης κεχωρισμένα αὐτῆς κτήματα.

Αἱ τέσσαρες ἦσαν ὀρειναὶ ἐπαρχίαι ὀνομάζονται· Κατούνσκα, Ριέσκα, Λισσχάνσκα, καὶ Σερνίτσα· αἱ δὲ ὀρεινότεραι, Βιλοπαυλίτσι, Πιπέρι, Μοράτσα καὶ Κούτσι. Ἡ Κατούνσκα-νάτια εἶναι ἡ μεγαλητέρα ὅλων, ἀποτελεῖ τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ Μαυροβουνίου καὶ περιλαμβάνει ἐννέα φυλὰς (ἢ Πλέμενα). Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ κεῖται καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Μαυροβουνίου, ἡ Σετινιά, ἥτις ὅμως ὅχι πόλις, ἀλλ' οὔτε κώμη, οὔτε χωρίον δύναται νὰ ὀνομασθῇ, διότι εἶναι ἁπλῶς ἀθροισμα μεμονωμένων κατοικιῶν, μετὰ τῶν ὁποίων ὑπάρχει ἐν μοναστήριον, ὅπου διαμένει ὁ Ἐπίσκοπος Μαυροβουνίου, ὅστις μέχρι τοῦ παρελθόντος ἔτους ἦν ὡνεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ τὴν ἀνωτάτην πνευματικὴν τε καὶ κοσμικὴν ἐξουσίαν. Πλησίον τοῦ μοναστηρίου εὐρίσκεται τὸ κατὰ τὴν τῆς Γερουσίας καὶ τὸ μόνον ἐν τῇ γῶρᾳ ταύτῃ ξενοδοχεῖον, τὸ ὁποῖον διατηρεῖται ἐπίσης ὑπὸ ἐξουσίας. Τὸ μοναστήριον εἶναι μικρὸν καὶ μονόροφον οἰκημα, τοῦ ὁποίου τὸ πολυτελέστερον δωμάτιον περιέχει μίαν σφαιρίστραν· ὁ προηγούμενος ἐπίσκοπος εἶχε γυμνασθῇ εἰς τὴν παιδίαν ταύτην, ἐν Βιέννῃ, τῷ 1837. Οἱ τοῖχοι τοῦ σφαιριστηρίου εἶναι κεκοσμημένοι διὰ πολυτίμων ὀπλων, ἔτι δὲ καὶ δι' ὀπλων, τὰ ὁποῖα ἐλάβανεν ὁ Ἐπίσκοπος· ὡς ἐνέχυρα τῶν πρὸς τοὺς ὑπηκόους δανείων· διότι ὁ ἀφελὴς ἄρχων δὲν ἀπαιτεῖται νὰ μετέρχεται καὶ τὸ τοῦ δανειστοῦ ἐπάγγελμα. Ἐντὸς τοῦ μοναστηρίου ὑπάρχει καὶ μικρὰ τυπογραφία.

Ἡ Ριέσκα-νάτια περιέχει πέντε φυλὰς· ἡ Σερνίτσα, ἑπτὰ· ἕκαστη τῶν 4 ἐπαρχιῶν Λισσχάνσκα, Βιλοπαυλίτσι, Μοράτσα καὶ Πιπέρι, ἀνὰ τρεῖς φυλὰς· τελευταῖον ἡ ἐπαρχία Κούτσι περιλαμβάνει πέντε φυλὰς. Σημειωτέον ὅμως, ὅτι τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τοῦ Ἐπισκόπου, οὐσαν ἐν γένει ἀσθενεστάτην, παντάπασιν παρεγνώριζον αἱ ὀρεινότεραι ἐπαρχίαι, μὴ ὑποβαλλόμεναι εἰμὴ μόνον εἰς τὴν πνευματικὴν κυριαρχίαν αὐτοῦ, καὶ οὐσαὶ κατὰ τὰ λοιπὰ σχεδὸν αὐτοκέφαλοι· ἀφ' ἐτέρου δὲ τινὲς τῶν παρακειμένων χωρῶν τῆς Ἐξεγοβίνης καὶ τῆς Ἀλβανίας ὑπόκεινται εἰς τὴν πνευματικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἀρχιερέως ἐκεῖνου, ὥστε τὰ ὄρη τοῦ Μαυροβουνίου δυσκόλως δύνανται νὰ προσδιορισθῶσιν ἀκριβῶς.

Τὸ ἀξίωμα τοῦ Ἐπισκόπου, ἄλλοτε ὄν· αἰρετόν, κατέστη κληρονομικόν ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς ἑπτακαίδεκάτης ἑκατονταετηρίδος· καὶ ἐκτοτε λαμβάνεται ἀλληλοδιαδόχως ὑπὸ τῆς οἰκογενείας Πέτροβιτς, τῆς φυλῆς Νιέγουσι, μιᾶς τῶν φυλῶν τῆς ἐπαρχίας Κατούνσκα. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἄρθρον 3 τῆς τελευταίας, περὶ χωρισμοῦ τῆς πνευματικῆς ἀπὸ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας, πράξεως [μεταφρασθεῖσης ἐν τῷ Αἰῶνι ἐν τῇ ἐφημερίδῃ τῆς Αὐγούστου, ἀρ. 1321, 4 Ἰανουαρίου 1853], τὸ ἀξίωμα κατέστη πάλιν αἰ-

ρετόν, εἰμπορεῖ δὲ νὰ ἐκλεχθῇ ὁ Ἐπίσκοπος καὶ ἐκ τῶν ἄλλων διακεκριμένων οἰκογενειῶν τοῦ Μαυροβουνίου. Ὁ ἀρχιερεὺς ἐκεῖνος ἐπεκαλεῖτο ἐπίσκοπος Μαυροβουνίου καὶ τῶν Ὁρέων (Vladika Tzrnogore i Brda), προσεπικαλούμενος ἐνίοτε καὶ Κυβερνήτης (Oupravitel'· ἀλλ' εἰς τὰς ἐκκλησιαστικὰς πράξεις ἐπωνομάζετο Μητροπολίτης ἢ ἀρχιεπίσκοπος Σκόδρας καὶ τῆς παραθαλάσσιας (Skederski i Pomorski Metropolit ἢ Archiepiskop). Οἱ ἀπευθύνοντες πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον, τὸν ὠνομαζόν Ἅγιον ἐπίσκοπον [Sveti Vladika], ἢ ἀπλῶς κύριον (Gospodar]. Κατὰ τὴν τελευταίαν πράξιν, ὁ νέος κοσμικός ἡγεμὼν θέλει φέρει τὸν τίτλον τοῦ Ὑψηλοτάτου. Δὲν διαλαμβάνει δὲ ἡ πράξις τίνα τίτλον θέλει διατηρήσει ὁ ἐπίσκοπος.

Μέχρι τοῦ 1832, οὗτος εἶχε, περὶ τὴν διεξαγωγὴν τῆς κοσμικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας, βοηθόν τινα, καλούμενον ἰδίως διοικητὴν [Gouvernatour], προσδεδεμένον ἐν ἀπουσίᾳ τοῦ ἐπισκόπου, τὴν Γερουσίαν. Καὶ τοῦτο τὸ ἀξίωμα ἦτο ἐπίσης κληρονομικόν, ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ Ράδονιτς, τῆς φυλῆς Νισγουσῆ· ἀλλὰ, κατὰ τὴν προκαταβεβησάν ἐποχὴν, ὁ τότε διοικητής, ἐπὶ τῇ προφάσει ὅτι ἠθέλησε νὰ σφετερισθῇ ὁλόκληρον τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, ἐξωρίσθη μετὰ τῆς οἰκογενείας του ἀπὸ τῆς χώρας· τὰ κτήματά του ἐδημεύθησαν, ἡ δ' ἀντιπροεδρία τῆς Γερουσίας ἀπεδόθη εἰς ἓν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας Πέτροβιτς. Ἡ πράξις αὕτη ἐγένετο ἀναμφιβόλως ἐνεκεν τῆς ἐκτοτε μελετωμένης διακρίσεως τῶν δύο ἐξουσιῶν, διὰ νὰ μὴ εὐρεθῇ δηλαδὴ ἐτέρα οἰκογένεια δυναμένη νὰ προτείνῃ δικαιώματα εἰς τὴν ὑπερτάτην κοσμικὴν ἀρχὴν καὶ νὰ περιορίσῃ τοὺς Πέτροβιτς εἰς μόνον τὸ ἀρχιερατικὸν ἀξίωμα.

Πρὸς συντήρησιν τοῦ ἐπισκόπου ὑπῆρχον προσδωρισμένα διάφορα κτήματα, νομαί, ἀγροί, ποιμνία, κυφῆλαι μελισσῶν, ἰχθυοτροφεῖα, μοναστήρια· ἐπειδὴ ὅμως ἦτο ὑπόχρεως νὰ δέχεται καὶ νὰ διατρέφῃ πολλοὺς ἀνθρώπους, δὲν ἠθελε δυναθῇ νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰ ἐξοδα αὐτοῦ, ἂν δὲν ἐλάμβανεν ἀπὸ τῆς Ρωσίας ἐτησίαν σύνταξιν 50 ἢ 60,000 φράγκων. Ὁ περιορισμὸς τοῦ ἐπισκόπου εἰς μόνον τὰ ἀρχιερατικὰ καθήκοντα, θέλει βεβαίως ἐλαττώσῃ τὴν δαπάνην αὐτοῦ· ἀλλ' ἡ ἐλάττωσις αὕτη δὲν δύναται νὰ ἰσορροπήσῃ πρὸς τὰς νέας ἀνάγκας, τὰς ὁποίας θέλει παρχαγᾷ ἡ ἰδρυσίς μεγαλωνύμου κοσμικῆς ἡγεμονίας. Ἰς μέλλει νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς νέας ταύτας ἀνάγκας; Ἀρὰ γε ἡ χώρα, ἥτις δὲν δύναται νὰ καταβάλῃ μεγάλους φόρους, δὲν θέλει δὲ νὰ πληρώσῃ οὔτε μικροῦς; Ἀρὰ γε ἡ ἐπέκτασις τῆς χώρας, ἥτις φαίνεται ἐν τούτοις δυσκατόρθωτος; Ἀρὰ γε ἡ ἐξωθεν συνδρομή;

Καθὼς προσέπομεν, ἡ πολιτικὴ ἐξουσία τοῦ ἐπισκόπου ἦτο ἐν γένει ἀσθενής. Οἱ προϊστάμενοι τῶν ἐπαρχιῶν (Serdar) καὶ τῶν φυλῶν (Knes od plemena), ὄντες κληρονομικοί, ἦσαν ἥκιστα διατεθειμένοι νὰ ὑπακούωσιν εἰς τὸν ἐπίσκοπον· ἀρ' ἐτέρου δὲ δὲν ἔσχον πολὺ εἰς τὰς ναῖας καὶ εἰς τὰ πλέμενα αὐτῶν, διότι τὸ Μαυροβούνιον εὐρίσκεται εἰς τὴν κα-

τωτάτην ἐκείνην κοινωνικὴν βαθμίδαν, καθ' ἣν ἡ μὲν ἠθικὴ ἐννοία τῆς ἀρχῆς εἶναι ἐτι ἀπλοῦν ἐμβρυον, ἡ δὲ ὕλική δύναμις νηπιάζει, ὥστε πᾶς Μαυροβουνιώτης εἶναι ἔτοιμος νὰ εἴπῃ πρὸς πάντα ἀρχοντα· αὐτὸν εἶμαι οὔτε κατώτερος, οὔτε ἀγεννέστερός σου. » Πλειοτέραν τινὰ ἐπιρροὴν ἔχουσιν οἱ δημογέροντες, οἱ ἐπισιμότεροι δηλαδὴ ἄνδρες τῶν χωρίων, οἱ καλούμενοι Γλαύραροι· ἀλλὰ πᾶσα οἰκογένεια ἔχει τὸν ἱδιον αὐτῆς ἀρχηγόν (Koutchii Starjeschina), τὸν πρεσβύτερον ἢ μᾶλλον τὸν ἐπιτηδειότερον ὅστις διευθύνει τὰ πάντα, κρίνει τὰς διαφορὰς καὶ ὑποδέχεται τοὺς ξένους. Οἱ οἰκογενειάρχαι εἶναι οἱ ἀληθεῖς ἀρχόντες τοῦ τόπου αὐτοῦ, ὅστις ἀποτελεῖ κυρίως εἰπεῖν ὁμοσπονδίαν οἰκογενειῶν, τῶν ὁποίων αἱ ἰσχυρότεραι εἶναι ὅλως διόλου αὐτοκέφαλοι. Ὁ Μαυροβουνιώτης, ὁ ἀνέκων εἰς ἰσχυρὰν οἰκογένειαν, εἰμπορεῖ νὰ φονεύσῃ εἰς μίαν ἡμέραν δέκα ἀνθρώπους, καὶ οὐδεὶς ἔχει δικαίωμα νὰ τὸν φυλακίσῃ. Ὁ ἐπίσκοπος ἠδύνατο μόνον νὰ συμβουλευσῇ καὶ ἂν ἐνίοτε ἔσχυε, κατάρθων τούτο μᾶλλον διὰ τῆς θρησκευτικῆς αὐτοῦ ἐξουσίας καὶ τῆς ἀπειλῆς τῶν πνευματικῶν ποινῶν. Ἀλλ' ἤδη αἱ δύο ἐξουσίαι ἐχωρίσθησαν. Ἡ διαστολὴ αὕτη θέλει ἔχει τὸ πλεονέκτημα τοῦ νὰ περιποιήσῃ εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν ἀρχοντα χαρακτηρὰ εὐσχημότερον καὶ εἰς τὸ πνευματικὸν αὐτοῦ ἀξίωμα πρεπωδέστερον· διότι θέλει παύσει τοῦ νὰ φέρῃ φουστάνελλαν, καὶ σιλαχλίκι, καὶ πιστόλας καὶ νὰ περιστοιχίζε-ται ἀπὸ δικόνους ὁμοιάζοντας πολὺ μᾶλλον μπαϊρακτάριδες ἢ λειτουργοὺς τοῦ ὕψιστου. Ἰς θέλει ὅμως ἀπογίνει ὁ ὑψηλότατος ἡγεμὼν, ἀπογεγυμνωμένος οὕτω τῆς πνευματικῆς ἐξουσίας καὶ ἐγκαταλειμμένος εἰς μόναν τὰς ἐπιγείους αὐτοῦ δυνάμεις, αἰτίνες, ὡς εἶδομεν, δὲν εἶναι μεγάλαι; Θέλει ἄρα γε ἐπικρατῇ τοῦλάχιστον ὁμόνοια καὶ σύμπραξις μεταξὺ τῶν δύο ἀνωτάτων ἀρχόντων; Τοῦτο φαίνεται τόσῳ ὀλιγώτερον πιθανόν, ὥσπερ τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα δύναται νὰ περιέλθῃ εἰς ἄλλην οἰκογένειαν. Οἱ Brdjani, οἱ ὀρεῖται, θέλουν ὑπακούσει εἰς τὸν νεόν ἡγεμόνα, ἐνῶ δὲν ἠθέλουν καὶ τοῦ ἡγεμῶνος τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐπισκόπου; Ἐλαβὼν ἄρα γε καὶ οὗτοι μέρος εἰς τὴν κατὰ τὸν παρελθόντα Μάρτιον γενομένην ἐν Στενιά γενικὴν τοῦ λαοῦ συνέλευσιν, ἐν ᾗ ἀπεφασίσθη ἡ μεταρρύθμισις τοῦ πολιτεύματος· καὶ ἂν ἐλάβον, ἰς θέλουν τηρήσει τὰ ἀποφασισθέντα; Τὸ μέλλον θέλει διαλύσει ἀπάσας τὰς ἀπορίας ταύτας, καὶ ἄλλας πολλὰς. Ἐνταῦθα παροατροῦμεν, ὅτι ἡ ἐνωσις τῶν δύο ἐξουσιῶν δὲν περιορίζετο εἰς τὸν ὑπερτάτον ἀρχοντα, ἀλλὰ ἐξτείνετο καὶ εἰς ὅλον τὸν λοιπὸν κληρὸν. Οἱ ἱερεῖς τοῦ Μαυροβουνίου ὄχι μόνον καλλιεργοῦσι τὴν γῆν, ἐμπορεῦνται καὶ πιστολοφοροῦσιν, ἀποθέτοντες τὰ ὄπλα μόνον ἐν καιρῷ τῆς λειτουργίας, ἀλλ' εἶναι προστούτοις ὅλοι ἢ σεραδάριδες, ἢ κνεῖζοι, ἢ τοῦλάχιστον γλαύραροι· ἐπὶ δὲ πᾶσι, τὸ ἱερατικὸν ἀξίωμα εἶναι ἐν γένει σχεδὸν κληρονομικόν. Ἡ νέα διάταξις δὲν ἀπεφάνετο ἀσυμβίβαστον τὸ ἀξίωμα τοῦ ἱερέως μετὰ τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, ὥστε ἡ ἐν τῇ ἀνωτάτῃ βαθμίδι καταλυθεῖσα ἱεροκρατία ἐξακολου-

θεῖ, ὡς φαίνεται, ὑπάρχουσα εἰς ὅλας τὰς ἐπομένας.

Ὅπως δὴποτε ὁ χωρισμός τῶν ἐξουσιῶν παρεσκευάζετο πρὸ καιροῦ, διότι ὁ προκατόχος τοῦ σημερινοῦ ἐπίσκοπος ἐπεχείρησεν ἀπὸ τοῦ 1831 καὶ ἐτι μᾶλλον τῷ 1837 νὰ εἰσαγάγῃ διοικητικὰς τινὰς μεταρρυθμίσεις, ἐπιτηδεύει νὰ ἐνισχύσῃ ὡς οὖν τὴν πολιτικὴν ἀρχήν. Θέλομεν ὁμιλῆσαι ἐνταῦθα μόνον περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων τοῦ 1837, αἵτινες, τροπολογήσασαι τὰς ἐν ἔτει 1831 γενομένας, ἰσχύουσι μέχρι τῆς σήμερον. Τῷ 1837 λοιπὸν συνεκροτήθη φρουρὰ τοῦ Ἐπισκόπου ἐκ 30 ἀνδρῶν, συνέστη σῶμα 420 χωροφυλάκων διανεμημένων εἰς τὴν χώραν, διωρίσθησαν διοικηταὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ἀντὶ τῶν προτέρων κληρονομικῶν ἀρχόντων, ἀπὸ δὲ τῶν τελευταίων τούτων ἐσχηματίσθη ἡ λεγομένη Γερουσία (Sbor ή Vetsche), ἥτις κατὰ πρῶτον ἰδρύθη τῷ 1831 ἀντὶ τοῦ προηγουμένως ὑπάρχοντος ἀνωτάτου δικαστηρίου, εἶχεν ὅμως ἀπὸ τοῦ 1831 μέχρι τοῦ 1837 ὁργανισμὸν ἄλλοιον τοῦ σημερινοῦ.

Οἱ Γερουσιασταὶ οὗτοι δὲν λαμβάνουσι μισθόν, ἀλλὰ μόνον τὰ ἐξόδα τῶν δικῶν τὰς ὁποίας κρίνουσι φέρουσι μεθ' ἐαυτῶν ἀπὸ τὰς κατοικίας των τὴν τροφήν των, ἐκτὸς τοῦ ἀλεύρου, τὸ ὅποιον δίδεται αὐτοῖς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, μεταχειρίζονται, πρὸς διατροφήν των, καὶ τὰ δημευόμενα κτήνη, καὶ συνέρχονται εἰς πρόσγειόν τι ἀχυροσκεπὲς κατὰστημα, ἀπέχον πεντήκοντα περίπου πόδας ἀπὸ τῆς μονῆς ἐν ἣ κατοικεῖ ὁ Ἐπίσκοπος εἰς Σετινίαν. Τὸ κατὰστημα τοῦτο σύγκειται ἀπὸ τριῶν χωρισμάτων· τὸ ἐν χρησιμεύει ὡς ἱπποστάσιον, τὸ ἄλλο εἶναι ὁ κοιτῶν τῶν γερουσιαστῶν, ἔχον κλίνας· ἀχυρίνας καὶ ὄπλα ἀνηρτημένα εἰς τὸν τοίχον· εἰς τὸ τρίτον συνεδριάζουσιν οἱ γερουσιασταί, ἐνὸς καὶ ἑξήκοντες ἐπὶ ξυλίνων ἢ λιθίνων βάθρων καὶ καμπύζοντες περὶ τῆς ἐστίας, ὅπου συγχρόνως μαγειρεύεται τὸ γεῦμα αὐτῶν. Ὁ ἀντιπρόεδρος τῆς Γερουσίας ἀνήκει, ὡς προεβλέθη, εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Πέτροβιτς· κατέχει δὲ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἐτι ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πρώην ἐπισκόπου Πέτρου Πέτροβιτς, ὁ ἐκεῖνος μὲν ἀδελφός, θεῖος δὲ τοῦ σημερινοῦ ἡγεμόνος Δανιὴλ, Γεώργιος Πέτροβιτς καλούμενος, τὸν ὅποιον παρίστησιν ὡς ἄνθρωπον περιορισμένου νοῦς ὁ Γάλλος Βουή. (La Turquie d'Europe, τόμος 3ος. σελ. 316) ἄλλοι δὲ (ἴδε τὴν ἐκ Ῥωσίου ἐπιστολήν, τὴν καταχωρηθεῖσαν ἐν τῷ ἀριθ. 711 τῆς Ἑλπίδος. τῆς 3 Ἰανουαρίου 1853) λέγουσιν ἐπιχειρηματίαν, πολὺ πείρον καὶ κυριώτατον αὐτουργόν τοῦ τελευταίου κινήματος. Λέγουσι πρὸς τοῦτοῖς ὅτι διετέλεσεν ἐν τῇ Ῥωσικῇ ὑπηρεσίᾳ καὶ ὅτι φέρει πολλὰ παράσημα. Ἐνίοτε ὅμως ἡ Γερουσία ἐπρεδρεύετο ὑπὸ τοῦ Ἐπισκόπου αὐτοῦ, ὅστις τότε ἐκάλητο ἐπὶ λθίνου βάθρου κεκαλυμμένου ὑπὸ τάπητος. Οἱ διάδοχοι ἐκάληντο ἐπίστας· καὶ ὁσάκις ἐγένετο κρίσις νὰ γραφῇ τι, ὁ γραμματεὺς τοῦ Ἐπισκόπου καὶ ἐκείθεν εἰς τὸ μοναστήριον διὰ νὰ τὸ γράψῃ, ἢ, παραβῶν ἐκεῖθεν τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα, ἐξεπλήρου τὸ ἔργον τοῦ ἐπὶ τὸ ἀνατολικώτερον, δηλαδὴ στηριζόμενος εἰς τὰ γόνατά του.

Ἀλλ' ἡ πολιτικὴ καὶ δικαστικὴ ἀρμοδιότης τῆς

Γερουσίας εἶναι περιορισμένη, διότι πλεῖστοι ὑποθέσεις συζητοῦνται καὶ ἀποφασίζονται εἰς τὰς ναῖας καὶ εἰς τὰς φυλάς. Πρὸς τοῦτοῖς αἱ συζητήσεις γίνονται διὰ τὸν τύπον μόνον· οἱ Μαυροβουνῶται δὲν γνωρίζουσιν ἀκόμη τί ἐστὶ πλειονοψηφία· εἰς καὶ μόνος ἄνθρωπος, στηριζόμενος ἐπὶ πολυαριθμῶν οἰκογενείας, κηρύττει πολλάκις ὅτι δὲν ὑποτάσσεται εἰς τὰ ὑπὸ τῶν λοιπῶν ἀποφασισθέντα, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον, ὅτι τοῦτο δὲν συμφέρει εἰς αὐτόν· ἢ, καὶ ἂν ὑποσχεθῇ νὰ πράξῃ τι, δὲν ἐκπληροῖ τὴν ὑπόσχεσιν, οὐδεὶς δὲ ἀναγκάζει αὐτόν εἰς τοῦτο.

Δύο δὲ τινὰ ἀποδεικνύουσιν ὅπως ὀλίγην πραγματικὴν ἐφέλειαν παρήγαγον αἱ τοῦ προηγουμένου ἐπισκόπου τελευταῖαι μεταρρυθμίσεις. Πρὸς συμπλήρωσιν καὶ ἐνίσχυσιν αὐτῶν, οὗτος ἠθέλησε νὰ ἐπιβάλλῃ τὸν μικρὸν ἐτήσιον φόρον δύο φοινίκων εἰς τὰς πεδινωτέρας ἐπαρχίας (ὡς πρὸς τὰς ὄρεινότερας λόγος περὶ φόρου δὲν εἴμπορεῖ νὰ γίνη)· ἀλλὰ καὶ εἰς ταύτας ἀπήντησεν ἀντίστασιν ἑνοπλον, τὸ δὲ περιέργον εἶναι ὅτι ὁ ὑποκινήσας τὴν στάσιν ἦτο μοναχός. Πρὸς τοῦτοῖς, ἐνθ' καθὼς εἶπομεν, ὅλοι σχεδὸν οἱ Μαυροβουνῶται εἶναι ὀρθόδοξοι, διότι μόνον εἰς τὰς δύο ὄρεινὰς ναῖας Πιπέρι καὶ Κούτσι ὑπάρχουσιν ὀλίγοι τινὲς Ἀλβανοὶ καθολικοί, εἰς δὲ τὴν τελευταίαν ταύτην, καὶ τινὲς Μωαμεθανοί, ὁ Ἐπίσκοπος, διὰ νὰ συγκροτήσῃ τῷ 1837, τὴν ἐκ 30 ἀνδρῶν συγκειμένην φρουράν του, ἠναγκάσθη, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Κοβαλευσκίου, νὰ παραλάβῃ εἰς αὐτὴν καὶ Ὀθωμανούς.

Αἱ σχέσεις τῆς χώρας ταύτης πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν ἀρχὴν ὑπῆρξαν ἀνέκαθεν, καὶ πολὺ πρὸ τοῦ τελευταίου κινήματος, ἀνώμαλοι. Τὸ Μαυροβούνιον ἀνεγνώρισε καὶ παρεγνώρισε πολλάκις, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν· ἡ δ' Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις, διὰ νὰ καταστήσῃ πραγματικωτέρῃ τὴν κυριαρχίαν αὐτῆς, ἐπεχείρησεν ἐπανειλημμένως κατ' αὐτοῦ ἐκστρατείας, περὶ ὧν πλεῖστον εἶναι κατωτέρω. Ἀφ' ἐτέρου οἱ Μαυροβουνῶται, ἀντεκδικούμενοι καὶ ὑπὸ τῆς πενίας ἐπειγόμενοι, ἐπιχειροῦσιν ἀδικαλείπτους ἐχθροπραξίας κατὰ τῶν γειτόνων χωρῶν. Αἱ ἐχθροπραξίαι αὗται εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐδὲν ἄλλο ἢ ληστρικαὶ ἐπιδρομαί, ἐπὶ σκοπῷ λαφυραγωγίας γινόμεναι· ἡ δὲ λαφυραγωγία αὕτη ὀνομάζεται Tscheta. Πρὸς τοῦτοῖς αἱ Ὀθωμανικαὶ ἀρχαὶ τῶν περὶ ἐπαρχιῶν περιποιούνται μὲν πολὺ τοὺς χριστιανούς, διὰ νὰ μὴ διδῶσιν αὐτοῖς ἀφορμὴν αὐτομολίας εἰς Μαυροβούνιον. Ὅθεν ἐπιτρέπουσιν εἰς αὐτοὺς μεγάλα προνόμια καὶ ἰδίως τὴν ἀδείαν τοῦ ὀπλοφορεῖν. Ἀλλ' οὐδὲν ἦττον, πολλοὶ χριστιανοί, εἴτε καταδικασμένοι ἐπὶ κακούργηματι τινι, εἴτε διὰ μόνον τὸν λόγον τοῦ νὰ ζήσωσιν ἐλεύθεροι, μεταναστεύουσιν εἰς τὴν ἀγρίαν ἐκείνην χώραν, τῆς ὁποίας οἱ πλείστοι κάτοικοι πιθανώτατα καταγονται ἐκ τοιούτων μεταναστῶν. Οἱ δὲ πρόσφυγες οὗτοι καλοῦνται Οὐσκῶκ, ὅπερ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον, ἐντὸς εἰσπληθέντες· καὶ διαμένουσι συνήθως εἰς τὰ σύνορα, ἐπιχειροῦντες ἐκεῖθεν ἀδικαλείπτους ἐπιδρομὰς εἰς τὸν πάτριον αὐτῶν τόπον. Ἀπὸ τίνος χρόνου, διὰ

τάς ἐν Βοσνίᾳ καὶ ἐν Ἐρζεγοβίνῃ ταραχάς, τοσοῦτοι πρόσφυγες ἐσωρεύθησαν εἰς τὴν ὀρεινὴν ναίαν τῆς Μοράτσας, ὥστε 100 οἰκογένειαι, μὴ ἔχουσαι τόπον νὰ σταθῶσιν εἰς τοὺς βράχους ἐκεῖνους, κηραγάζθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Ἐρζεγοβίναν. Ὅταν αἱ Τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐρχονται νὰ εἰσπράξωσι τὸν ἐτήσιον φόρον, οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι, καταλείποντες τὰς κατοικίας αὐτῶν, ἀναχωροῦσιν εἰς Μοράτσαν, ἢ, συμβιβαζόμενοι μὲ τὰς αρχάς ταύτας, πεμποῦσιν εἰς αὐτάς αὐτοπροαιρέτως μικρὸν τινα φόρον. Ἐνίοτε μάλιστα καὶ ὑπηρετοῦσιν αὐτάς, καθὼς συνέβη τῷ 1831 καὶ 1832, ὅτε πλείστοι συνέδραμον τὸν Ἀλῆ πασάν, κατὰ Βοσνίων τινῶν στασιαστῶν.

Ἀλλὰ, καθὼς ἔχουσιν οἱ Μαυροβουνιώται τοὺς Οὐσκῶκ αὐτῶν, οὕτως ἔχουσι καὶ οἱ Ἀλβανοὶ καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ· διότι ἅμα τις Μαυροβουνιώτης θεωρήσῃ ἐκυτὸν ἀδικηθέντα καὶ δὲν δύναται νὰ ἐκδικηθῇ, ἢ ἅμα προσβάλῃ τινὰ καὶ ἔλεπῃ ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπερασπίσῃ ἑαυτὸν, γίνεται ἀμεσῶς Οὐσκῶκ παρὰ τοῖς γείτοσιν, οἵτινες δέχονται αὐτὸν προθύμως, τὸν ἀπικλάττουσι τοῦ χρακτοῦ, κατασκευάζουσιν αὐτῷ οἰκίαν κλπ. Εἶναι ὅμως ὑπόχρεως ὁ τοιοῦτος πρόσφυγς νὰ κατοικήσῃ εἰς τὰ σύνορα καὶ νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν Tscheta κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, ἄλλως ὑπολαμβάνεται ὡς κατάσκοπος. Διηγοῦνται περὶ ἐνὸς τοιοῦτου πρόσφυγος, ὀνομαζομένου Καριμάν, ὅτι, γενόμενος Τοῦρκος, ἐφόνευσεν 27 Μαυροβουνιώτας, ὅλα ταῦτα δὲν συντελοῦσι πολὺ εἰς τὴν συγκρότησιν ἰσχυρᾶς τινος κυβερνήσεως· διότι αἱ ἀρχαὶ τοῦ Μαυροβουνίου ἀναγκάζονται νὰ παραβλέπωσι πολλὰ τῶν κατοίκων τῆς χώρας ταύτης ἀμαρτήματα, φοβούμεναι μήπως αὐτομολήσωσι παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς. Οἱ Μαυροβουνιώται, ἅμα εὐρεθῶσιν εἰς δύσκολόν τινα θέσιν, συνειθίζουσιν νὰ λέγωσιν· «ἐνὸς ὧς ὑπάρχουσι τὰ φρούρια τοῦ Νικισιτσί καὶ τῆς Σπούζας, οὔτε τὴν Γερουσίαν φοβοῦμαι, οὔτε κανένα ἄλλον.» Νικισιτσί καὶ Σπούζα εἶναι δύο Ὀθωμανικὰ φρούρια, κείμενα τὸ μὲν εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἐρζεγοβίνης, τὸ δὲ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἀλβανίας· τὴν Σπούζαν κατὰ τὰς τελευταίας εἰδήσεις ἐκυρίευσαν ἤδη οἱ Μαυροβουνιώται (ἴδε τὸ προμνημονευθὲν ἄρθρον τῆς Ἐλπίδος).

Ἀνατρέχοντες ἐπὶ μικρὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς χώρας ταύτης, ἀφ' ἐνὸς διὰ νὰ συμπληρώσωμεν τὰς βραχείας ταύτας περὶ αὐτῆς εἰδήσεις, ἀφ' ἑτέρου διὰ νὰ διευκρινίσωμεν μέχρι τινὸς τὸ σπουδαῖον ζήτημα τοῦ δικαιώματος τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἔχῃ ἐπ' αὐτῆς ἡ Ὀθωμανικὴ κυβέρνησις.

Ὅτε ἐν ἔτει 1443, ὁ Σκενδέρβεϋς συνεκρότησεν ἐν Λισσῷ ὁμοσπονδίαν ὅλων τῶν ἡγεμόνων τῆς ἀνω καὶ κάτω Ἀλβανίας, τῶν ὁποίων προεστὰς ὁ ἐπεχειρήσας τὸν πολυθρύλλητον αὐτοῦ πρὸς τὸν Μουράτ Β'. ἀγωνίαν, εἰς τῶν συμμάχων ἦτο καὶ ὁ ἡγεμὼν Μαυροβουνίου Στέφανος Τζερνοβιτς ἢ Τζερνογεβιτς. Ὁ Στέφανος ἀνῆκεν αἰς τὸν οἶκον τῶν Βάλσιδων, ὅστις ἔρχετο μεταξὺ Κροΐας καὶ Λισσῶς χώρας, ὀνομασθεὶς οὐπω ἀπὸ τοῦ χωρίου Bals, (Balesium)· ἀπὸ τοῦ χωρίου τούτου κατάγονται καὶ οἱ σημερινοὶ Βάλσιδες τῆς Μολδαβίας. Ὁ τοῦ Στεφάνου πατὴρ Στρασιμίρ

ἐπωνομάσθη, διὰ τὴν μέλαιναν αὐτοῦ ὄψιν, Τζέρνογι, τὸ ὁποῖον σημαίνει Σλαβιστὶ μαῦρος· καὶ ἐκ τούτου τὸ οἰκογενειακὸν ἐπώνυμον τῶν πρώτων γνωστῶν ἡγεμόνων τοῦ Μαυροβουνίου. Τὸν Στέφανον διαδέχθη ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης, ἐπὶ τοῦ ὁποῖου ὁ Μωάμεθ Β' ἐκυρίευσεν, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σκενδέρβεϋ, τὴν Ἀλβανίαν καὶ τὴν Ἐρζεγοβίναν ὁ Μωάμεθ ἐπέστρεψε, τῷ 1478, εἰς τὸν Ἰωάννην, τὸν Λισσὸν καὶ τὸ πλησίον τῆς Σκόδρας φρούριον Δριθαστον· ἀλλ' ἀντὶ τὰ κτήματα τοῦ Ἰωάννου ἔλαβον ἐκ τούτου ἀξιόλογον ἐπέκτασιν, οὗτος ἡναγκάσθη νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν Ὀθωμανικὴν κυριαρχίαν (Geschichte des Osmanischen Reiches durch Joseph v. Hammer, τόμ. 2. σελ. 167). Πρωτεύουσα αὐτῷ ἦτο τότε τὸ Ζαβλιάκ, τὸ ὁποῖον καίτοι ἐπὶ τινος νησιδίου τῆς λίμνης τῆς Σκόδρας τῆς Λαβειάτιδος λίμνης τῶν ἀρχαίων· ἡ λίμνη αὕτη δὲν περιλαμβάνεται σήμερον ἐντὸς τοῦ Μαυροβουνίου ἀλλ' ἡ μεσημβρινὴ αὐτοῦ ὄχλα θίγει πρὸς τὴν βόρειον ἐκείνης. Εἶναι δὲ τὸ Ζαβλιάκ τὸ φρούριον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐκυρίευσαν ἐσχάτως οἱ Μαυροβουνιώται (ἴδε τὴν προαναφερθεῖσαν Ἐλπίδα), ἀλλὰ, ὡς φαίνεται, ἀνέκτησεν ἔπειτα ὁ διοικητὴς Σκόδρας Ὁσμάν πασᾶς (Εφημερίς τῆς Σμύρνης, ἀρ. 165, τῆς 2 Ἰανουαρίου 1853).

Μικρὸν μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μωάμεθ Β', ἐξεβράχυσαν νέαι ἐχθροπραξίαι μεταξὺ τοῦ ἡγεμόνος τοῦ Μαυροβουνίου καὶ τῶν Ὀθωμανῶν. Ὁ Ἰωάννης Τζερνογεβιτς, ζητήσας ματαιῶς τὴν ἐπικουρίαν τῶν Ἑνετῶν καὶ μὴ δυνάμενος ν' ἀντιβῇ μόνος εἰς τὰ ὀμάλωτα περὶ Ζαβλιάκ μέρη, κατέστρεψε, περὶ τὸ 1483, τὴν ἀρχαίαν ταύτην κατοικίαν τῶν πατέρων αὐτοῦ, καὶ, ἀναβὰς εἰς τὰ δυσπροσιτώτερα τοῦ Μαυροβουνίου ὄρη, ἐξηκολούθησεν ἀγωνιζόμενος τοσοῦτον ἐπιτυχέστερον ὥστε οἱ Ὀθωμανοὶ, περισπώμενοι ἀπὸ ἄλλων σπουδαιωτέρων πολέμων, δευτερεύουσαν ἐδίδον προσοχὴν εἰς τὴν μικρὰν ἐκείνην χώραν. Τότε ἡ Σετινία κατέστη πρωτεύουσα τῆς κυβερνήσεως.

Περὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἰωάννου διαφωνοῦσιν αἱ παραδόσεις πρὸς τὰ ἄσματα τοῦ Μαυροβουνίου. Τὰ ἄσματα διαλαμβάνουσιν, ὅτι ὁ Ἰωάννης δὲν ἔχεν εἰμὴ ἓνα υἱὸν ὀνόματι Μάξιμον, τὸν ὁποῖον, ἐπὶ ὧν εἰς Ζαβλιάκ, ἠθέλησε νὰ νυμφεύσῃ μὲ τὴν θυγατέρα τοῦ δόγου τῆς Ἑνετίας. Συναινέσαντος δὲ τοῦ δόγου, ὁ Ἰωάννης, περιχαρὴς γενόμενος, εἶπεν, ὅτι θέλει φέρει χιλίους τοῦλάχιστον παρανύμφους καὶ ὅτι ὁ συμπεθερὸς του πρέπει νὰ φέρῃ ἄλλους τόσους, ἀλλ' ὅτι μετὰ τὸν ὅλον αὐτῶν τὸν νέον οὐδεὶς θέλει εἶναι ὡραῖος τοῦ υἱοῦ του. Ὁ Δόγης ἐδέχθη τὴν πρότασιν, ὑποσχέθη πλοῦσιαν δῶρα, προσέθηκεν ὅμως ἀπελάς ἐὰν τυχὸν δὲν ἐπαληθεύσῃ τὸ ἐξῆσιον ἐκεῖνο τοῦ μελλονύμφου κάλλος. Καὶ ὡς τις συμφορᾶς! ὁ ἡγεμὼν Ἰωάννης, ἐπανελθὼν εἰς Ζαβλιάκ, εὕρισκε τὸν υἱὸν τοῦ ἀσχημιωθέντος ὑπὸ τῆς εὐφρογίας. Μὴ θέλων ἐν τοῖς τοῖς νὰ στερεθῇ τοιαύτην νύμφην, ἀπεφάσισε νὰ φέρῃ εἰς πέρας τὸν γάμον δι' ἀπάτης· καὶ ἐπὶ τούτῳ, συλλέξας τοὺς παρανύμφους αὐτοῦ, παρέστησεν ὡς γαμβρὸν τὸν Μιλοσὴν Ὁβρεβογιτς, βοεβόδαν τοῦ Αντιβάρου, ὥς ὅτου φέρωσι τὴν νύμ-

στρίας, εἰμὴ ἀφοῦ καθυπεβλήθη πρότερον εἰς τὴν Ῥωτίαν, ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι καὶ ἡ τελευταία αὕτη δύναμις ἀνεγνώρισε τὸ κυριαρχικὸν ἐκεῖνο δικαίωμα.

Ὅπως δὲ ποτε, μικρὸν ἀφοῦ ὑπεγράφη ἡ εἰρήνη αὐτῇ, τὸ Μαυροβούνιον προσεβλήθη ὑπὸ τοῦ ἰσχυροῦ Μαχμουτ πασᾶ, πάππου τοῦ τελευταίου κληρονομικοῦ πασᾶ τῆς Σκόδρας Μουσταφᾶ, ἐπὶ τῷ λόγῳ, ὅτι τινὲς τῶν ἐπαρχιῶν δὲν ἐπλήρωσαν τὸν φόρον ἀπὸ τοῦ τελευταίου πολέμου. Ἄλλ' οἱ Μαυροβουνιώται, ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Πέτρου στρατηγούμενοι, κατετρόπωσαν ὁλοτεγρῶς τὸν πασᾶν, πληρωθέντα καὶ μὴ διασωθέντα εἰμὴ διὰ τῆς φυγῆς. Αὐτὸς δὲ, ὅστις εἶπε προλαβόντως ἀποκρούσει στρατὸν τοῦ Σουλτάνου αὐτοῦ καὶ ἐνόμιζεν ὅτι εἶναι ἀνίκητος, ἐξαγριωθείς ὑπὸ τῆς ἡττῆς ταύτης, ἀθροίζει δισμυρίους λογάδας καὶ μετὰ τρεῖς μῆνας ἐμβάλλει πάλιν εἰς Μαυροβούνιον· ἀλλ' ὅχι μόνον ὁ στρατὸς ἐκεῖνος ἐνίκηθη κατὰ κράτος, αὐτὸς ὁ πασᾶς ἐφρονεῖτο ἐν τῇ συμπλοκῇ, ἡ δὲ κεφαλὴ του καὶ ἡ σπάθη του εἶναι μέχρι τῆς σήμερον ἐκτεθειμέναι εἰς Σατινίαν, καὶ πάντες οἱ ἐνώπιον τῶν τροπικῶν ἐκείνων διερχόμενοι κάττοι καὶ ἀποκαλύπτουσι τὴν κεφαλὴν των.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης τὸ Μαυροβούνιον δὲν ἐπλήρωσε πλέον φόρον εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν καὶ θεωρεῖ ἑαυτὸ ὡς ἐντελῶς ἀνεξάρτητον. Πολλὰ μὲν προσεβλήθη ὑπὸ τῶν περίεξ πασάδων· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀζελαεδδὴν πασᾶς τῆς Βοσνίας, ἐν ἔτει 1820 καὶ ὁ Ναμίκ πασᾶς τῆς Σκόδρας τῷ 1832 ἀπεκρούσθησαν. Οἱ περίεξ Ἀλβανοὶ καὶ Ὀθωμανοὶ ἤρχισαν μάλιστα νὰ θεωρῶσι τὴν χώραν ταύτην ὡς ξένην ἐπικράτειαν, καὶ τῷ 1838 ὁ ἐπίσκοπος Μαυροβούνου συνωμολόγησε συνθήκην εἰρήνης μετὰ τοῦ βεζίρου τῆς Ἑρζεγοβίνης· ὡς προείπομεν ὅμως ἡ Ὀθωμανικὴ πύλη οὐδέποτε ἀνεγνώρισε τὴν ἀνεξαρτησίαν ταύτην.

Ὅτως εἶχον τὰ πράγματα ὅτε τῷ 1851 ἀπέθανεν ὁ ἐπίσκοπος Πέτρος Πέτροβιτς, ἀνεψιὸς καὶ ἀπὸ τοῦ 1830 διάδοχος τοῦ Πέτρου ἐκεῖνον, τοῦ κατατροπώσαντος τὸν Μαχμουτ πασᾶν τῆς Σκόδρας. Ὁ ἐν ἔτει 1851 ἀποθνήσκων Πέτρος εἶναι καὶ ὁ πρῶτος ἐπίσκοπος ὁ ἐν Πετροπόλει, τῇ 6 Αὐγούστου 1833, χειροτονηθείς· διότι ἅπαντες οἱ προκατοχοὶ τοῦ χειροτονούντο εἰς Ἰπέκ ἢ εἰς Οὐγγαρίαν. Ὁ ἀνεψιὸς καὶ διάδοχος του Δανιὴλ Πέτροβιτς εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει διὰ τὴν Πετρούπολιν, ἵνα λάβῃ αὐτόθι τὸ ἀρχιερατικὸν ἄξιωμα, ὅτε αἶφνης, καθ' ὁδὸν ἔτι ὄν, ἐνῆργησεν ἀπὸ Βένης τὴν κατὰ Μάρτιον τοῦ παρελθόντος ἔτους συγκρότησιν κοινῆς ἐν Σατινίᾳ συνόδου, ἥτις, προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ θείου του Γεωργίου Πέτροβιτς ἐψήφισε τὸν χωρισμὸν τῆς κοσμικῆς ἀπὸ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, ἀπερῆατο τὸ Μαυροβούνιον κατὰ κοσμικὸν ὑπὸ τὴν κληρονομικὴν κυβέρνησιν ἐνὸς ἡγεμόνος, καὶ ἀνηγόρευσε ἡγεμόνα τὸν εἰρημένον Δανιὴλ. Ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις ἀνεγνώρισε, ὡς βεβαιούσιν, τὴν πράξιν ταύτην· καὶ αἱ αὐστριακαὶ ἀρχαὶ τῶν μετῴτων διατάχθησαν νὰ μεταχειρίζωνται εἰς ὅλα τὰ περὶ τὴν ἡγεμόνα ἐκεῖνον ἐγγράφα τὸν τίτλον τοῦ ὑψηλοτάτου, ἂν καὶ ἐπίσημος εἰσέτι ἀναγνώρισις αὐτοῦ ὑπὸ τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως δὲν

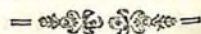
ἰγέμετο. Τί θέλουν πράξει αἱ ἄλλαι δυνάμεις, ἀδελφον. Εἶναι δὲ γνωστὸν, ὅτι νέαι ἐξεργάχησαν ἐγὼ προπαξία μεταξύ τῆς Ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Μαυροβουνίου.

Ἐπροσπαθήσαμεν νὰ ἐκθέσωμεν τὰ πράγματα ὅσον ἐνδεχεται ἀκριβῶς. Ἀπὸ τῆς ἐκθέσεως ταύτης ἐξάγονται, νομίζομεν, τρία τινά·

Ἔς πρὸς τοὺς Μαυροβουνιώτας, ὅτι δυσκόλως δύνανται νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς κέντρον σπουδαίου τινὸς κινήματος, διότι οὔτε πόρους ἔχουσιν, οὔτε στοιχεῖα ἀπορρῶντα πρὸς συγκρότησιν εὐσχήμου κυβερνήσεως· εἶναι δὲ καὶ περιεζωσμένοι, πρὸς βορρᾶν, ἀπ' ἀνατολῶν καὶ ἀπὸ μεσημβρίας, ὑπὸ σιλῶν τὸ πλεῖστον δυσμενῶς διακειμένων. Ἐπὶ τῆς μεγάλης Σερβικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτε τὰ Σερβικὰ στρατεύματα, ὑπὸ τὸν Μαυριγεώργην, ἐπολιόρκουν τὸ Νοβιζάτζαρ, καὶ ἐπεμπον τὰς ἐμπροσθοφυλακὰς των μέχρι τῶν ὑπερκειμένων τῇ κοιλάδι ἐκεῖνῃ ὄροσέδιων, οἱ Μαυροβουνιώται ἀνεχαιτίσθησαν ὑπὸ τῶν Βοσνίων ἀπὸ τοῦ νὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῶν τοσούτων πλησιασάντων ὁμοδόξων ἐκείνων μαχητῶν.

Ἔς πρὸς τὴν Ὀθωμανικὴν κυβέρνησιν, ὅτι εἶναι ὅλως μάταιον νὰ ἐπιδιώκῃ τὴν πραγματικῶς πῆς κυριαρχίας τῆς, ἐνῶ μακρὰ καὶ ἐπανειλημμένη πείρα ἀπεδείξεν, ὅτι, τὸ Μαυροβούνιον, καὶ ἂν κατατροπωθῇ, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατακληθῇ μονίμως ὑπὸ τῶν Ὀθωμανικῶν στρατευμάτων. Ὡς τε τὸ φρονιμώτερον εἶναι νὰ συμβιβασθῇ εἰρηνικῶς ἡ διένεξις αὕτη, καθά, ὡς λέγεται, συνεβόλυσεν καὶ ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις.

Ἔς πρὸς τὸν ἐσχάτως γενόμενον χωρισμὸν τῶν ἐξουσιῶν, ὅτι τὸν χωρισμὸν τοῦτον φαίνεται διενεργήσασα κυρίως ἡ Αὐστρία, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ ὅτι· θέλει ἰσχύει διὰ τοῦ κοσμικοῦ ἡγεμόνος πλεότερον ἢ διὰ τοῦ πνευματικοῦ. Ἡ Ῥωσία ἀπλῶς συνήνεσεν εἰς τοῦτο, ἀφοῦ προηγουμένως εἰσέχηται τὸ ἔθος τοῦ νὰ χειροτονῇται ὁ ἐπίσκοπος ἐν Πετροπόλει.

ΕΠΙΓΡΑΜΜΑ

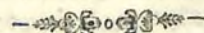
Εἰς τὴν περὶ Μεσαιωνικοῦ Ἑλλητισμοῦ
ΒΙΒΛΟΝ

ΤΟΥ Κ. Σ. Ι. ΖΑΜΠΕΛΙΟΥ
ΔΕΥΚΑΔΙΟΥ.

—ο—

« Μοῖσα πυρόγλωττος Τυρταίω, Λύραν Ἀρειαν
» τὰν Φερράτω κρούσασα, βερβάρω ἀπὸ χειρὸς
» σώσειν Μαντέρα φίλαν· ἡ δὲ νῦν ὑψιόρομος
» Πλάτωνος, πολυίστορος ἡ δὲ τιανὰ φίλα
» Ζαμπελίου, ἱρῶ ἀπὸ Λευκάδα ὁρμωμένοιο,
» ΔΑΜΟΤΙΚΑ ψαλμωδοῖς ἈΣΜΑΤΑ, τὰν ποτ' Ὀλυμπον
» Μαντέρος ἐνδόξω ἰσὺναι ἀνάδασιν ἁγίαν. »

Ι. Ν. ΣΤΑΜΑΤΕΛΟΣ
Λευκάδιος.

ΠΟΛΚΑ ΠΑΝΔΩΡΑ

ὑπο τοῦ Κυρίου D. Digeni υπ.

Εἰσαγωγή *Allegro vivo.* *con espress.* *lento*

Κύριος *ff.*

Ποίμα *cresc. rall.* *ma* *2da* *riton* *ma*

Handwritten musical score, first system. It consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The music is written in a style characteristic of 19th-century manuscript notation, featuring many beamed sixteenth and thirty-second notes, suggesting a fast tempo. There are several 'tr' (trill) markings above notes in both staves. The paper shows signs of age, including a small dark stain on the right side.

Trio.

Handwritten musical score, second system. The system begins with the word "Trio." in the left margin. It consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The time signature is 2/4. The music continues with complex rhythmic patterns. A dynamic marking of *ff* (fortissimo) is present in the upper staff. The paper is aged and shows some staining.

Handwritten musical score, third system. It consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The music features complex rhythmic patterns. A dynamic marking of *ff* (fortissimo) is present in the upper staff. The word "stacc!" (staccato) is written above the final measure of the upper staff. The paper is aged and shows some staining.

Handwritten musical score, fourth system. It consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The music features complex rhythmic patterns. A dynamic marking of *ff* (fortissimo) is present in the upper staff. The paper is aged and shows some staining.

Handwritten musical score, fifth system. It consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The music features complex rhythmic patterns. A dynamic marking of *ff* (fortissimo) is present in the upper staff. The paper is aged and shows some staining.

Handwritten musical score, sixth system. It consists of two staves. The upper staff is in treble clef and the lower staff is in bass clef. The music features complex rhythmic patterns. The paper is aged and shows some staining.